RANDABERG KOMMUNE
KOMMUNEDELPLAN FOR KULTURMINNER 2019-2030.
VEDTATT I KOMMUNESTYRET 25.04.2019, SAK 12/19.

KULTURMINNER

"Fra Vistehola til Viste Hageby"

Randaberg kommune

Foto forside: Fra fyrrommet på Tungenes fyr. Denne siden: Ferieklubb på Vistnestunet, sommeren 2014.

Innholdet i planen

0) Forord side 4

1) Innledning side 8
- 1.1. Hva skal vi med kulturminner i Randaberg?
- 1.2. Randabergs historie på 555 ord
- 1.3. Kulturlandskapet i Randaberg

2) Fortidsminner side 16
- 2.1. Forvaltningsansvar
- 2.2. Fortidsminner i databasen Askeladden
- 2.3. Områder i Randaberg

3) Verneverdige bygninger og kulturmiljøer side 32
- 3.1. Kulturminner i SEFRAK-registeret
- 3.2. Freda bygg og verneverdige kulturminner i verneklasse A og B
- 3.3. Kulturminneobjekter med vern gjennom plan- og bygningsloven - spesialområde/hensynssone bevaring Bakeriet, Randaberg Handelslag
- 3.4. Kulturminner etter 1900 som er uten formelt vern
- 3.5. Oppsummering kulturminner/miljøer aktuelle for hensynssone bevaring, eller som allerede har slik

4) Religiøse kulturminner side 68
- 4.1. Forvaltningsansvar for kirker og graver
- 4.2. De to middelalderkirkene på Randaberg
- 4.3. Dagens kirker og forsamlingshus

5) Krigsminner side 76
- 5.1. Randaberg under andre verdenskrig
- 5.2. Tyske anlegg i Randaberg
- 5.3. Prioritering av krigsminner i formidlingen

6) Planer og plangrunnlag side 88
- 6.1. Planprosesser, organisering og medvirkning
- 6.2. Styrende målsettinger og planer
- 6.3. Definisjoner og begreper
- 6.4. Økonomiske støtteordninger
- 6.5. Databasene *Askeladden* og *Kulturminnesøk*

7) Tiltaksplan side 100

8) Litteraturliste. Referanser side 106

9) Plankart. Vedlegg side 110
- Vedlegg 1: Plankart
- Vedlegg 2: Verneliste
- Vedlegg 3: Oversikt over krigsminner
- Vedlegg 4: Notat om bestemmelser og retningslinjer

Fra Vistehola til Viste hageby

- Riv den gamle driden, har gjerne vært omkvedet når man har stått overfor gamle bygninger og annen «gammale rabe», som står i veien for modernitet og utvikling. Heldigvis har holdningen til dette endret seg gjennom tiårene. På landsbasis forsvinner likevel årlig én prosent av kulturminnene. Av 155 bygninger fra før 1900, som ble registrert i Randaberg i 1991, har én tredjedel forsvunnet i dag. Hensikten med en kulturminneplan er blant annet å stoppe denne utviklingen

Anders Jaarvik

Vi skal ikke bevare for bevaringens egen skyld. Av og til må det gamle vike for det nye. Da er det viktig at vi får dokumentert de historiske sporene før de fjernes. Når vi likevel ønsker å ta vare på mest mulig av kulturminnene er det fordi de er verdifulle for oss. De kan ha en materiell bruksverdi, der for eksempel en gammel låve som i dag tjener funksjonen som selskapslokale og som dermed skaper ny næringsvirksomhet. Kulturminnene kan ha en opplevelsesverdi, slik en tur til fyret både gir rekreasjon og påfyll av kunst og kultur. Og sist men ikke minst kan de ha en kunnskapsverdi.

Mange barn og unge er årlig innom våre anlegg på Vistnestunet og Tungenes fyr for å lære om alt fra tidligere tiders behandling av ull til forholdene i Randaberg under andre verdenskrig. Det en økende bevissthet om at sporene fra våre forfedre gir oss røtter og forankring i historien. Nasjonalt er det bare å peke på Nidarosdomen, Osebergskipet og Eidsvollbygningen som symboltunge kulturminner som er viktige for vår identitet som nordmenn. Og hva ville Randaberg-identiteten vært uten Vistehola, Grøderøysa, Randabergkirken, Vistnestunet og Tungenes fyr?

I vårt nærmiljø er det imidlertid en del mindre påaktede kulturminner som er verdifulle for oss. Planen løfter fram kulturminner som kanskje ikke er så langt framme i vår bevissthet som kulturminner, men som likevel forteller om viktige avsnitt i historien om Randaberg. Fra litt nyere tid er Viste Strandhotell og det gamle bakeriet på «forbrujen» gode eksempler. Gamle potetkjellere, veifar, eldhus, transformatorer, skolebygg og gårdsbygninger finnes det en god del av i Randaberg. Vi støter på fysiske spor fra 1940 til 1945 nesten overalt i Randaberg. Hvordan kan disse bidra til at de nye generasjonene i landsbyen får en forståelse for det som skjedde under krigen. Hvordan kan dette gjøres relevant i dag? Kanskje det til og med er på tide at vi begynner å vurdere etterkrigstidens typehus som kulturminner?

I planen peker vi på kulturminner som betyr noe for menneskene i Randaberg, både de som lever her nå, og de som skal befolke landsbyen i framtida.

Randaberg, mars 2019

Anders Jaarvik,
kultursjef

"Og hva ville Randaberg-identiteten vært uten Vistehola, Grøderøysa, Randabergkirken, Vistnestunet og Tungenes fyr?".

Godt utsyn fra fyret på Tungeneset under utseilingen i Byfjorden etter Tall Ships Races i juli 2011.

1

Innledning

Kulturminner bidrar til læring, opplevelse, identitet og verdiskaping. De har ofte i tillegg en konkret bruksverdi, enten gjennom å videreføre den tradisjonelle bruken eller ved å fylle dem med nye funksjoner.

1.1.Hva skal vi med kulturminner i Randaberg?

De gamle naustene langs kystlinjen i Randaberg er gode eksempel på videreføring av tradisjonell bruk, selv om dagens fiske er mer fritidsettet enn hos fiskerbonden. Ved Tungenes fyr ser vi hvordan ny virksomhet oppstår gjennom ny bruk av gamle bygninger og kulturmiljøer. Fyret har blitt en arena for kultur, kunst og historieformidling, og er en magnet for turister, kulturinteresserte, turgåere og syklister.

Satt litt på spissen er Tungenes fyr en av Randabergs fremste merkevarer. Vistehola, Vistnestunet, Grøderøysa, Børaunen og Randaberg kirke og andre kulturminner som også er viktige for «Randaberg-identiteten».

Hensikten med kulturminneplanen er å legge til rette for at kulturminnene i Randaberg skal forsterke vår tilhørighet bakover i tid. Kulturminnene gir oss lokal identitet, men viser samtidig også vår plass i en større historisk og geografisk sammenheng. Som fysiske objekter har de ingen verdi i seg selv, om de ikke også har en verdi for oss og det samfunnet de eksisterer i.

Synet på hva som er et kulturminne endrer seg. Kulturminnevernet i Norge var lenge konsentrert om fortidens mest fremragende bygninger, knyttet til de ledende klasser. Siden 70-tallets bevaringsbølge har det skjedd en omfattende endring av tenkningen rundt dette. Kulturminnefeltet har blitt utvidet til å gjelde alle sider av samfunnslivet, industribygninger, tekniske installasjoner, infrastruktur og immaterielle kulturminner. Tidsperspektivet er endret slik at kulturminner ikke lenger behøver å være så gamle. Fram til inntil ganske nylig har imidlertid viktigheten av å ta vare på enkeltobjekter vært mest fremtredende for kulturminnevernet i Randaberg og i mange andre kommuner.

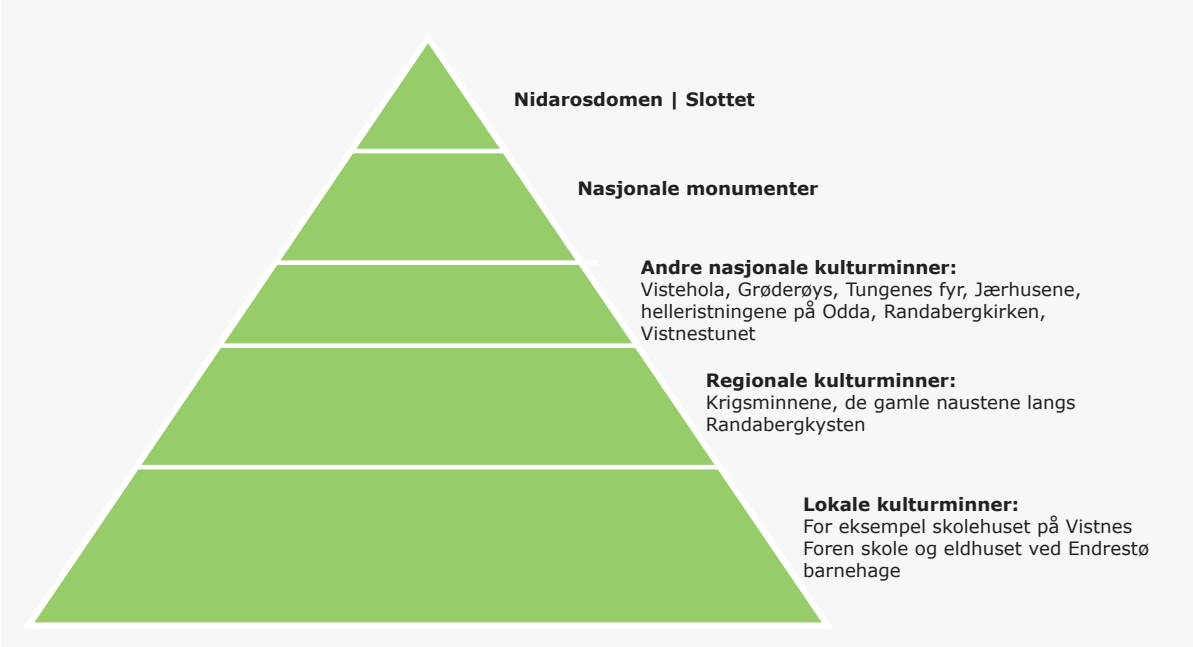

Kulturminner kan ha en verdi lokalt for et nærmiljø, for en region, og for en større nasjonal og internasjonal sammenheng. Figuren som er hentet fra Riksantikvaren viser en tradisjonell forståelse av hvordan man rangerer kulturminnene, i et hierarki fra lokal til nasjonal betydning. Selv om forsvarsverkene i seg selv framstår som taus betong, gir de muligheter til å formidle kunnskap om historien om det som skjedde i årene 1940-45 for nye generasjoner. Dette skjer blant annet gjennom Jærmuseets formidling i tilknytning til krigsminnene på Tungeneset og i Tungevågen. I et større perspektiv forteller Tungenes fyr historien om hvordan kystnasjonen Norge ble knyttet sammen langs sjøveien. Om vi tar et stort sprang tilbake i tid, 7-8000 år, gir funnene i Vistehola kunnskap om hvordan noen av de aller første menneskene i vårt hjørne av verden levde. I tillegg til at kulturminnene gir oss tilhørighet og kunnskap, er det en mer jordnær målsetning at denne planen skal gi oss et verktøy for den løpende offentlige arealplanleggingen og saksbehandlingen i kommunen. I 1991 ble det registrert 155 verneverdige bygninger i Randaberg i det nasjonale SEFRAK-registeret. I dag er så mye som én tredjedel av disse revet. Nasjonalt forsvinner rundt én prosent av kulturminnene årlig. En av årsakene til dette er at kulturminnene er for dårlig forankret og sikret i lokale planer. Et av de nasjonale miljømålene er derfor å minimere tapet, og som et av virkemidlene for å oppnå dette har Randaberg kommune og mange andre kommuner fått tilskudd fra Riksantikvaren til utarbeidelse av kulturminneplaner.

I dag har Riksantikvaren et perspektiv som går på at det ikke bare er profesjonelle fagfolk som kan identifisere kulturminnene. Vernemyndighetene vektlegger at kulturminneverdi er noe vi alle kan tilskrive en bygning, en gammel vei eller et kulturlandskap. Med dette utgangspunktet blir en kommunal kulturminneplan viktig. Det er her vi har mulighet til å løfte fram de lokale kulturminnene som ikke har et formelt vern allerede. Planen skal beskrive bredden av kulturminner i Randaberg. Samtidig er noe av hensikten å prioritere, både med hensyn til hva som skal tas vare på og hva som er viktig i en formidlingssammenheng.

MÅLSETNING FOR KULTURMINNEVERNET I RANDABERG KOMMUNE:

Randabergs kulturminner skal gi grunnlag for opplevelse, identitet, læring og verdiskaping gjennom å ta vare på og formidle kunnskap om kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap.

PLANENS FORMÅL:

Kommunedelplan for kulturminner skal styrke kulturminnevernet i Randaberg gjennom
- å gi et formelt grunnlag for å ivareta kulturminnehensyn i kommunens løpende planarbeid og saksbehandling
- å gi en bedre oversikt over kommunens kulturminner for å gi et bedre grunnlag for å prioritere
- å gi et bedre grunnlag for å formidle kommunens kulturarv.

Forsvarsverkene, som her fra Tunge, gir muligheter til å formidle kunnskap om historien fra 1940-45.

1.2. Randabergs historie på 555 ord

Historien til Randaberg begynner for 13 000 år siden. Isen trakk seg vekk, og området ble etter hvert befolket av mennesker som vandret fra Nordsjøkontinentet. Da landet hevet seg, kom Vistehola fram omkring 6 000 f.Kr. Sjøen stod da 25 meter høyere enn i dag, og vannkanten lå ikke langt fra huleåpningen. Her bodde det trolig en stamme på rundt 25 personer som livnærte seg som samlere og jegere. Rundt 4 000 f.Kr. begynte man så smått med jordbruk i tillegg til fangsten. Vi regner med at Randabergbuen fikk jordbruk som hovednæring og ble mer bofaste rundt 2 000 f.Kr. Man kan ennå finne flere gravrøyser fra denne perioden.

Folketallet stiger etter Kristi fødsel, og når en topp i folkevandringstiden rundt 500 e.Kr. På den tiden var det minst 33 gårder i bygda som da kan ha hatt en bosetting på 200-300 mennesker. Rundt 700 e.Kr. begynte man å organisere gårdsdriften med klyngetun og permanente åkerområder. På 1100-tallet ble det reist to kirker i bygda med hver sin prest; én på Randaberg og én på Viste. I middelalderen eide kirken 85 prosent av alt jordegods, og adelen resten. Alle bøndene i bygda var leilendinger. Folketallet kan ha ligget på rundt 450.

Svartedauden kom til Randaberg høsten 1349. I hundreåret som fulgte sank folketallet til rundt 150, og flere gårder ble liggende øde. Kirken på Viste ble lagt ned og raste sammen, og kirken på Randabergfjellet mistet sin prest. Randaberg ble trolig en del av Hetland prestegjeld i 1537, i forbindelse med reformasjonen.

"Selv om forsvarsverkene fremstår som taus betong, gir de muligheter til å formidle kunnskap".

"I planen vil vi også sette søkelyset på kulturminner som ikke er så kjente".

6 000 år f.Kr.
Isen trakk seg vekk. Da landet hevet seg, kom Vistehola fram. Sjøen stod da 25 meter høyere enn i dag, og vannkanten lå ikke langt fra hulekanten.

4 000 år f.Kr.
Randabergbuen begynner så smått med jordbruk, i tillegg til fangsten.

2 000 år f.Kr.
Randabergbuen fikk jordbruk som hovednæring og ble mer bofast.

Fra slutten av 1700-tallet steg folketallet, og rundt 1800 var det 1200 innbyggere i bygda. På denne tiden ble bøndene også selveiere. Kongen solgte i 1660 sitt eget og bispegods til dansk adel, som igjen solgte jordegods videre til byborgerne i Stavanger. Fra 1710 begynte bøndene å kjøpe opp jorda si, og i 1860 var alle bøndene i bygda selveiere.

Fra 1821 fikk landet en utskiftningslov som gjorde det mulig å bryte opp den middelalderske gården. Randabergfolk skiftet nå ut gårdene slik at de fikk bruke sammenhengende stykker, og nye redskaper som plog og slåmaskin ble tatt i bruk. Stor befolkningsvekst i Stavanger førte til økt etterspørsel etter jordbruksprodukter, og det ble behov for nye veier. Skikkelig byvei og flere bygdeveier ble bygget, og endte opp i sentrum der den nye kirken ble reist i 1845.

Randaberg var fra 1837 sognekommune i Hetland, det vil si at man hadde indre selvstyre i saker som gjaldt fattigstell, skole og kirke. Det føltes fremmed for Randaberg å være i en kommune som var så bymessig fokusert, og det lyktes å frigjøre seg fra Hetland og danne egen kommune i 1922.

Under krigen hadde tyskerne store festningsverk langs alle strendene i bygda og også innover i landet. På et tidspunkt fantes det flere tyske soldater enn norske mannfolk her. Tiden etter andre verdenskrig er preget av et stadig trykk fra byen og et systematisk politisk arbeid for å skape mottrykk. Folkeutviklingen ble nøye kanalisert til byggefelt. Jordbruket måtte nå vike for industri og servicenæring som hovednæringsvei.

Folketallet etter krigen økte kraftig, fra 1 945 i 1945 til rundt 11 000 i 2017. De siste årene har Randaberg markert seg som *Den grønne landsbyen*. Demografisk sett har tilflytterne blitt mer dominerende, samtidig som kommunen i økende grad har gått inn i et regionalt samarbeid.

"Folketallet etter krigen økte kraftig, fra 1 945 i 1945 til rundt 11 000 i 2017".

År 1860

Folketallet vokser i bygda og alle bøndene blir selveiere. Nye redskaper som plog og slåmaskin blir tatt i bruk.

År 1845

Nye veier ble bygd fra Stavanger mot Randaberg sentrum. Randaberg kirke ble reist i sentrum i 1845.

År 1922

Randaberg ble egen kommune, etter "frigjøring" fra Hetland.

1.3. Kulturlandskapet i Randaberg

Kulturlandskapet vil bli omtalt i flere av kapitlene i kulturminneplanen, men i dette avsnittet vil vi se nærmere på kulturlandskapet i seg selv og forholdet til landbruket.

Kulturlandskap er landskap formet og preget av menneskenes aktiviteter opp gjennom historien. Tradisjonelt blir kulturlandskapet oppfattet som det kultiverte landskapet, dvs. naturområder som er omformet, dyrket opp og pleiet for jordbruksformål. Områder for rekreasjon, større hage- eller parkanlegg og utnyttede fjell- og beiteområder kan på den annen side også bli oppfattet som kulturlandskap. Kulturlandskapet er viktig både for de estetiske, historiske og biologiske verdiene, og kan være en ressurs for befolkningen ved å tilfredsstille dens behov for rekreasjon og friluftsliv.

Landbruk og fiske har lange tradisjoner i Randaberg og kulturlandskapet er preget av denne påvirkningen som mennesket har utøvd over flere tusen år, fra steinalderen med Vistehola og fram til i dag. Landskapet er i stor grad kultivert og oppdelt i mindre teiger adskilt med steingjerder. 60 prosent av kommunen er dyrka mark, og landbruket har fortsatt betydning for sysselsetting, bosetting og kvalitetene i kulturlandskapet. Det er stadig press på landbruket om å intensivere og effektivisere driften med påfølgende press på kulturlandskapet. Samtidig øker folketallet, og det er behov for nye boliger hvert år. Press på arealressursene kommer fra ulike interessegrupper og det er derfor viktig å ha en langsiktig strategi for bruk av arealene i kommunen.

Steingjerdene i kulturlandskapet

Når isen trakk seg tilbake etter istiden, la den igjen et landskap på Randaberg som var pepret av stein. Når det siden ble ryddet og dyrket ny jord, ble steinene lødd i steingjerder som grenselinjer mellom eiendommer og som gjerde mellom innmark og utmark. Innmarka skulle dyrkes og høstes; havre, potet og gress, mens utmarka skulle beites. Steingjerde skulle hindre dyra i å ødelegge avlingen på innmarka. I den tiden steingjerdene ble lødd, var det lite trevirke å finne i bygda og dermed lite alternativt gjerdemateriale.

Steingjerder ved Børaunen.

I Randaberg er steingjerdene stort sett enkle, lødde steingjerder, med noen få eksempler på doble steingjerder. Mange steingjerder er også fjernet i årenes løp, spesielt etter at maskinene tok over jobben. I dag bærer dessverre mange av steingjerdene preg av dårlig vedlikehold.

Kartet på side 13 er utarbeidet i forbindelse med arbeidet med kulturminneplanen og viser det omfattende flettverket av steingjerder i Randaberg. Dette illustrerer godt at det skal noe til å unngå problemstillinger knyttet til dette både i forhold til landbruksdrift og i kommunens løpende planarbeid og saksbehandling.

Steingjerder og andre kulturlandskapselementer som ligger innenfor landskapsvernområdet langs kysten fra Mekjarvik til Vistnes har et sterkt vern.

I Forskrift om vern av Jærstrendene landskapsvernområde heter det i § 3 pkt. A2:
«Ytre utforming på faste kulturminne, slik som gravminne og buplassar frå forhistorisk tid, båtnaust, båtstøer, kvernhus, forsvarsanlegg, fyranlegg, ferdselsvegar, steingardar o.l., må ikkje endrast, skadast eller fjernast utan etter løyve frå forvaltingsstyresmakta. Opplistinga er ikkje fullstendig. Forvaltingsstyresmakta kan i forvaltingsplan konkretisera og lista opp dei aktuelle kulturminna.»

I dette området skal det mye til for å endre eller fjerne noe. Hovedutfordringen ligger i å legge til rette for en god skjøtsel mht. til vegetasjon, beiting, mm. I øvrige deler av LNF skal landskapselementer som steingjerder, geiler og andre historiske spor i utgangspunktet ivaretas.

Skjøtsel av områder som inneholder mye kulturminner bør sikres gjennom avtaler, der en viderefører tradisjonell skjøtsel og tar spesielle hensyn. Da en god del av disse kulturminnene finnes på gårdsbruk, vil økonomiske virkemidler som SMIL-midlene (Spesielle miljøtiltak i landbruket) eller RMP (Regionalt miljøtilskudd) kunne stimulere til at disse blir tatt vare på. Holdningsskapende arbeid rettet mot befolkningen er også et viktig tiltak for å øke kunnskapen om kulturminner og øke ønsket om å bevare dem for ettertiden.

Andre kulturskapte landskapstyper
Når menneskene opp gjennom tidene har kultivert og brukt naturen, har flere landskapstyper blitt dannet. Både torvmyrer, kystlynghei og naturbeitemark er et resultat av at menneskene brukte naturen for å dekke sine grunnleggende behov.

Torvmyrene ble høstet ved at det ble skåret ut ruter av torv. Rutene ble tørket og siden brukt til blant annet brensel, både til matlaging og oppvarming. På Jæren var landskapet snaut og forblåst, og det var lite trær og andre alternative fyringskilder. Torv hadde også andre bruksområder som for eksempel taktekking og tetting av trekkfulle bygninger. Ryggmyra er et eksempel på en lavlands myr. De fleste myrene i Randaberg er enten dyrket opp eller fylt igjen for omgjøring til dyrket mark.

Kystlyngheiene er et resultat av beiting, spesielt med sau. Lyngen var en kjærkommen del av maten til dyra utover høsten og vinteren. Lyng-plantene må høstes/beites jevnlig for at de skal fortsette å vokse og kunne nyttes til fór. Når lyngen ikke gav nok fór trengte den en ekstra fornying. Da ble lyngen brent på rot for å gi plantene nytt liv. Etter brenning kom det nye skudd på plantene som i sin tur gav nytt fór. Slik ble også landskapet holdt fint og kystlyngheiene blomstret flott i lillafarger hvert år. En kystlynghei som ikke blir høstet eller brent, vil til slutt gå til grunne.

Naturbeitemarker er det relativt lite igjen av i dag. Naturbeitemarkene skiller seg fra dagens beiter ved at de ikke ble gjødslet. De var relativt næringsfattige beiter som ofte ble drevet ekstensivt. I dag drives arealene stort sett mer intensivt, de gjødsles slik at de skal gi mest mulig avling. Gjødsling endrer plantsammensetningen på et område. Naturbeitemarkene har naturlig et høyt innhold av ulike plantearter, både gressarter, urter og blomster som trives på næringsfattig grunn. I Randaberg har vi noen rester igjen av dette ved kysten, gjerne litt fuktig mark i landskapsvernområdet.»

Landbruksplanen og kulturlandskapet
Et av formålene i landbruksplanen er å sette fokus på landbrukets ansvar og betydning i forhold til bosetting, kulturlandskap, friluftsliv, miljø og biologisk mangfold.

Hovedutfordringen er å bevare miljø- og kulturlandskapsgodene i LNF- områdene ved en fornuftig flerbruk av kulturlandskapet slik at det kan gi goder for hele befolkningen. Randaberg ligger i et kulturminnerikt område. En aktiv jordbruksdrift vil gjennom beitebruk og skjøtsel av kulturlandskapet bidra til å øke opplevelsesverdien av kulturminner ved at de blir godt synlige i landskapet og finnes i et levende og helhetlig kulturmiljø.

Landbruksplanen peker særlig på to negative utviklingstrekk som det skal arbeides aktivt for å motvirke:

1. Nedbygging og opphør av landbruksdrift, som igjen truer natur- og kulturminneverdier som er avhengig av aktiv bruk og skjøtsel.
2. Intensivering av jordbruksdrift i utmark og kantsoner, for eksempel ved nydyrking.

Planen tar også opp utfordringer med alle steingjerdene i kommunen. Disse er ett av de mest verdifulle og karakteristiske trekkene ved kulturlandskapet i Randaberg og på resten av Jæren. Samtidig kan det oppstå utfordringer og konflikter i tilknytning til moderne landbruksdrift.

Effektivisering av landbruket innebærer ofte at en driftsenhet øker i størrelse. Den ønskede prosessen med rasjonalisering og kjøp av tilleggsjord, skaper også en utfordring for bevaring av kulturlandskapet. Det er mindre tid til å drive skjøtsel hvor maskiner ikke kan nyttes. Ved kjøp av tilleggsjord i landbruket, endres eiendomsstrukturen. Det kan føre til at det som tidligere var et steingjerde i eiendomsgrensen nå blir et internt steingjerde på eiendommen. Mindre teiger ønskes da gjerne sammenslått til større teiger ved fjerning av steingjerde mellom dem. I slike tilfeller bør en vurdere om hensynet til kulturlandskapet må vike for behovet for større, sammenhengende arealer til effektiv og rasjonell drift, og tillate fjerning av steingjerdet.

Ved søknad om fjerning av steingjerder er det flere forhold som må vurderes. Det spesifikke steingjerdets betydning som kulturlandskapselement (landskap, beliggenhet, utførelse (enkelt/dobbelt)) må veies opp mot hensyn til landbruksdriften; størrelse og form på teigen, hvilke fordeler en oppnår ved fjerning, mulig flytting av steingjerde, etc. Det er kun der gjerdet ligger mellom to teiger som driftes maskinelt (fulldyrka jord) at fjerning kan gi store fordeler. Gjerder som er historiske grenser mellom to gardsnummer, skal bevares. Samtidig bør det stimuleres til vedlikehold av steingjerdene.

Åpninger/lé i steingjerder bør som hovedregel kunne tillates på inntil fem meter. Steiner fra et steingjerde bør gjenbrukes på eiendommen til nye gjerder eller til å styrke eksisterende gjerder. Det er viktig å stimulere til vedlikehold av steingjerdene. Ytterligere avveining mellom vern av kulturlandskap og andre hensyn, må gjøres fra sak til sak, ut fra et faglig skjønn.

Steingjerder ved Børaunen.

2

Fortidsminner

”Klimaet vart stadig betre kring 5000 f.Kr., og eika breidde seg i skogane der bjørk, furu og hassel dominerte. Nå lunta det bjørn og mår på Viste og Todnem, det rusla hjort og elg i dei glisne skogane på Sande og Rygg medan tiur og orrfugl var å høyra frå Leikvoll til Tunge. På denne tida er det også sikkert at hundeglam og folkesnakk var å høyra mellom trestammane i Randaberg”.

(RBH, Lindanger, 1988, s. 11)

I dette kapittelet tar vi noen sjumilssteg i Randabergs historie. Det er 7000 års strekk fra steinalderlivet i Vistehola til middelalderens steinkirke fra 1200-tallet på Viste. Midtveis langs denne tidsaksen, for ca. 3 000 år siden i bronsealderen, finner vi Grøderøysa. Summen av alle kulturminnene er en dokumentasjon på at det har kontinuerlige bosetninger over mange tusen år i Randaberg.

Dette kapittelet handler først og fremst om kjente kulturminner i Randaberg fra før 1537. Randaberg har ingen kjente stående bygninger fra perioden 1537 til 1650 som er automatisk freda. Det er også meget få skipsfunn i kommunen som er eldre enn 100 år. Sporene fra middelalderens kirker i Randaberg er omtalt i kapittel 4.

En av pionerne innenfor norsk arkeologi, Tor Helliesen, var den første som i 1897-98 begynte med en systematisk kartlegging av fornminner. Den aller første kartleggingen gjorde han i Randaberg, og i forordet til denne skriver han følgende:

"Da gravhaugerne og andre oldtidsminder synes at gaa sin undergang imøde, har jeg begyndt at kartlegge de faste oldtidsminder som findes i Stavanger Amt.”

”Da gravhaugerne og andre oldtidsminder synes at gaa sin undergang imøde, har jeg begyndt at kartlegge de faste oldtidsminder som findes i Stavanger Amt for at man senere i det mindste kan se hvad vi har havt af saadanne ting, og for at man af kartet kan faa en let oversigt over haugernes beliggenhed og over befolkningsforholdene i tidligere tider, et arbeide jeg håber vil have interesse for flere”. (*Odmund Møllerop i Årbok for Stavanger museum 1990–1991).*

Helliesen har dessverre fått delvis rett i sitt dystre profeti. Mange av de funnene han kartla for over hundre år siden har gått tapt av moderne tiltak. Det er derfor viktig at vi som kommune bidrar til større forståelse for verdien av fortidsminnene gjennom både informasjon og kommunalt planarbeid.

2.1. Forvaltningsansvaret

Riksantikvaren har det overordnede ansvaret for forvaltningen av kulturminnene fra før reformasjonen. Den daglige forvaltningen av disse er delegert til fylkeskommunen. Fylkeskommunen skal se til at kulturminnene blir ivaretatt i forbindelse med arealplaner og tiltak som tenkes gjennomført i kommunene [1].

1 http://www.rogfk.no/Vaare-tjenester/Kulturarv/Fredete-kulturminner)

Kartlegging og forvaltning av de automatisk fredete kulturminnene er med andre ord ikke et direkte ansvar for Randaberg kommune. Men kommunen har en sentral rolle og planmyndighet etter plan- og bygningsloven, og må ofte håndtere interessekonflikter med hensyn til kulturminner i forbindelse med kommunens arealplanlegging. Fortidsminnene et derfor et viktig tema i en kommunal kulturminneplan. Med et gjennomsnitt på ti automatisk freda kulturminner per kvadratkilometer i Randaberg, blir dette et tema i mange reguleringsplaner. I Randaberg har vi ildsjeler som aktivt bidrar til å søke fram løsfunn. Dersom noen gjør et funn som kan være et kulturminne, har de plikt til å gi beskjed om dette til Rogaland fylkeskommune, seksjon for kulturarv. Fylkeskommunen vil levere funnene videre til Am UiS for katalogisering og konservering, etter at de er registrert i den nasjonale databasen Askeladden.

Sporene fra fortiden er dessuten en viktig kilde til kunnskap om vårt eget lokalsamfunn og et grunnlag for vår identitet. Kommunen har gjennom skoleverket og kulturfeltet et ansvar for å formidle denne kunnskapen. Gjennom tilrettelegging av turområder og gjennom fysiske tiltak og informasjon kan vi bidra til å gjøre kulturminnene kjent og tilgjengelige for folk.

"Med et gjennomsnitt på ti automatisk freda kulturminner per kvadratkilometer i Randaberg, blir dette et tema i mange reguleringsplaner."

Kulturminnene er et anliggende for kommunens innbyggere. Innbyggerne i Randaberg kan bidra aktivt gjennom f.eks. å rapportere skader og hærverk til kulturavdelingen i fylkeskommunen.

2.2.Fortidsminner i databasen Askeladden

Arkeologene regner det som sannsynlig at det kan gå en ubrutt linje i bosetningen i Randaberg fra 8 000 år tilbake i eldre steinalder, og Vistegutten sin tid fram til i dag. (Se egen tekstboks på slutten av kapittelet). I den nasjonale databasen over kulturminner er det registrert 240 automatisk fredete enkeltminner i Randaberg, fordelt på 185 lokaliteter.

Gjennom å tilrettelegge turområder og gjennom fysiske tiltak og informasjon, kan vi bidra til å gjøre kulturminnene kjent og tilgjengelig for folk - som her fra Vistnestunet.

Antallet fortidsminner er imidlertid ikke en statisk størrelse. Det registreres stadig nyoppdagete fortidsminner i Askeladden. Samtidig kan en del eldre registreringer ha noe ukorrekt kartmarkering og/eller vernestatus. Potensialet for automatisk freda kulturminner under dagens markoverflate, er generelt stort i Randaberg. Dette gjelder fornminner fra alle tidsperioder. Spesielt de siste 20 årene har tilfanget av registrerte bosetnings- og aktivitetsspor under fortidsminner markoverflate vært stort.

For å gi et bilde av hva slags kulturminner dette dreier seg om, har vi under satt opp en presentasjon utarbeidet med utgangspunkt i data fra Riksantikvarens database, Askeladden.no (se nærmere omtale av Askeladden og Kulturminnesøk i kapittel 1). Den første tabellen under viser hvordan kulturminnene i Randaberg fordeler seg på de ulike tidsepokene som det er vanlig å dele inn i. Det er særlig perioden fra bronsealderen fram til yngre jernalder som er rik på funn. Over halvparten av kulturminnene i Randaberg fra denne tiden er gravhauger og gravrøyser.

TABELL 1: Antall kulturminner i Randaberg i ulike historiske tidsepoker

Tidsakse	Navn periode	Randaberg
10000–4000 f. Kr.	Eldre steinalder	1
4000–1800 f. Kr.	Yngre steinalder	1
10000–1800 f. Kr.	Steinalder (uspesifiserte)	4
1800–1000 f. Kr.	Eldre bronsealder	
1000–500 f. Kr.	Yngre bronsealder	3
1800–500 f. Kr.	Bronsealder (uspesifiserte)	70
500 f. Kr.–570 e. Kr.	Eldre jernalder	114
570 e. Kr.–1000 e. Kr.	Yngre jernalder (Vikingtid 800-1 050)	2
500 f. Kr.–1000 e. Kr.	Jernalder (uspesifiserte)	11
1050–1150	Tidlig middelalder	
1150–1350	Høgmiddelalder	
1350–1537 (fra svartedauden)	Seinmiddelalder	3
Førreformatorisk tid		31
Antall kulturminner totalt før 1537		**240**

For å vise mangfoldet, har vi i vedlegg 4 vist hvordan de ulike funnene fordeler seg på ulike kategorier av enkeltminner. Spennvidden er stor, fra mindre løsfunn til boplasser. Gravrøyser og gravhauger utgjør en meget stor andel av funnene. Rundt fire av fem kulturminner faller innenfor denne kategorien.

Plankart

Som del av arbeidet med kulturminneplanen har Randaberg kommune engasjert firmaet Kartjenester til å utarbeidet et plankart i to deler, ett som viser fortidsminner i kommunen, og ett over nyere tids kulturminner. Kartet på neste side er et mer forenklet kart som først og fremst viser hvordan de fordeler seg og klynger seg sammen geografisk. Mange av de arkeologiske lokalitetene ligger langs kysten, og i en akse fra dagens sentrum mot Harestad, Todnem og Randabergfjellet.

"Det er særlig perioden fra bronsealderen fram til yngre jernalder som er rik på funn."

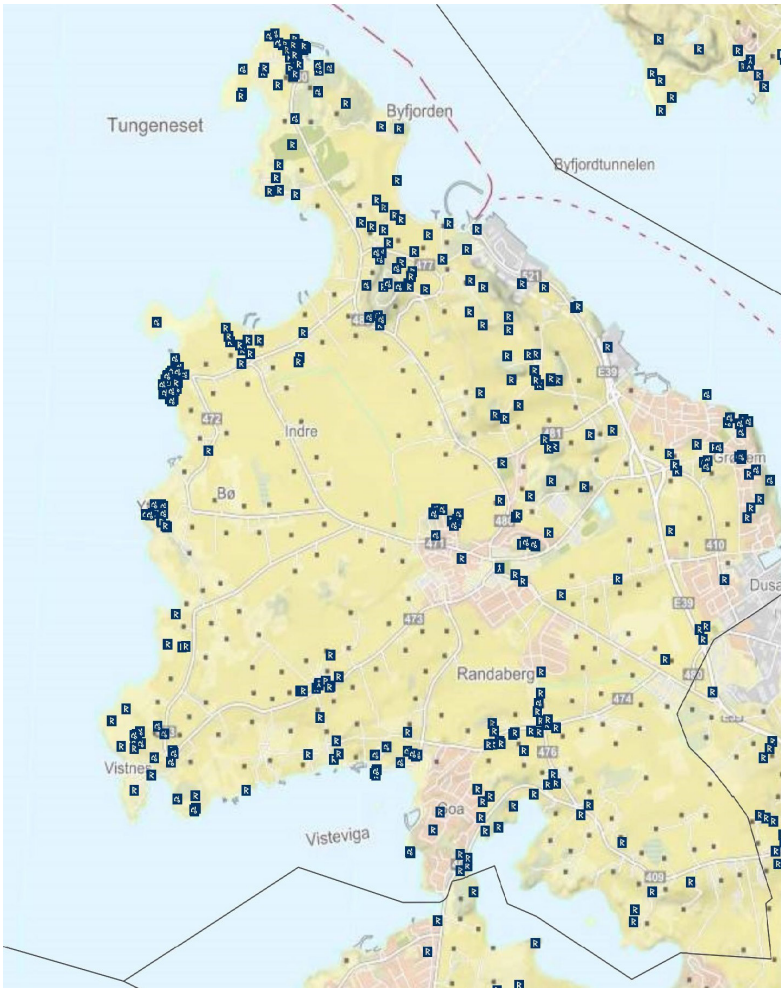

Kartet til venstre viser kulturminner i Randaberg: Arkeologiske lokaliteter, bebyggelse/infrastruktur og kirkesteder. Bildet under er fra restene etter kirken på Randabergfjellet. Mekjarvik i bakgrunnen.

I RBH 3 har Birger Lindanger, i et vedlegg med tabeller, gjort rede for arkeologiske funn i Randaberg, fra midtre del av yngre steinalder fram til senmiddelalderen (Lindanger 1988, side 591-599). Her går det blant annet fram hvilke funn som fordeler seg på de ulike stedene/gårdene i Randaberg, slik det framgår av tabell 3 på side 20.

Mange av de arkeologiske lokalitetene ligger langs kysten, og i en akse fra dagens sentrum mot Harestad, Todnem og Randabergfjellet (se kart på side 21).

TABELL 3: Kjente fortidsminner på historiske gårder knyttet til gamle tun i Randaberg

Gård	Nausttufter	Hustufter	Gravhauger	Bautastein
Rygg			1	
Grødem			3	
Harestad			2	
Todnem	3	3	2	
Randaberg		Kirketuft	3	
Tunge			1	
Sande	2		1	
Indre Bø			9	X
Ytre Bø			2	
Vistvik	1		-	
Vistnes	1		1	X
Raustein				
Viste		Kirketuft	6	
Vestre Goa			6	X
Østre Goa			1	
Håland			3-5	X
Leikvoll			1	
Dusavik			2	
Bersagel			6	
Odnaberg			1	
Øverland (Øvre Sande)			4	x

Kirketuften på Viste.

2.3. Områder i Randaberg

2.3.1. Eldre og yngre steinalder

Vistehola, med god utsikt mot Vistebukta.

Vistehola:
Ved Vistehola, eller Svarthola som var navnet tidligere, var det boplass hele eller deler av året, fra rundt år 6500 f.Kr. til rundt år 500 e.Kr. Rike funn har dokumentert hvordan folk levde. Det kan ha vært en jegerflokk som i eldre steinalder hadde hele Nord-Jæren sør til Figgjoelva som sitt jaktområde. Vistehola kan ha vært vinterkvarteret til disse folka. Det er den eneste kjente boplassen fra denne tiden som kunne hatt plass til en stamme på 4-5 familier med inntil 25 mennesker. I et to meter dypt avfallsslag innenfor og utenfor åpningen, har arkeologene funnet redskaper og våpen de brukte - og ikke minst restene etter det de spiste.

Randaberg var dekket av løvskog i store deler av perioden Vistehola var bosatt, og klimaet var varmere enn i dag. Det er funnet rester av 37 fuglearter, 11 fiskeslag og rundt 20 dyreslag i avfallsdungen. Villsvin og elg, torsk og lange, alke og geirfugl, og mange slag skjell var viktige innslag i menyen. Det samme var nøtter og andre ville vekster. Et skjelett av et barn på rundt 15 år i de eldste laga var godt bevart, og har vært kjent som Vistegutten siden det ble funnet i 1907.

> "Det er funnet rester av 37 fuglearter, 11 fiskeslag og rundt 20 dyreslag i avfallsdungen (ved Vistehola)."

Nå mener arkeologene at det like godt kan ha vært en jente. Det blir derfor riktigere å kalle det for «Vistemennesket» eller «Visteungdommen».

Rekonstruksjon av Visteungdommen sitt hode, utført av mastegradsstudent Jenny Barber fra universitetet i Dundee, Skottland.

Skjelettet, og mange av de andre funna, er å se på Arkeologisk museum i Stavanger. I dag ligger Vistehola rundt 200 m fra sjøen. Da den ble tatt i bruk som buplass, stod sjøen bare 30–40 m fra inngangen.

Andre steder fra denne perioden:
Små kjernefamilier bodde kortere deler av året på Svinaberget, som må ha stått i samband med fangstområdet i Bøbukta, og under helleren ved Kvernavika på nordsiden av det smale sundet.

Yngre steinalder:
Utenom Svarthola vet vi om boplasser i Logavika og Randaberglia, begge på garden Randaberg. I Mekjarvik ble det tidlig i forrige århundre gjort funn som tyder på at det har vært en steinalderboplass. Arkeologiske undersøkelser gjort i 2012 konkluderer med at hele boplassen ble fjernet i forbindelse med husbygging i 1935.

Vestre Goa (Id 5238):
Steinalderboplass, svakt hellende ned mot Hålandsvannet. I forbindelse med Transportkorridor Vest fv. 409 gjennomførte Rogaland fylkeskommune registreringer i 2015 i området ved lokaliteten, og gjorde da 149 enkeltfunn. Ved Goa ble det for et par år siden registrert en bergmalingslokalitet. Bergmalereier er kjent fra hele verden, men det er bare en tidligere kjent bergmalingslokalitet i Rogaland (Rennarsundet). I Norge finnes det totalt ca. 25 kjente lokaliteter med malte figurer. Bergmalinger hører dermed til de mer sjeldne fortidsminnetypene i Norge. Lokaliteten i Rennarsundet er foreløpig tolket å stamme fra midtre eller siste del av eldre steinalder, ev. fra tidlig yngre steinalder (Bang-Andersen, Sveinung. 1992). Lokaliteten i Randaberg viser bl.a. et motiv som er tolket som et hjortedyr og bør undersøkes nærmere.

2.3.2. Bronsealderen 1800-500 f.Kr.
Gravhauger dominerer når det gjelder synlige kulturminner fra bronsealderen. De fremste personene fikk reist store gravmæle etter seg i denne perioden hvor en gikk fra jakt og sanking til jordbruk som hovedlevevei (s 18 RBH1). Arkeologene har ikke funnet selve boplassene, med unntak av Vistehola hvor de fremdeles levde på gammelt vis av fangst. De bodde sannsynligvis på høydedraga, der forholdene lå best til rette for dyrking av jorda.

Grøderøys:
Det er registrert ni gravhauger på garden Vistnes, og i hele Randaberg over 150. De er av ulik størrelse, de fleste er små, og mange er fjerna. Den klart største, Grøderøys, ligger godt synlig i strandkanten på Vistnes, sør for grensa til Vistvik. Røysa er 46 meter lang, 13 meter bred og vel 2 meter høg etter restaureringa i 1937, og dermed den største gravhaugen i Rogaland og blant de største i Norge. Røysa er trolig fra bronsealderen og dermed rundt 3000 år gammel. I følge sagnet er det kong Grøde som ligger gravlagt her. Svært mye taler for at «grøde» kjem fra det gammelnorske ordet «grjot», som betyr stein – altså steinrøysa.

Det må ha vært en mektig høvding som fikk en så storslått haug, og han hadde ganske sikkert sterk tilknytning til havet og ferdsel på det. Selv om det er rikelig tilgang på stein i sjøkanten like nedenfor røysa, har det vært et formidabelt arbeid å flytte så mye stein. Det er regnet at arbeidet svarer til ti manns arbeid i fem måneder, eller til sammen rundt 1 100 dagsverk.

Høsten 2018 ble inngangen til Grøderøysa stengt av sikkerhetsmessige årsaker, etter at det ble rapportert om at steiner var falt ned på innsiden av gravkammeret. Rogaland fylkeskommune gjennomfører sammen med Arkeologisk museum UiS tiltak for å sikre/legge igjen inngangen og toppen av gravkammeret til Grøderøysa. Arkeologisk museum skal dokumentere røysas konstruksjon og sette opp en mer permanent sikring av de områder som har rast ned. Dette betyr at Grøderøysa blir et trygt område å besøke etter sikringen. På sikt vil en søke midler til å åpne opp og rekonstruere langrøysa igjen.

Helleristningsfeltet på Odda

Båten er sentral i helleristningsfeltet på Harestad.

På Odda, i grensen mellom Harestad og Todnem, er det et felt med helleristninger like i vegkanten. De fleste tegningene er av relativt store båter med mannskap som kunne segle langt, men det er også noen ringer. Helleristningene ble hogd inn i fjellet i bronsealderen rundt år 1 000 f.Kr. Omtrent tre fjerdedeler av alle figurer på helleristninger i Rogaland er båter. Båten spilte en stor rolle for folk i førhistorisk tid som framkomstmiddel til fiske, transport og handel. Båten har også en viktig plass i mange religioner. Himmelen er et stort hav der den mektigste guden drar over himmelen i en båt.

Ringmotivet er nært knyttet til båtene. Disse har blitt tolket som solskiver, skjold eller vognhjul. I tillegg er det noen skålgroper som kan være hogde inn for å samle opp offer som blod, vann, smør, korn og frø.

Andre kulturminner fra denne perioden:
Børudlå (1,5 km nord for Grødeøys), Lønnshaug (2 km), Krosshaug, (gårdstunet på Viste), Tvihaugane (Goa), Megjarhaug (Mekjarvik).

2.3.3. Jernalder 500 f.Kr.–1000 e.Kr.
Det finnes ikke funn fra jernalderen som har samme synlighet og plass i Randabergs historiske identitet i dag som Vistehola fra steinalderen og Grøderøys fra bronsealderen. Likevel dateres omtrent halvparten av de førreformatiske funnene fra Randaberg til jernalderen. Av de rundt 120 funnene fra denne perioden er tre av fem knyttet til gravhauger eller gravrøyser.

Det er imidlertid ikke gjort et eneste jernfunn i Randaberg fra de første 600 årene av jernalderen. Enkle gravskikker med få gjenstander som fulgte liket er noe av grunnen til dette. Lyngheiene kom i denne perioden. I kombinasjon med beiting ble skogen fjerna fra Jæren. Den eneste graven vi kjenner til fra Randaberg i de 500 årene før Jesu fødsel, ble funnet på Randaberg nede ved nausta på gården.

Etter dette har det økt på med funn, særlig fra 350 e.Kr. Det typiske mønsteret er funn i gravhauger tett ved de gamle gårdstunene fra middelalderen fram til nyere tid. Dette tyder på at bosetningen i disse områdene strekker seg tilbake til før 350 e.Kr. Mange funn er gjort i utmark, som regel i tilknytning til gravhauger, tufter og gamle steingjerder. Funnene viser at folket i Randaberg hadde kontakter helt sør til Romerriket.

De fleste fara etter folkevandringsgardene er ryddet bort i dag. Med utgangspunkt i det en har funnet av gravhauger, hustufter, gardfar, rydningsrøyser og terrengets kvaliteter har arkeologer sirklet inn 36 områder der det var bosetning i ved inngangen til middelalderen. Beregninger viser at det kan ha vært omtrent 500 mennesker i Randaberg rundt 500 e.Kr. Til sammenligning passerte ikke folketallet dette nivået før 1825 i nyere tid. I vår region er gården på Ullandhaug det beste eksempelet på hvordan folkevandringsgårdene, også i Randaberg, kan ha sett ut. Det største anlegget vi kjenner til i Randaberg lå på Todnem. Mens de fleste gårdene bare hadde ett eller to tun, hadde dette fire eller fem, med rundt 85 personer som kan ha bodd her. Innmarka låg mellom tuna og strekte seg fra Harestad i sør til langt inn på Randaberg sitt område.

Todnem.

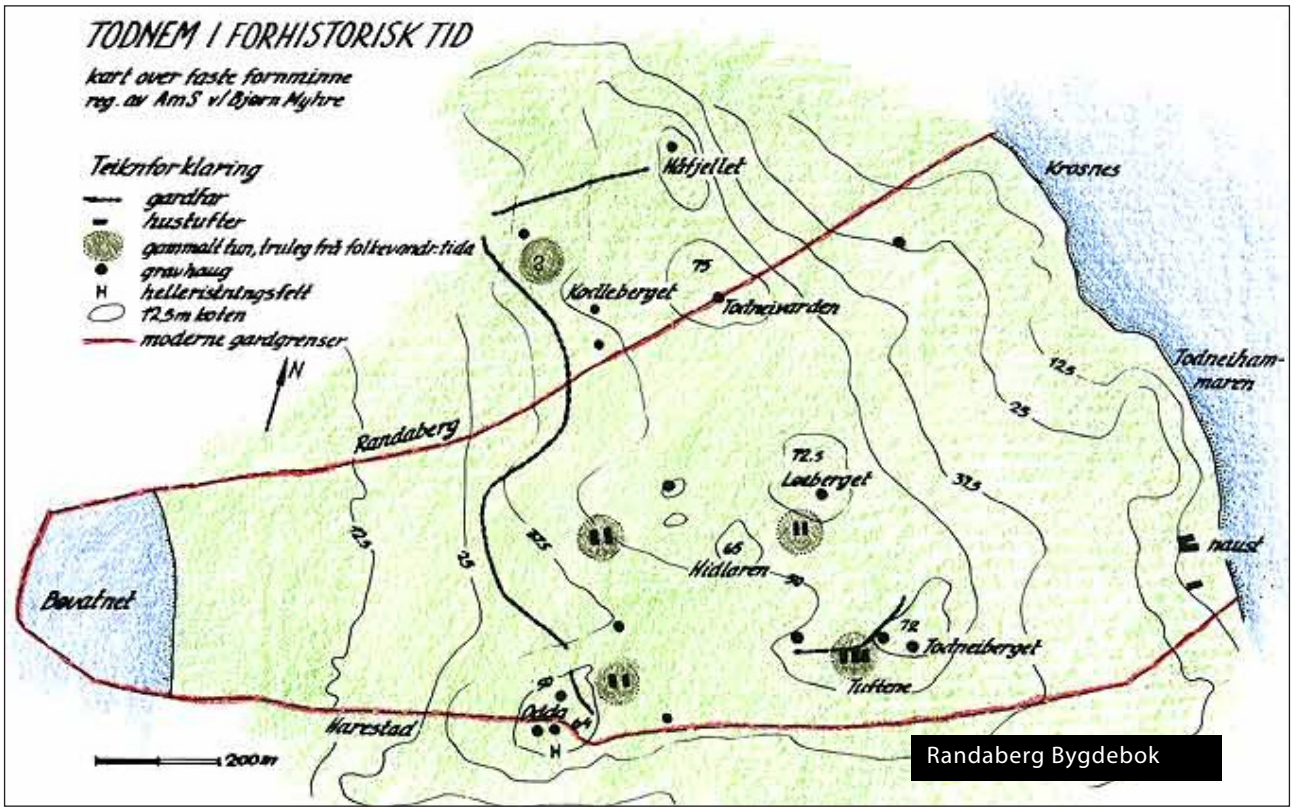

Rester av et gammelt gjerde vest for innmarka kan tyde på at den var over 300 mål i omfang. Tuftene av det sørøstre tunet som lå i sørvestskråningen av Todnemberget, er fortsatt synlige med tre gravhauger over tre av husbøndene.

Rundt 550 e.Kr. skjedde det noe som ligner på svartedauden 800 år senere. Mange folkevandringsgårder ble fraflyttet. Dette henger sannsynligvis sammen med de omfattende pest-epidemiene i Europa fra 543 og ut hundreåret. Selv om noen må ha overlevd, finnes det ikke noen funn fra Randaberg i perioden 550-700. Noe av dette skyldes fall i folketall, men også endrede gravskikker som gjorde det vanskeligere å finne gravene og gravgodset enn før. Blant annet ble det vanlig å gravlegge folk under flat mark. Antall funn tar seg opp igjen fram mot år 1000, ikke minst med mange funn fra Harestad.

Flere av ødegardene fra 500-tallet må ha blitt bosatt igjen, bl.a. på Raustein, Vistvik og Dusavik. Samtidig skjedde det endringer i måten jorden ble drevet på, og vi fikk gårdstypen som ble den vanlige i Randaberg helt fram til utskiftningene på 1800-tallet. Det typiske var langhus som ble splittet opp i flere mindre og spesialiserte bygninger, med egne hus for stua, hus for soverom, matvarelageret («buå»), fjøs, låve og eldhus. Dette førte til at de største gårdene fikk tun som små landsbyer, slik at et gjennomsnittlig randabergtun kan ha rommet 15-20 bygninger.

"Det største gravfeltet i Randaberg ble oppdaget i 1894 i forbindelse med bygging av veg til Tunge. I en gravhaug rett nord for Bersagelvarden fant vegarbeidere et sverd og bruddstykker av kniv og sigd."

Det største gravfeltet i Randaberg ble oppdaget i 1894 i forbindelse med bygging av veg til Tunge. I en gravhaug rett nord for Bersagelvarden fant vegarbeidere et sverd og bruddstykker av kniv og sigd. Stavanger Museum med arkeologen Tor Helliesen dro da ut til Randaberg og fant et gravfelt fra vikingtida som strakte seg en halv kilometer nordover langs vegen, med minst 15 gravhauger, noen graver under flatmark, en rekke høystakktufter og lengst i nord en hustuft, 10,5 meter lang og fem meter bred. På grunn av størrelsen må det ha vært mer enn en gard som gravla sine døde her.

2.3.4. Nyere funn i Randaberg

I forbindelse med planarbeid og utbygginger gjøres det stadig nye funn. Randaberg har dessuten frivillige som gjør en verdifull innsats med detektorer, og som har gjort en rekke funn som har blitt innlevert til Arkeologisk museum i Stavanger.[1]

Her er noen av de nyere funnene som er gjort:

- To bronsebelter på Bø, funnet av metalldetektorist. Dette er veldig flotte og sjeldne funn fra bronsealderen, som er funnet rett ved det gamle utløpet til Bøvatnet.
- Det er gjort mange metallsøkerfunn ved Tungenes, fra eldre jernalder til middelalder og nyere tid. Det dreier seg om mange forskjellige spennende gjenstander, som en forgylt urnespenne, forgylte agraffknapper og mange mynter.

1 http://bygdebladet.no/kultur/fant-mynt-fra-ar-68/19.8788

- Harestad: I forbindelse med Rogfast-prosjektet har det blitt funnet bosetningsspor fra yngre steinalder og alle perioder fram til vikingtid. Det er blant annet funnet en fin hustuft datert til overgangen yngre steinalder til eldre bronsealder. Det ble også funnet dyrkings- og gardspor flere steder i området.
- I forbindelse med Randaberg øst ble det funnet en større lokalitet med tykke dyrkingslag og bosetningsspor fra bronse- og jernalderen langs Harestadveien på den vestlige delen av Harestad. Likeledes er det funnet bosetningsspor fra bronse- og jernalder både sør og nord for den nye Randaberghallen.
- Fra undersøkelsene i 2016 i forbindelse med Rogfast er det funnet bosetningsspor på Rygg, som antakelig er fra yngre steinalder og fremover, rett ved Randaberg videregående skole.
- Det er funnet bosetningsspor fra eldre jernalder langs Goaveien på Goa.
- I forbindelse med Transportkorridor vest er det på Håland funnet bosetningsspor med spennvidde fra eldre bronsealder og alle perioder frem til og med vikingtid.

Øverst: Sveinung Lein fra Randaberg har de siste årene levert en rekke sjeldne, gamle metallgjenstander til Arkeologisk Museum i Stavanger. Her med det som trolig er en 1947 år gammel romersk mynt i jorden på Randaberg. (Foto: Bygdebladet/ Kirsti Kastrup Sømme).

Til venstre: Høsten 2015 fant Bjørn Tjelta en unik spiralring på Goa. Ringen er fra vikingtida og har to ulvehoder. Er dette Odins to ulver, Geri og Freki – eller er det Fenrisulven, som symboliserer Ragnarok og endetiden? (Foto: Lars Søgaard Sørensen, Rogaland fylkeskommune)

Om "Vistemennesket"

Faksimile fra Stavanger Aftenblad sin nyhetssak om Vistegutten, eller "Vistemennesket" (28.02.2015).

LOV OM KULTURMINNER § 4.
Automatisk freda kulturminner

Følgende kulturminner fra oldtid og middelalder (inntil år 1537) er fredet ved Lov om kulturminner:

• Boplasser, huler, hellere med spor etter folk som har holdt til eller arbeidet der, hus - eller kirketufter, kirker, hus og byggverk av alle slag, og rester eller deler av dem, gårdshauger, gårds- og tunnelanlegg og andre bebyggelseskonsentrasjoner som stapelplasser og markedsplasser, byanlegg og liknende eller rester av dem.

• Arbeids- og verkstedsplasser av alle slag som steinbrudd og annen bergverksdrift, jernvinneplasser, trekull- og tjæremiler og andre spor etter håndverk og industri.

• Spor etter åkerbruk av alle slag, som rydningsrøyser, veiter og pløyespor, gjerder og innhegninger og jakt-, fiske- og fangstinnretninger.

o Vegar av alle slag med eller uten brolegging av stein, tre eller annet materiale, demninger, broer, vadested, havneanlegg og åreskifter, båtstøer og båtopptrekk, fergeleier og båtdrag eller rester av slike, seilsperringer, vegmerker og seilmerker.
o Forsvarsverk av alle slag som bygdeborger, skanser, voller, vollgraver, festningsanlegg og rester av dem og dessuten varder, veter o.l.
o Tingsteder, kultplasser, varp, brønner, kilder og andre steder som arkeologiske funn, tradisjon, tro, sagn eller skikk knytter seg til.
o Steiner og fast fjell med innskrifter eller bilder som runeinnskrifter, helleristninger og hellemalinger, skålgroper, sliperenner og annen bergskurd.
o Bautasteiner, kors og andre slike minnesmerker.
o Steinsetninger, steinlegninger o.l.
o Gravminner av ethvert slag, enkeltvis eller samlede felt, som gravhauger, gravrøyser, gravkammer, brannflakgraver, urnegraver, kistegraver, kirkegårder og deres innheng ninger og gravmæler av alle slag.

• Automatisk fredet er de til enhver tid erklærte stående byggverk med opprinnelse fra perioden 1537-1649, dersom ikke annet er bestemt av vedkommende myndighet.

LOV OM KULTURMINNER § 3.
Forbud mot inngrep i automatisk fredete kulturminner

Ingen må - uten at det er lovlig etter § 8 - sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne eller fremkalle fare for at dette kan skje. Er marken over et automatisk fredet kulturminne eller i et område som nevnt i § 6, tidligere nyttet til beite eller innmark, kan den fortsatt nyttes til disse formål hvis ikke vedkommende myndighet bestemmer noe annet. Uten tillatelse av vedkommende myndighet må det ikke foretas pløying og annet jordarbeid dypere enn tidligere.

Ortofoto av Randaberg sentrum og øst. Dusavikbasen til høyre, nede. Mange funn er gjort langs Europvagen, fra Randaberg videregående skole og nordover mot Mekjarvik.

3

Verneverdige bygninger og kulturmiljøer

Både enkeltstående bygninger og hele kulturmiljøer er en god kilde til vår lokale historie og gir kunnskap om byggeskikk, håndverk, teknikker, næringsliv og driftsformer. Vistehola, Vistnestunet og Tungenes fyr er viktige eksempel på kulturmiljøer som har en verdi som går langt ut over det enkelte anlegget sin verneverdi. De forteller historien om menneskers liv og virke i Randaberg, både hvordan de har bodd og hvordan de har skaffet seg et næringsgrunnlag. De er en viktig del av «Randaberg-identiteten». Eksemplene setter det lokale livet har inn i en historisk setting, både regionalt og nasjonalt.

Randaberg har et "ungt" sentrum.

Vi har flere miljøer som vi er mindre oppmerksomme på enn for eksempel Vistehola og Tungenes fyr, og som spiller en sentral rolle for Randabergs historie og identitet. Området ved Vistestranden med Viste Strandhotell, rekken av trehus fra 40-tallet langs Randabergveien ved innkjøringen til sentrum, og mange av naustmiljøene langs kysten er gode eksempler på dette. Langs vegkanten ligger alle transformatorkioskene som har bidratt til å gi jærlandskapet et funkispreg. Randaberg sentrum er et relativt nytt sentrum med lite eldre bebyggelse. Kirken og bakeriet er viktige bygninger som peker bakover i historien.

Som påpekt i kvalitetsprogrammet for Randaberg sentrum er de fleste bygningene fra perioden 1970–2010, med mange bygg etablert i overgangen mellom 80- og 90-tallet (Aslpan Viak 2013). Flere bygg har elementer fra postmodernismen i form av staffasje og lånte stilelementer.

"Randaberg sentrum er et relativt nytt sentrum med lite eldre bebyggelse."

3.1. Kulturminner i SEFRAK-registeret

3.1.1. Utbredelse

I innledningskapittelet beskrev vi SEFRAK-registerets verneklasser. SEFRAK-registreringen av faste kulturminner fra før 1900 ble startet opp på midten av 70-tallet, i en tid da stadig flere av våre faste kulturminner ble revet eller ødelagt på annen måte. Viktig dokumentasjon og informasjon om vår eldre bygningsarv gikk derfor tapt. Med SEFRAK-registreringen ble søkelyset rettet mot bygningsvern og den verdien eldre bygninger representerer når det gjelder stedstilhørighet, lokalmiljø, lokalhistorie og arkitekturhistorie. Registreringen handlet i stor grad om enkeltminner. En viktig oppgave i denne planen blir derfor å identifisere helhetlige miljøer i Randaberg.

Kartet under viser at kulturminnene klynger seg sammen noen steder, som for eksempel på Tungenes, Bø og Randabergfjellet. Vi ser dessuten det samme mønsteret som i kapittel 2 om fortidsminnene, ved at også de nyere kulturminnene i stor grad ligger langs kysten, samt i en akse fra sentrum via Harestad og Todnem mot Randabergfjellet.

Plankart 2 over nyere tids kulturminner viser dette mer detaljert og kan lastes ned her: http://randaberg.kommune.no/no/Organisasjonen/Kultur/Kulturminneplan/

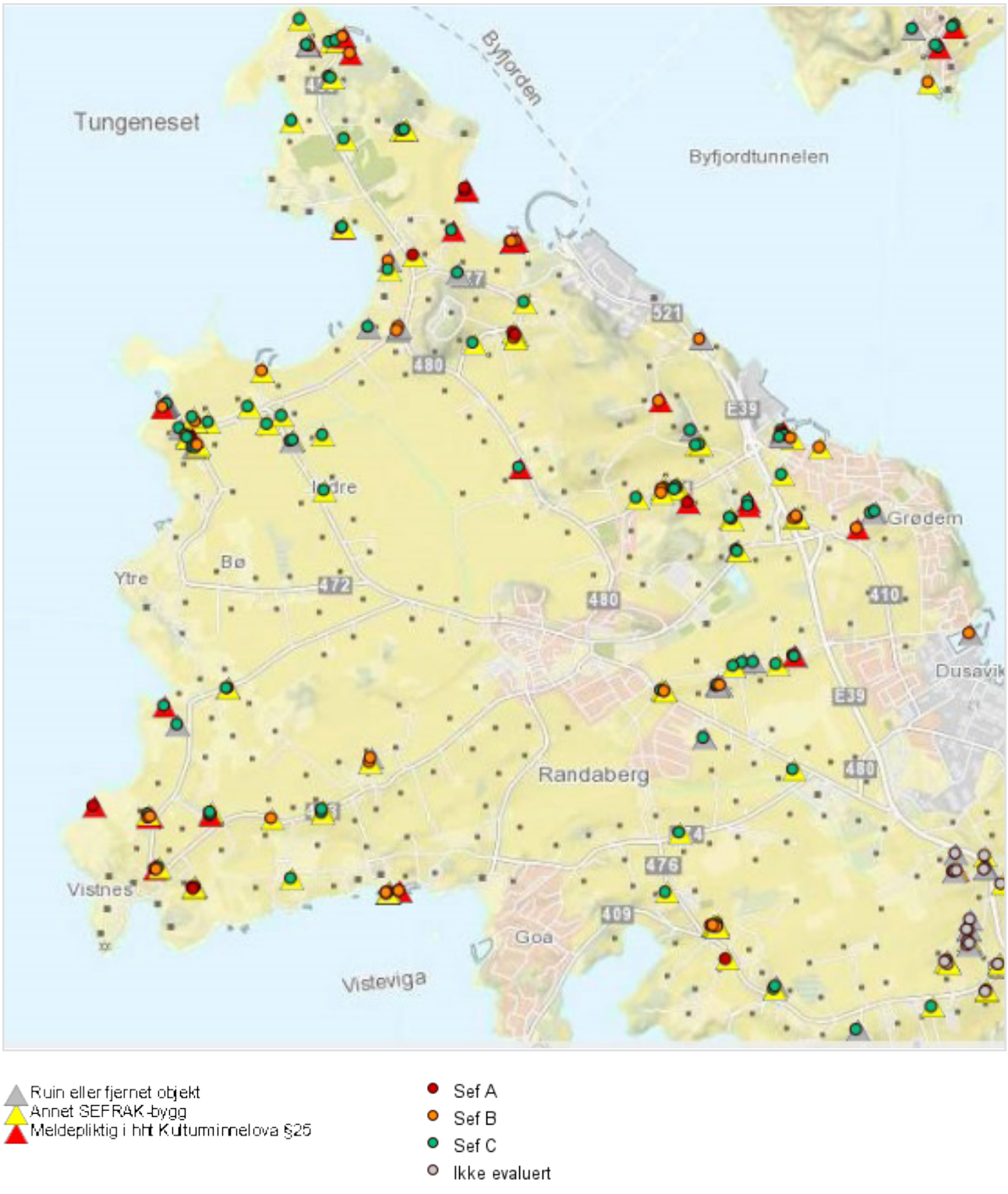

3.1.1. Tilstandsvurdering av SEFRAK-objektene i 2011

Randaberg kommune gjennomførte i 2011 i samarbeid med Randaberg historielag med befaringer til de fleste SEFRAK-registrerte byggene. Det ble da vurdert hvilken stand byggene var i. Mye av dette kapittelet er basert på arbeidet fra 1991, 1998 og 2011.

Den bakre grensen for SEFRAK-registreringen er satt til 1537. Kulturminner eldre enn dette, dvs. fra før reformasjonen, er automatisk fredet i følge kulturminneloven. Den øvre grensen for SEFRAK er av praktiske grunner satt til 1900. Det finnes langt flere kulturminner fra tiden etter siste århundreskiftet, men disse kulturminnene har en ikke hatt kapasitet til å registrere. Vi vil derfor mot slutten av kapittelet peke på noen bygninger og miljøer fra etter 1900 som har en kulturhistorisk verdi. En bredere kartlegging og registrering av slike bygg må imidlertid bli et framtidig tiltak.

Tabellen under viser hvordan de 155 objektene i Randaberg fra tiden før eller like rundt siste århundreskiftet fordeler seg på de tre verneklassene. Den viser videre hvilken stand byggene ble vurdert til å være i 2011.

TABELL 4: Tilstanden til SEFRAK-registrerte kulturminner i Randaberg

	1991	2011						
Kat.	Antall	Revet	Prosent revet	Langt kommet forfall	Begynnende forfall	Akseptabel stand	God stand	Mangelfullt skjema
Kat A	18	0	0	0	1	1	15	1
Kat B	52	14	27	4	5	9	18	2
Kat C	85	30	35	5	11	20	19	
Tot.	**155**	**44**	**28**	**9**	**17**	**30**	**52**	**3**

Som det framgår av kartet på forrige side og av tabellen var det ved gjennomgangen i 2011 nesten 1/3 av byggene som var revet. To tredjedeler av disse ligger i den laveste verneklassen. Av byggene som ikke var revet ble rundt tre fjerdedeler vurdert til å være i akseptabel eller i god stand.

I 2015 ble det gitt ut en rapport «Gamle hus da og nå, status for SEFRAK-registrerte bygninger i 18 kommuner». En av konklusjonene i rapporten er at bygninger som er i bruk, endres gjennom vedlikehold og bygningsmessige tilpasninger. Bygninger som går ut av bruk blir sjelden aktivt endret, men forfaller gradvis på grunn av manglende vedlikehold. Dette gjenspeiles også når det gjelder utmarksbygninger og store driftsbygninger som har høyest akkumulert tapsandel og står i større fare for å gå tapt.

3.1.3. Fordeling av SEFRAK-objekter på bygningstyper

Som det framgår av tabellen på neste side utgjør bolighus den største andelen av bygningsmassen som er SEFRAK-registrert. Disse utgjør omtrent en tredjedel av materialet. De nest største kategoriene er driftsbygninger i tilknytning til landbruk og fiske. Registreringen reflekterer Randaberg som en kystvendt landbrukskommune. Det er blant bolighusene vi har desidert størst antall revne bygninger, slik tabellen på neste side viser.

TABELL 5: SEFRAK-registrerte kulturminner i Randaberg fordelt på byggtype, verneklasse og status rivning.								
	Alle kategorier		Verneklasse A		Verneklasse B		Verneklasse C	
	Totalt	Revet	Totalt	Revet	Totalt	Revet	Totalt	Revet
Bolighus/våningshus	57	19	3	0	11	4	43	15
Driftsbygning/løe/låve	27	7	2	0	7	4	18	3
Naust	25	2	4	0	17	2	4	0
Uthus/redskapshus/vedhus	9	5	-	-	4	1	5	4
Eldhus	8	1	1	0	4	0	3	1
Naust - ruin	6	6	-	-	2	0	4	6
Fyrbygninger	5	0	5	0	-	-	-	-
Garasje	4	1	-	-	1	0	2	0
Hytte/fritidsbolig	3	0	1	0	-	-	2	0
Tørkehus	3	1	1	0	1	0	1	1
Skolelokale/forsamlingshus	2	1	-	-	2	0	1	1
Torvhus	2	0	-	-	1		1	0
Smie	1	1	-	-	-	-	1	1
Stall	1	0	-	-	-	-	1	0
Potetkjeller	1	0	-	-	1	0	-	-
Vaskehus	1	0	-	-	-	-	1	0
Totalt	**155**	**44**	**17**	**0**	**51**	**11**	**87**	**32**
Antall ikke revet	**111**	**-**	**17**	**-**	**40**	**-**	**55**	**-**

3.2. Freda bygg og verneverdige kulturminner i verneklasse A og B

Fullstendig oversikt over alle de registrerte byggene følger som vedlegg til denne planen. I det videre skal vi fokusere på A- og B-byggene, men samtidig beskrive bygg som ikke er registrerte eller som er i verneklasse C, der de inngår.

Tungenes fyr er det eneste anlegget i Randaberg som er fredet gjennom fredningsvedtak, fattet av Riksantikvaren, 26. oktober 1998. Dette er en områdefredning som inkluderer en veg og fem bygninger, hvorav tre klassifisert i verneklasse A. 3 av de resterende 16 byggene i klasse A ligger på Vistnestunet, og er i arealdelen til kommuneplanen markert som kulturminne.

"Tungenes fyr er det eneste anlegget i Randaberg som er formelt fredet gjennom vedtak."

3.2.1. Tungenes fyr, Tungeneset og Tungevågen.

Det freda anlegget, Tungenes fyr, gnr. 52/5, Tungenesveien 217. Kart 1, nr. 59.

Tungenes fyr er et sterkt identitetsskapende element i det åpne natur- og kulturlandskapet. Ifølge fredningsbestemmelsene har fyrstasjonen en stor grad av autentisitet både når det gjelder fyrteknisk utstyr og fyrbygningens materialbruk i eksteriøret.

FIGUR 6: Tungenes fyr og andre kulturminner på Tungenes og i Tungevågen

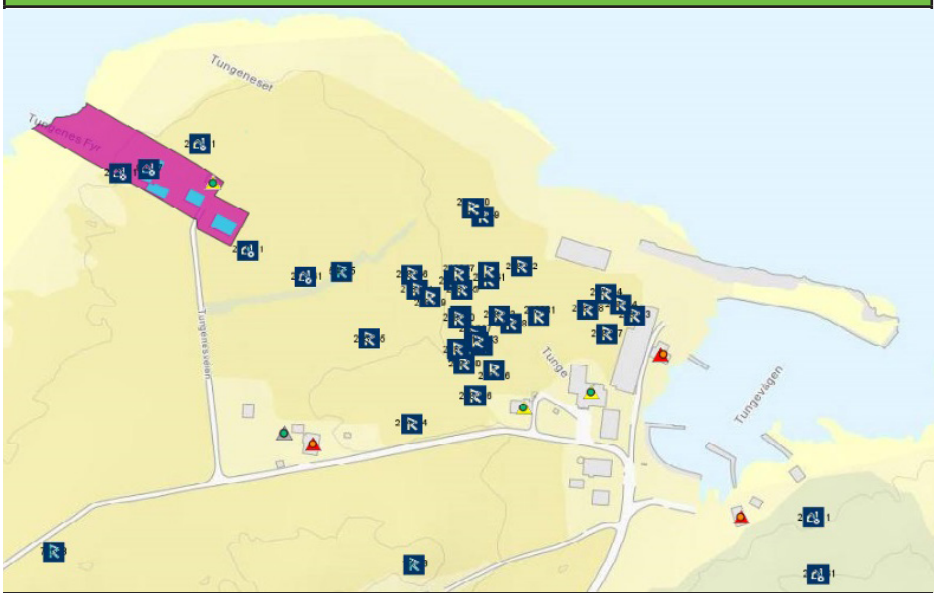

Arkitektkontoret Schelderup&Gram har på oppdrag fra Randaberg kommune utarbeidet en vedlikeholdsplan for Tungenes fyr, med en rekke forslag til tiltak på kort og lang sikt. Arbeid med tiltakene er igangsatt våren 2018. I tillegg til de fem bygningene og adkomstveien som er spesifikt nevnt i fredningsvedtaket, inkluderer fredningen også et område rundt fyrbygningen som følger eiendomsgrensen på gnr 52, bnr 5/12/20, som vist i figur 6 (over).

Flyfoto fra 2002 som viser Tungenes fyr og området rundt.

Fyr/bolighus, gnr. 52/5, SEFRAK 1127/404/020, klasse A: Fyrbygningen er et laftet bolighus med saltak, bygget i 1862, og ombygget i 1898 og 1939. Fyret består av et bolighus i tre med et fyrtårn på ene hjørnet. Lykthuset omkranses av en terrasse med rødmalt støpejernsrekkverk. Et fjerde ordens linseapparat fra 1898 står fremdeles i tårnet og er dermed et av landets få bevarte klippapparater. Både linsen og nautofon tåkesignal fra 1933 er fortsatt intakt og kan demonstreres for publikum. Ved enkelte konserter og arrangement på kveldstid gis det tillatelse fra trafikksentralen på Kvitsøy til å sette på fyrlyset, slik at det lyser opp for de som skal ut til fyret på arrangement i mørket. Fyret ble nedlagt i 1984, og fra 1991 gikk det over i kommunalt eie, og drives i dag sammen med Jærmuseet som museum og kulturarena. Sammen med anleggets øvrige bygninger er Tungenes fyr et fint eksempel på et større trefyranlegg. For fyrbygget/lykten er også interiøret fredet, i motsetning til de andre byggene på anlegget. Tilstand: God stand.

"Tungenes fyr ble nedlagt i 1984, og fra 1991 gikk det over i kommunalt eie."

Maskinhus, gnr. 52/5, SEFRAK 1127/404/023, klasse A: Maskinhuset ble oppført i 1931, med bindingsverkkonstruksjon og helvalmet tak. Det har stor grad av autentisitet og er tilknyttet fyrtårn/bolighus med et gjerde. Tilstand: Akseptabel stand

Uthus, gnr. 52/5, SEFRAK 1127/404/021, klasse B: Uthuset har bindingsverkskonstruksjon og saltak, og ble bygget i 1947 som en erstatning for et eldre bygg. Bygget blir benyttet til arrangementer, undervisning og utstillinger i dag. Tilstand: God stand.

Vern gjennom ny bruk: Konsert med Tønes (under t.h.) (foto: Asbjørn Jensen) og innspilling av ungdomsfilmen "Kyss meg for faen" (over t.h.) (foto fra filmen) i den gamle tomannsboligen på Tungenes som er gjort om til kafe og arena for kulturarrangement. Bildet over viser noen av bygningene på fyret.

Kafé/galleri, gnr. 52/5, SEFRAK 1127/404/022, klasse B: Tomannsbolig som ble satt opp i 1957, med bindingsverk og saltak. Veggene er kledd med eternittplater og taket er tekket med eternitt. Huset har gjennomgått omfattende innvendige endringer for å tilpasses til kafé, kulturarena og utstillingslokale. Tilstand: God stand. (Foto: AJ).

Kafé/galleri.

Det er mange driftsutfordringer knyttet til innendørs og utendørs heiser, spesielt med den sistnevnte. Dette har vært et stort problem når det gjelder ambisjonen om at bygget skal være universelt utformet. Det planlegges nå for en ny løsning utendørs, i form av heis eller rampe.

Fyrvokterbolig, gnr. 52/5, SEFRAK 1127/404/024, klasse B: Den nye fyrvokterboligen ble satt opp i 1957 og er laftet og har saltak. Boligen blir i dag benyttet som kontorplass, og som overnatting for kunstnere og artister med oppdrag og arbeid i tilknytning til Tungenes fyr. Tilstand: God stand. (Foto: AJ).

Fyrvokterbolig.

Garasje, gnr. 52/5, SEFRAK 1127/404/025, klasse C: Tilstand: Begynnende forfall. Garasje for tre biler, men benyttes i dag som lager. Byggeår er ikke oppgitt i SEFRAK eller i fredningsbestemmelsene. (Foto: AJ).

Garasje.

Fra ombyggingen av kafébygget, januar 2013.

Øverst: Fyrbygningen (fra venstre), uthus, fyrvokterbolig og kafé. Midten: Uthus (fra venstre), fyrbygningen, maskinhus. Nederst: Detalj fra interiøret i fyrbygningen, som er ivaretatt på beste måte.

3.2.2. Tungenesveien/Tungevågen

Det fredete fyranlegget, landskapsvernområdet og naustene og kulturlandskapet i Tungevågen utgjør en helhet, og er Randabergs mest attraktive utfartsområde. Det er iflere krigsminner registrert i området. I lys av planene om et nytt Maritimt vitensenter blir det spesielt viktig å ta vare på historiske og identitetsskapende elementer i området i form av bygninger og landskap.

Tungenesveien 209, bolighus, driftsbygning og uthus, gnr. 52/4,6, SEFRAK 1127/404/001- 003, klasse B. Kart 1, nr. 58, nr. 67, nr. 146.

Naust/museum, gnr. 52/5, SEFRAK 1127/404/026, klasse B. Kart 1, nr. 84: Bør vurderes som verneklasse A. «Fyrnaustet» som ligger i Tungevågen er å anse som en del av det miljøet, selv om dette ikke er en del av fredningsvedtaket. Naustet rommet i sin tid båt som ble benyttet i forbindelse med vedlikehold av fyr. I dag benyttes det av båtentusiaster i tilknytning til Sjøbruksmuseet. Tilstand: God stand.

Tungevågen sett fra øst mot nord-vest. Tungenes fyr i bakgrunnen. Sjøbruksmuseet skal rives og gi plass til Maritimt Vitensenter.

Naust, Tungenesveien 201, Gnr 52/1, SEFRAK 1127/404/006, klasse B. Kart 1, nr. 62: Bør vurderes som verneklasse A. Naustet ligger vegg i vegg med fyrnaustet (se ovenfor – kryss ref) Tilstand: God stand (Tore Tunges naust - se bilde over). Naustet leies fra tid til annen ut til sammenkomster.

Naust, Tungenesveien 205, SEFRAK 1127/404/039, Tungevågen, klasse B. Kart 1, nr. 61: Bør vurderes som verneklasse A. Tilstand: God stand.

Det er flere andre naust, våningshus, driftsbygninger i samme område som tilsier at det bør legges en hensynssone på dette området i kommuneplanens arealdel.

Tungenesveien 205.

3.2.3. Jærhus og jærtun

Rogaland fylkeskommune gjorde i 2000 en kartlegging av jærhus i Randaberg, Stavanger, Sola, Sandnes, Klepp, Time, Gjesdal og Hå (Måseidvåg 2000). Av de 109 gjenstående husene som ble registrerte var fem lokaliserte i Randaberg. To av disse er i verneklasse A, og tre i verneklasse B. Nå skal imidlertid alle jærhus anses som klasse A, noe som innebærer at de bør reguleres til hensynssone bevaring. jf. plan- og bygningsloven av 2008.

Jærhustun i Randaberggeilen, Sørgarden, ved foten av Randabergfjellet. Kart 1, nr. 139.

Jærhus-rapporten påpeker at jærhuset har fått en selvstendig plass i historien om norsk byggeskikk og norsk arkitektur. Huset representerer det siste stadiet av en kontinuerlig utvikling med opphav i forhistoriske hus fra bronsealderen, via jernalderen, og middelalderen fram til det klassiske jærhuset fra 1800-tallet.

Videre slår rapporten fast at det er særdeles viktig at så mange som råd av Jærhusene, som har vært så karakteristiske i det jærske kulturlandskapet, blir tatt godt vare på. De er i stor grad identitetsskapende på grunn av sin spesielle tilknytning til Jæren, og vi har et nasjonalt ansvar for å ta vare på denne delen av kulturarven. Jærhuset er ikke bare av nasjonal interesse, men er også en viktig brikke i kartlegginga av utvikling og fellestrekk i byggeskikken i det Nordatlantiske området.

Rapporten peker på at særlig de tre første av de fem som er listet opp nedenfor ligger spesielt vakkert til i landskapet, på tun med eldre driftsbygninger. De har derfor en spesiell verdi som helhetlige kulturmiljø.

"Jærhuset er ikke bare av nasjonal interesse, men er også en viktig brikke i (...) byggeskikken i det Nordatlantiske området."

	Sørgarden, Randaberggeilen 13, gnr. 51/2,24, SEFRAK 1127/404/040, klasse A. Kart 1, nr. 139. Se omtale avsnitt 3.2.5. (Måseidvåg side 22-23.)
	Heimahuset på Vistnestunet, Vistnesveien 154, SEFRAK 1127/402/001, klasse A. Kart 1, nr. 8. (Måseidvåg side 26-27). Se nærmere omtale av hele tunet i avsnitt 3.2.4.
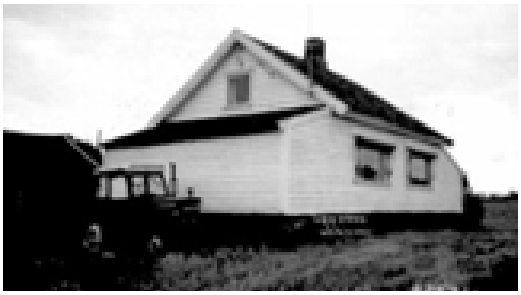	*Vistnesveien 190, gnr. 57/2, SEFRAK 1127/402/ 013 klasse B, 014 klasse C, 016 klasse B. Kart 1, nr. 119*. (Måseidvåg side 24-25). Huset ligger vest på Vistnes, med utsikt mot sjøen, omgitt av fine steingarder og geiler. Huset må sees i helhetlig sammenheng med driftsbygning og steingjerder/ kulturlandskapet rundt. Også uthus i verneklasse B. Gammelt skjema.
	Vistnesveien 91, gnr. 59/18, SEFRAK 1127/401/ 009, klasse B. Kart 1, nr. 9. (Måseidvgåg side 28-29). Var opprinnelig en del av et klyngetun. I 2011 ble tilstanden beskrevet som langt kommet forfall, men huset er nå totalrenovert i samarbeid med Rogaland fylkeskommune. Det har fått et til-bygg med et helt nytt hus.
	Todnemveien 35, gnr. 50/3, SEFRAK 1127/404/ 018. Klasse B. Kart 1, nr. 19. (Måseidvåg side 20-21). Huset ligger på en høyde, med fri utsikt mot sjøen. Det ligger i et tun med en nyere driftsbygning i tunet og et vaskehus. Det ligger også en nyere bolig og en Sandnes-kasse fra 1937 på tunet. Bil-der fra 2011 her.

3.2.4. Vistnestunet museumsgård

Vistnesveien 148, gnr. 57/7: Vistnestunet og naturområdet og utmarka på Vistnes gir et bilde av hvordan den historiske gårdsdriften i Randaberg var. Vistnestunet er et komplett jærtun bestående av et jærhus/heimahus, grindebygd løe, eldhus, vindmaskin og utmark. Det har en sterk verneverdi som et tidstypisk, tilnærmet autentisk gårdstun. De kulturhistoriske verdiene er store fordi gården og området gir kunnskap og innblikk i eldre byggeskikk, kulturhistorie og gårdshistorie. Vistnestunet er det best bevarte gårdsmiljøet fra slutten av 1800-tallet i Randaberg kommune. Gården eies av Randaberg kommune, men drives og forvaltes i et samarbeid med Jærmuseet.

Gården ble bygget cirka 1875 av tømmermann Tjerand Olsen Bø på bestilling fra ekteparet Rakel og Andreas. Sønnen Andreas Andreasson overtok gården i 1900 sammen med sin kone Ellen Serina Olsdotter fra Heiabruket på Vistnes. Plasseringen av byggene i tunet følger gammel skikk, og er basert på lang erfaring om hva som var nødvendig på det flate, værharde Jæren. Gården ble i 1975 gitt av daværende eier Arthur Vistnes til Randaberg Bygdemuseum. Selv om anlegget har et sterkt vern i seg selv som et offentlig eid museumsanlegg, bør det legges inn som hensynssone kulturmiljø i kommuneplanens arealdel. En av de viktigste forutsetningene for et helhetlig vern er et godt samarbeid mellom Randaberg kommune, Jærmuseet, Jæren friluftsråd og Staten ved fylkesmannen. Det er utarbeidet en forvaltningsplan for det statlig sikra området (Forvaltningsplan for statlig sikra friluftslivsområder. Randaberg: Vistnes for 2016-2021.)

Bolighus – «Heimahuset», SEFRAK 1127/402/001, klasse A. Kart 1, nr. 8: Boligen er et typisk Jærhus, bygget i 1874 med midtgangsplan, med en autentisk grunnform og -plan. En revet skut ble bygget opp igjen rundt 1976. Tidligere matbu og kammers er ominnredet til kontor og lager for formidlingsvirksomheten på tunet. Da huset ble gjort om til museumsanlegg ble deler av interiøret ført tilbake til mer opphavelig utseende. Tilstand 2011: God stand.

Tunet på Vistnestunet, med den karkteristiske grindebygde låven, er tilnærmet autentisk tun. Helt til høyre, bolighuset. Bildet nede til venstre: Ukjent årstall.

Naustmiljø i Vistnesvågen (Foto: AJ).

Driftsbygning, Vistnestunet.

Eldhus, Vistnestunet.

Driftsbygning, Randeberggeilen 13.

Tørkehus, Randeberggeilen 13.

Driftsbygning, SEFRAK 1127/402/002, klasse A. Kart 1, nr. 113: Driftsbygningen ble bygget i 1875 i grindkonstruksjon, og ble på 1950-tallet bygget noe på i lengden. På samme tid ble det også bygget en ny skut mot nord. Skuten mot sør er bygget i tørrmur. Til tross for tilbygg, kan autentisk grunnform og -plan godt ses. Tilstand: God stand.

Eldhuset, SEFRAK 1127/402/003, klasse A. Kart 1, nr. 109: Eldhuset er autentisk slik det ble bygget i tørrmurkonstruksjon fra ca. 1900. Innsiden av veggene er fuget, trolig på et senere tidspunkt. Tilstand: God stand. Vedlikehold gjennomført i 2015.

3.2.5. Randeberggeilen 13, Sørgarden

Gnr. 51/2, 24, Gårdstun med jærhus og bygninger Bolighus, SEFRAK 1127/404/040, klasse A. Kart 1, nr. 139: (Se foto side 45). Jærhus bygget i 1856 med midtgangsplan og to skuter, den ene påbygget på 1900-tallet.
Bygget har stor grad av autentisitet i grunnform, eksteriør og materialbruk. Husets panel går i ett med panelet på skutene slik det ble vanlig på 1800-tallets siste halvdel. Bygget fikk Randaberg kommunes vernepris i 1987, og er det huset som foruten Vistnestunet som er best bevart innvendig. Tilstand: God stand.

Driftsbygning, SEFRAK 1127/404/042, klasse A. Kart 1, nr. 138: Bygget 1856 i grind og laft. Påbygget mot vest i 1907. Stor grad av autentisitet både i grunnform, -plan, eksteriør og materialbruk fra denne påbyggingen, samtidig som den eldste konstruksjonen og bygningsdelen fortsatt er godt synlig. Tilstand: God. (Foto: RH).

Tørkehus, gnr. 51/2,24, SEFRAK 1127/404/041, klasse B. Kart 1, nr. 48: Tilstand: God stand. Tørkehuset er regulert til spesialområde bevaring. (Foto: RH).

Naust, gnr. 51/2,24, SEFRAK 1127/404/043, klasse B. Kart 1, nr. 81: Naustet er kategorisert som verneklasse B, men da naustet tilhører samme tun/anlegg som bolighus, driftsbygning og tørkehus ovenfor, og vurderes som verneklasse A og som spesialområde bevaring. Tilstand: Akseptabel.

Naust, tilhørende Randeberggeilen.

3.2.6. Miljøer av naust

Kulturminnene i Randaberg er som nevnt i innledningskapittelet preget av det sjøvendte landbruket, der fisket har vært en viktig bestanddel. I det følgende skal vi presentere de miljøene av naust som bør tas vare på som viktige fysiske spor av Randabergs historiske identitet.

Foto: Goaveien 150. (Foto: AJ)

Mange av naustene ligger innenfor Jærstrendene landskapsvernområde. Store deler av Randabergkysten, og særlig vestkysten, inngår i landskapsvernområdet. Et av formålene med et slikt vern er å ta vare på et særegent kulturlandskap der også kulturhistorien inngår. Landskapsvern og kulturminnevern går derfor godt sammen. Her er vedlikehold av eksisterende bygninger tillatt, men ikke utvidelser eller vesentlige endringer. Dette gjelder spesielt naustene. Vedlikehold på disse må gjøres på en kulturhistorisk faglig god måte. Nausttufter gir en god tidsdybde og ut i fra landskapsvern bør disse søkes bevart. For de nausttuftene som er kartlagt som fornminner gjelder automatisk vern etter kulturminne-lovverket, i tillegg til landskapsvernet.

Goaveien 132B. (Foto: AJ)

Skilt ved naustrekke i Vistnesvågen.

Oppføring av naust på eldre nausttufter vil i utgangspunktet være i strid med verneregelene for landskapsvernet. Vi starter i sørvest og følger kysten i klokkeretningen, fra Goaveien 132:

Vistevika - Naust, Goaveien 150, gnr. 59/11, klasse B. Kart 1, nr. 96 og nr. 125: Obj. 1127/401/003 (i god stand) og 004 (begynnende forfall). God stand. De to sammenbygde nausta er i følge SEFRAK-registreringen notlaget sitt anlegg. I tillegg til de to naustene er det ruiner fra et tredje naust.

Naust, Goaveien 132B gnr. 59/14, klasse B. Obj. 1127/401/005 (akseptabel stand) og 006 (i god stand). *Kart 1, nr. 5 og nr. 24.*

Vistnesvågen

I Vistnesvågen ligger det en sammenhengende rekke av 16 naust. Ingen av naustene er registrert i SEFRAK, da de er av nyere dato. De ble opprettet i perioden 1953-1963, i samme periode som hytteeiendommene i Vistnesvågen ble opprettet. Daværende eier av bondegården på gnr. 57/6 delte fra og solgte eiendommene. Det var viktig å få gjort dette før plan- og bygningsloven og «strandloven» kom i 1965-67. Disse lovene strammet i betydelig grad inn mulighetene til å opprette eiendommer og å bygge i strandsonen (100-metersbeltet langs sjøen).

På det første naustene er det satt opp et skilt om Jærstrendene landskapsvernområde, med blant annet en beskrivelse av bergstrendene i Randaberg og Sola. Selv om dette er et nyere miljø, er det et fint miljø som beskrives i en kulturminneplan. Det tillates i dag ingen vesentlige avvik i materialvalg, farger og utseende. Området mellom naustene og sjøen skal være «steinete strandsone», så lenge det ikke er utarbeidet en reguleringsplan for området. Det foreslås at området settes til hensynssone bevaring. *Kart 1, H 8.*

Naustrekke i Vistnesvågen.

Naustmiljø i Vistnesvågen.

Miljø i Vistnesvågen.

Steinnausta ved Gardsenden.

Steinnaustene ved Gardsenden

Fra de eldste tider har bøndene i Randaberg stått med ett bein i åkeren og ett på tilja, og kombinert gårdsdrift på småbruka med kystfiske. Både sjøgårdene og gårdene innenfor hadde strandrett og naust. Tilgangen på gratis byggemateriale, stein, var god. Like nord for Gardsenden på Vistnes ligger Heianaustet og Trebakknaustet. I dag er de fleste av de gamle steinnausta borte. Bare støene og ruinene av murene står att, men noen av nausta er holdt i god stand. De er på sitt vis en god dokumentasjon på hvordan fiskerbonden tok vare på båt og utstyr, og ikke minst hvordan han bygde naustet sitt. Man tror at Heianaustet og Trebakknaustet ble satt opp i 1840-åra. De tas vare på i et samarbeid mellom eierne og Randaberg kommune. Like bak nausta, vel 30 meter fra sjøen, ligger to eldre nausttufter. Disse var i bruk 300–400 år e.Kr, det vil si eldre jernalder. Tuftene er ikke godt synlige, men er målt til rundt 5 x 7 meter. De er et godt eksempel på at de nye nausta ble flyttet nærmere sjøen etter hvert som landet steg.

Trebakknaustet - Naust på Vistnes, gnr. 57/1, obj.1127/402/015, klasse A. Kart 1, nr. 127.
Av de to naustene ved Gardsenden er det bare Trebakknaustet som er Sefrak-registrert. Dette er litt underlig, og i evalueringen som ble gjort av registreringene i 1998 ble det da også påpekt at også Heianaustet har høy verneverdi. Naustet er bygget i tørrmur, og den ene gavlveggen har mur helt til mønet. Bygget har autentisk grunnform og materialbruk. Dette er det eneste naustet i Randaberg kommune med slik endevegg. Tilstand: God stand.

Steinnaust var tidligere vanlig i Ryfylke og på Jæren. Ut fra hvordan nausta lå i landskapet ble det bygget steinvegger på to eller tre sider. Byggemåten har trolig røtter langt tilbake i tid, noe vi kan se på de utgravde langhusa med steinvegger fra folkevandringstid. Steinnausta er trekkfulle, det blåser rett gjennom steinveggene, noe som var en fordel for å få tørket båter og fiskeredskaper, slik at de ikke råtnet. Når veggene ble bygget skikkelig krevde naustet lite vedlikehold og kunne stå i det uendelige.

Naust på Ytre Bø/Børaunen. (Foto: AJ).

Børaunen/Ytre og Indre Bø

Børaunen og landskapet rundt har natur- og kulturkvaliteter som er helt unike i nasjonal målestokk. Det har stor verneverdi når det gjelder geologi, fugleliv, planteliv og kulturhistorie. Rullesteinvollen er en av de største i sitt slag i hele Nord-Europa. Området har Ramsar-status, dvs. at det i følge den internasjonale Ramsar-konvensjonen er et vernet våtmarksområde. På Børaunen var det fellesbeite for gårdene på Ytre Bø. Nettverket av steingjerder ble etablert som eiendomsgrenser etter utskiftningen av fellesbeite fra 1838. På Bø var det et stort klyngetun som alle hadde fellesbeite på Raunen. Da fellesbeitet ble delt, ble også området på Raunen delt.

Gnr. 55/13, obj. SEFRAK 1127/403/001 – 003, klasse B. Kart 1, nr. 37, nr. 144 og nr. 145. Bare ett av nausta i landskapsvernområdet på Ytre Bø er i dag bevart, men det er ruiner av to naust som har ligget vegg i vegg med dette. Hummerfiske og sildefisket ga i perioder gode inntekter til bruka, og i en periode fra 1825 til 1870 drev Svein «Fister» sildesalteri på Børaunen. De to ruinene som fra salteriets lagerbygninger viser godt igjen. Selve salteriet er det lite igjen fra. Dette lå på vestsiden, hvor båtene kunne legge til for lossing og salting.

Nettverket av steingjerder på Raunen ble etablert etter utskiftningen av fellesbeite fra 1838. Nausttufter på Raunen.

Vi bør også i denne sammenhengen trekke fram den store kommandobunkeren som ligger i kort avstand fra Børaunen, og som var det nordligste batteriet på Stavanger-halvøya under fra andre verdenskrigen. Denne skal vi komme tilbake til i kapittel 5.

Naust på Indre Bø, Bøveien 123, gnr. 54/7, obj. 1127/403/016, klasse B. Kart 1, nr. 147. Sterkt forfall. (Foto: RH).

Naust, Indre Bø.

Sandebukta - Tungeneset

Naust, Sandebukta, gnr. 53/7, SEFRAK 1127/404/044, klasse B og 045 klasse C. Kart 1, nr. 85 og nr. 86. Tilstand: God stand. De to naustene i Sandebukta er plassert i to forskjellige verneklasser, men bør sees i sammenheng. Dette innebærer at naustet i verneklasse C bør vurderes som et klasse B-bygg, og at begge naustene plasseres i hensynsone for kulturmiljø. (Foto: RH).

Sandebukta.

Naust, Tungenesveien, gnr. 52/7 SEFRAK 1127/404/009, klasse C. Kart 1, nr. 22. Tilstand: Begynnende forfall. Mellom Sandebukta og Tungeneset ligger det i Holmavika et naust som skiller seg noe ut ved at det har to skuter som sannsynligvis ble bygd på i 1950-årene. Ifølge registreringen har det vært brukt til fiske, og spesielt hummerfiske som attåtnæring. Det bør vurderes som et bygg i kategori B.

Sandebukta.

For Tungenes og Tungevågen se avsnitt 1.3.1 hvor naustene omtales i sammenheng med Tungenes fyr.

Randabergbukta

I landskapsvernområdet i Randabergbukta er det to grupper av naust, ett i nord og ett i sørenden av bukta. De to nausta i nord er plassert i verneklasse A, mens de tre i sørenden mot Mekjarvik er i klasse B. Randaberggeilen som går fra Tungenesveien til Randabergbukta fortsetter langs forbi de to nausta i nord. I strandvollen der nausta ligger er det tydelig markert i terrenget en nausttuft datert til eldre jernalder. Den ene er automatisk fredet.

Langs veien ligger det også en nyere fritidsbolig i Randaberggeilen 75. Til sammen utgjør dette et vakkert kulturmiljø med elementer som historisk strekker seg over et par tusen år. Begge de to gruppene av naust bør vurderes som hensynssone kulturmiljø. *Kart 1, H 11.*

Naust med to skuter i Holmavika.

Randabergbukta
Randabergbukta nord, Randaberggeilen 75 D, gnr. 51/1, SEFRAK 1127/404/031, klasse A. Kart 1, nr. 83.
(Venstre naust på bildet t.h.): Byggeår er ukjent. Naustet er bygget i tørrmur og har teglpanner som taktekke. Autentisk grunnform og -plan, med opprinnelig materialbruk. Tilstand: Dårlig/begynnende forfall.

Naust, Randabergbukta nord.

Gnr. 51/1, SEFRAK 1127/404/032, klasse A. Kart 1, nr. 35 (Høyre naust på bildet over t.h.) Ukjent byggeår. Bygget i tørrmur. Nyere tak med teglpanner. Autentisk grunnform og -plan. Tilstand: God. (Foto: AJ).

Naust, Randabergbukta sør.

Randabergbukta sør, Randeberggeilen 53, naust
Gnr. 51/11, SEFRAK 1127/404/033, klasse B. Kart 1, nr. 82. Nr. 2 fra høyre på bildet. Tilstand: God stand.
Gnr. 51/11,12,15, SEFRAK 1127/404/034, klasse B. Kart 1, nr. 21. Nr. 1 fra høyre på bildet. Tilstand: God stand. Akseptabel stand. Vedlikehold på gang.
Gnr. 51/2,24, SEFRAK 1127/404/043, registrert i klasse B, men vurderes som verneklasse A. Kart 1, nr. 81.
Det er omtalt i avsnitt 3.2.5., i forbindelse med Randeberggeilen 13. (Foto: AJ).

Naustmiljø fra Randabergbukta - sett fra Mekjarvik mot sør-vest. (Foto: AJ).

Harestadvika

I Harestadvika er det fire naust og ett strand-sitterhus, som sammen danner et fint miljø. Bare ett av naustene er i verneklasse A, men ut fra perspektivet i denne planen bør miljøet som helhet vurderes å ha en høy verneverdi, og gis status som hensyns-sone kulturmiljø.

Naustmiljø i Harestadvika. Naust nr. 1 er i vernekategori B, mens nr. 2 og 3 er klasse C, sammen med strandsitterhuset (nr. 5 fra venstre). Naust nr. 4 f.v. er registrert i klasse A. (Foto: AJ).

Naust, Harestadvika 17, gnr. 49/1,17, SEFRAK 1127/201/011, klasse A. Kart 1, nr. 73. Tilstand: God. Deler av naustet kan være fra 1700-tallet, og er bygget i tørrmur. Treverkskonstruksjonen er fra 1800-tallet. Taket raste delvis sammen og nytt ble satt opp i 1950. Naustet har stor grad av autentisitet på tross av denne påbyggingen. Tilstand: 2011: God, med ny kledning.

Naust, Harestadvika 17, gnr. 49/12, SEFRAK 1127/201/013, klasse B. Kart 1, nr. 131. Tilstand: God.

Utedo ved strandsitterhuset. (Foto: AJ).

Bersageltun i Randaberg sentrum vart sett opp høsten 1918 og riven i november 2013. Fra starten av var bygningen framhaldsskole i bygda.

3.2.7. Skolebygg og forsamlingslokale

Omgangsskolen tok gradvis slutt på slutten av 1860-tallet, og etter hvert etter ble det satt opp skolebygg på Harestad, Sande, Håland, Vistnes og Foren. I dag brukes de tre sistnevnte til foreningsliv av ulik karakter.[1] Skolehuset på Håland i Kverneviksveien 159 benyttes i dag som bedehus, og er ikke SEFRAK-registrert. Det framstår som betydelig modernisert utvendig. Det er derfor naturlig at skolebyggene Foren og Vistnes, som er i kommunens eie, prioriteres som kulturminner. Skolebygget på Sande, registrert i klasse C (SEFRAK 1127/404/037, gnr 53/26), ble opprinnelig bygget på Håland som arrestasjonslokale og fungerte også som tinghus. Det ble flyttet til Sande i 1882, hvor det ble påbygd og fungerte som skole fram til ca 1910. Siden den tid har det vært i bruk som fritidsbolig.

Foren skole, Torvmyrveien 28, SEFRAK 1127/302/014, klasse C. Kart 1, nr. 90. God stand. Byggeår 1886, som det femte og siste i rekken av skolebygg som ble satt opp. Bygget ble forlenget og modernisert i ca 1985. Den gamle folkeskolen har hatt flere funksjoner, blant annet som forsamlingslokale og bedehus for legmanns-misjonen. (Foto: RH).

Foren grendahus.

Vistnes grendahus, Vistnesveien 161, SEFRAK 1127/402/007, klasse B. Kart 1, nr. 136. God stand. Byggeår 1882, modernisert i cirka 1985. Bygningen var opprinnelig grendaskole, med bolig for lærer med familie i den ene delen av bygningen. Randaberg kommune eier bygget, som i dag brukes som forsamlingslokale for innbyggerne i denne delen av Randaberg.

Vistnes grendahus.

1 På side 368 i RBH5 er det en fyldig beskrivelse av skolestellet i Randaberg

3.2.8. Øvrige frednings- og verneverdige bygg i verneklasse A og B.

Langs Bøveien ligger det en rekke verneverdige bygg i alle verneklasser:

Bøveien 151, gnr 55/4, SEFRAK 1127/403/023 og 024. Kart 1, nr. 132. Våningshus, klasse B. Tilstand: Begynnende forfall. Driftsbygning, klasse C. Tilstand: Begynnende forfall. (Foto: RH).

Bøveien 151.

Bøveien 167/169, gnr. 55/6, SEFRAK 1127/ 403/007 - 010, bolighus (007), klasse B. Kart 1, nr. 1 (bildet til høyre). Akseptabel stand. Driftsbygning (008), klasse C. Akseptabel stand. Lager – opprinnelig eldhus (009), klasse B. Garasje - hønsehus (010), klasse C. Begynnende forfall. (Foto: RH).

Bøveien 167/169.

Bøveien 173, gnr. 55/7, SEFRAK 1127/403/011 - 013. Uthus (013), klasse B. Kart 1, nr. 18. Akseptabel stand. Driftsbygning (012) klasse C. Akseptabel stand. Bolighus (011) Klasse C. Ikke fotografert og vurdert i 2011. (Foto: RH).

Uthus, Bøveien 173.

Harestadveien 22, gnr. 49/31, SEFRAK1127/302/ 010 - 012. Uthus/vedbod (011), klasse B. Kart 1, nr. 33 og nr. 106. Langtkommet forfall.
Garasje (012) - klasse B. God stand.
Våningshus (010) - klasse C. God stand. (Foto: RH).

Tørkehus på Harestad, Harestadveien 27, gnr. 49/1,17, SEFRAK 1127/302/016, klasse A. Kart 1, nr. 26. Uthuset ble bygget i 1790 som tørkehus, i tørrmurkonstruksjon. Det har en autentisk grunnform og -plan. Bygningen har jordgulv og en stor, delvis fuget steingruve. Tilstand 2011: God stand. (Foto: RH).

Tørkehus, Harestadveien 27.

Harestadveien 22. Bolig.

Harestadveien 22. Løe.

Harestadveien 22. Garasje.

Uthus/torvhus, Torvmyrveien 35, gnr. 48/2, SEFRAK 1127/201/001, klasse B. Kart 1, nr. 135 Grødem.

Torvmyrveien 35.

*Torvmyrveien 29 (4), Grødem, gnr. 48/10, SEFRAK 1127/201/002, 003 og 004, klasse B. Kart 1, nr. 30, 121 og 128.*På denne eiendommen er det tre bygninger av klasse B i SEFRAK. I følge detaljregulering av E39 Harestadkrysset, som ble vedtatt høsten 2015, skal bygningene rives. Reguleringsbestemmelsene legger til grunn at bygningene skal dokumenteres før rivning.

Torvmyrveien 29. Bolig.

Torvmyrveien 29. Drift.

Til gårdsnummer 48/10 hører det også et naust i Harestadvika/Skiftesvik, SEFRAK1127/201/007. Dette er også i klasse B, men i motsetning til naustene lenger nord i Harestadvika ligger det ikke i tilknytning til et miljø av flere eldre naust.

Bolig på Sande, Tungenesveien 125, gnr. 53/115, SEFRAK 1127/404/027, klasse A. Bygget i 1876. Lite midtgangshus med autentisk grunnform og -plan. Kjøkkenet er flyttet til det ene kammeret. Grunnmur er i naturstein. Huset har et sveitserstilpreg med bl.a. utskårne bjelkehoder. Det har original kledning og taktekke. En del av vinduene er også originale mens andre er av nyere type som ikke helt passer til huset Tilstand: God stand. Skiftet kledning, dør og nytt takvindu over inngang.

Potetkjeller, Sande, Tungenesveien 125, gnr. 53/14, SEFRAK 1127/404/038, klasse B. Kart 1, nr. 2. Nede ved bukta.

Bolighus, Kverneviksveien 163, gnr. 62/9 og 48, SEFRAK, 1127/102/005, klasse A. Kart 1, nr. 80. Bygget fra 1870 er et midtgangshus med autentisk grunnform og tilnærmet symmetrisk fasade. Bortsett fra at en liten del av det ene kammeret er innredet til toalett, har huset også opprinnelig grunnplan. Huset har høyere og spissere tak enn det som vanligvis finnes på tilsvarende type hus, noe som understreker bygningens noe klassisistiske preg. Det er nyere plater på taket, og ifølge evalueringen i 1998 er det uheldig materialbruk ved terrasse på husets ene langside. Huset er omkranset av gamle, fine tuntrær. Tilstand 2011: God. Nye vinduer med sprosser. (Foto: AJ).

Kverneviksveien 163.

Kyrkjeveien 56, "Kvekergården".

Kvekergården, Kyrkjeveien 56, gnr. 62/16, SEFRAK 1127/102/009–012. Kart 1, H 9.
«Kvekergården» på Håland er det stedet hvor det bodde kvekere lengst i Randaberg. Andre steder med kvekerhistorisk tilknytning er Finnestad, Leikvoll og Harestad. Ingebret Erland som bodde der, døde i 1941. I forbindelse med Kvekersamfunnets årsmøte 15. juni 1930, er det referert til en utflukt til Ingebret på Håland i:

«Til næste dag var tillyst en udflugt for lastebiler til Haaland. Veiret var det aller bedste, og man blev modtat av Ingebret Erland paa det hjerteligste. Her nød man sammen solskinnet og sommerdagens pragt, saa sig om og spiste av medbragte gode ting idet rikelig med melk av gaardens produkter blev drukket og deilig kaffe. Efter en andaktsstund i haven, drog alle oplivet og forfrisket hjem.[1]»

Følgende bygninger er registrert på gården:
Kjerrehus/redskapsbod (009), Verneklasse B. God stand. Kart 1, nr. 150
Driftsbygning (010), Klasse B. God stand. Kart 1, nr. 3
Uthus/eldhus (012), Klasse B. God stand. Kart 1, nr. 54
Bolighus (011). Klasse C. Kart 1, nr. 53

Gården bør vurderes i forhold til hensynssone for kulturmiljø. (Foto: RH).

1 Referat fra Årsforsamling 1930. Privatarkiv 0160, Statsarkivet i Stavanger. Trolig er det Thorstein Bryne som har skrevet referatet. Det er Hans Eirik Aarek fra Kvekersamfunnet i Stavanger som har vært behjelpelig med å framskaffe informasjonen.

Vistnesveien 169, bolighus, gnr. 57/5, SEFRAK 1127/402/004, klasse B. Kart 1, nr. 25. Akseptabel stand.

Vistnesveien 181, Uthus/vedbod, gnr. 57/4, SEFRAK 1127/402/009 (akseptabel stand) og 010 (begynnende forfall), klasse C. Kart 1, nr. 7 og nr. 23. De to husene ligger på et tun hvor selve våningshuset er kategorisert i verneklasse C, og som er betydelig modernisert.

Vistnesveien 169. Bolig.

Vistnesveien 181. Bolig.

Vistnesveien 181. Driftsbygning.

3.3. Kulturminneobjekter med vern gjennom plan- og bygningsloven (PBL) – spesialområde/hensynssone bevaring.

Bakeriet, Randaberg Handelslag

I reguleringsbestemmelsene for områdereguleringen for sentrum (planid. 2008005) har bakeribygningen ved Mega fått status som spesialområde bevaring. Integrering av bakeriet i utbyggingen skal avklares i detaljreguleringsplanen for området. Teglbygningen ble bygget av Randaberg Handelslag i 1929. Det var uenighet om hvorvidt det skulle bygges bakeri da Randabergs forbruksforening skulle bygges. Mens «Forbrugjen» stod ferdig i 1908, ble bakeriet bygget i 1929, og fungerer til dette formålet den dag i dag. Coop har hatt ønske om å aktivisere området rundt bakeriet med blant annet lekeplass. Bygningen bidrar til å gi Randaberg sentrum identitet og historisk forankring, da det jo ellers er få eldre bygninger her. *Kart 1, H 4.*

Bakeribygningen, Randaberg Handelslag, i to ulike tidsperioder, t.v. fra 2013, til høyre fra 30-tallet.

Potetkjeller, Vistnesveien 122

I forbindelse med detaljreguleringsplan (planid. 2010001) for gang- og sykkelsti langs fylkesvei 473, ble det lagt inn hensynssone med bevaring av kulturmiljø rundt en godt bevart jordkjeller ved gnr/bnr 57/10. Jordkjelleren ble i sin tid donert fra daværende eier, Johan Vistnes, til Randaberg bygdemuseum. Innenfor hensynssonen tillates ingen tiltak som kan forringe jordkjellerens kvalitet og verdi som et nyere tids kulturminne. Utenfra sett utgjør den en liten forhøyning i landskapet med steinsatt inngang mot vest. I forbindelse med reguleringsarbeidet vurderte Jærmuseet kjelleren som en meget vel bevart og ganske stor kjeller. Det bør avklares hva som er den formelle status med hensyn til eierskap. *Kart 1, H5* (Foto: AJ)

Vistnesveien 122. Jordkjeller.

Vistnesveien 122. Jordkjeller.

Steinmur/struktur langs fylkesvei 473 på gnr. 57/8 og 11, Vistnesveien 132

På naboeiendommen til den verneverdige potetkjelleren i avsnittet ovenfor, er det en steinmur som skiller seg ut blant steingardene langs Vistnesveien. Det er ikke en enkeltstående mur, men en del av en sammenhengende struktur. Den er spesielt kraftig og høy, utført i hugget blokkstein, med bl.a. åpning for port mot øst. Murstrukturen har sannsynligvis hatt funksjon som innhegning rundt en frukthage på et tidligere tidspunkt, før den eldre garden - Heiagarden - ble oppdelt i flere enheter, og før kjøreveien ble anlagt her. Muren skiller seg ut fra de andre smalere og lavere steingardene med avrundet stein langs Vistnesveien. Den vurderes som særlig verneverdig av representanter fra kulturseksjonen i fylkeskommunen som har befart strekningen. *Kart 1, H 3.*

Tørkehus, gnr. 51/2,24, SEFRAK 1127/404/041

Se omtale i avsnitt 3.2.5. om Sørgarden, Randaberggeilen 13.

Eldhuset i Endrestø, Kvernkallen 9, gnr. 60/6.

Midt i byggefeltet på Endrestø ligger et gammelt eldhus. Det ligger for seg selv, da gården som det en gang var en del av for lengst er revet. Dette er kanskje den eneste bygningen i området som vitner om at Endrestø i en ikke altfor fjern fortid var et jordbruksområde, med omkringliggende gårder og dyr på markene. Eldhuset var spesielt viktig før elektrisiteten kom, da det var her man bakte, brygget og vasket klær. Randaberg kommune eier eldhuset, og har bevilget midler til rehabilitering. Endrestø barnehage har tatt initiativet til dette, for å kunne ta eldhuset i bruk til daglige aktiviteter. Dette er et godt eksempel på vern gjennom bruk. Barnehagen vil påta seg vedlikehold, og til gjengjeld får den tilgang til en ekte og verdifull arena for aktivitet og historieformidling. *Kart 1, H 2.* (Foto: AJ).

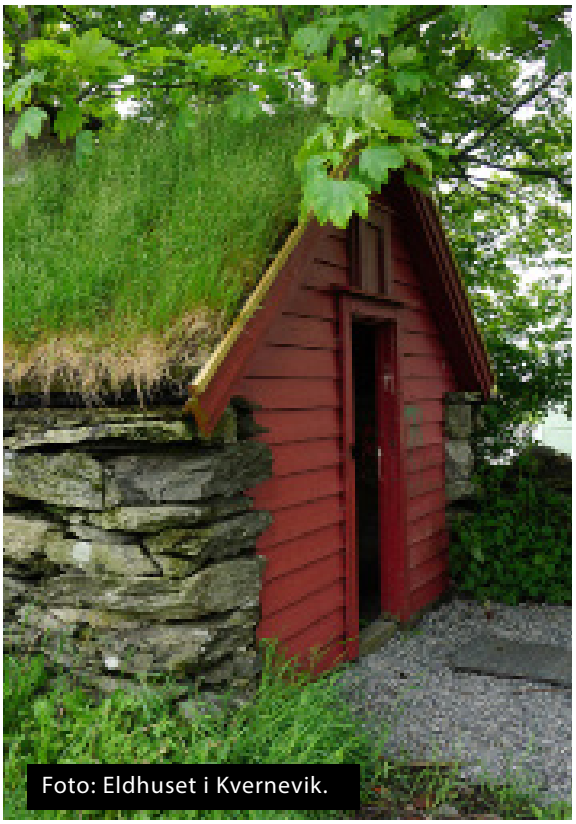

Foto: Eldhuset i Kvernevik.

Viste Strandhotell mellom 1947 og 1949. Fra Nasjonalbibliotekets bildesamling. Fotograf ukjent.

3.4. Kulturminner etter 1900 som er uten formelt vern i dag

Kraftverket i Kvernevik

På Randabergsiden av kommunegrensen ligger restene fra kraftverket som Randaberg landbrugsforening bygget etter at den gamle mølla i Kvernavika brant i 1909. Strømmen ble skrudd på 23. februar 1914. «I aften stråler hele det elektriske lys over Randaberg». I forbindelse med planleggingen av transportkorridor vest har den fylkeskommunale vernemyndigheten fremhevet at kanalen med murene er et kulturminne av regional betydning. Så lenge det ikke er sikkert at det blir firefeltsutbygning må tofeltsutbygningen ta hensyn til kulturminnet i reguleringen og gjennomføringen.

Kraftverket i Kvernevik.

Badeliv ved hotellet. Ukjent år.

Viste Strandhotell

Ble etablert i 1934 som Viste Sjøbad A/S med restaurant, slik man også startet opp på Sola og Vaulen. Fra 1936 ble Viste Strandhotel etablert og drevet av Victoria-kjeden. Det har blitt betegnet som et av de få hotellene i funkisstil som står igjen og representerer en viktig del av Randabergs moderne historie. (Mer om historien i RBH 5, side 226-228.) Langs svabergene er det rester av det gamle badeanlegget, med blant annet stupebrett. Under andre verdenskrig var hotellet både kommandopost og innkvarteringssted for tyske offiserer, og det ligger en rekke krigsminner i området (se kapittel 5.2.10). *Kart 1, H* 7.

"Husfliden" i Randaberg sentrum.

Trehusmiljø Randabergveien, øst for kommunehuset

Trehusrekken fra 1930-40-tallet øst for kommunehuset, Randabergveien 347-355, samt Randabergveien 368 (Husfliden) som ligger på motsatt side av veien, representerer et verdifullt miljø ved innkjørselen til Randaberg sentrum. Stilen til husene på østsiden av veien kan gjerne karakteriseres som «byggmester-art deco», mens Husflidhuset er i sveitserstil. *Kart 1, H 6.*

Selv om det er gjort tiltak gjennom årene, som svekker autensiteten, på flere av byggene, framstår rekken av bygg likevel som et helhetlig miljø som bør bevares. Ved framtidige tiltak bør det sikres at en så langt det er mulig følger de opprinnelige stilelementene.

Trehusrekken, øst for kommunehuset.

Viste hageby

Boligbyggingen i Randaberg i etterkrigstiden, skjøt særlig fart fra slutten av 60-tallet. I tabellen på side 64 er utbyggingsområder i Randaberg listet opp kronologisk fra 1930 og fram til i dag. De ulike områdene gir oss muligheter til å avlese tiårenes ulike byggeskikk- og stilidealer. Vi har av plasshensyn valgt å beskrive litt mer utførlig om ett av områdene, Viste hageby. Her startet utbyggingen siste halvdel av 60-tallet, og ble fullført i løpet av ett tiår. For store deler av bygningsmassen i Viste hageby er det gjort mange endringer siden utbyggingen. Feltet framstår likevel i dag som tidstypisk for denne perioden fra slutten av 60-tallet til begynnelsen av 70-tallet. Dette var en ekspansiv periode nasjonalt, preget av rasjonalisering av boligbyggingen, gjennom industrielle produksjonsmetoder og økte investeringer til boligformål. Norsk boligbygging nådde en topp i 1973 med nesten 45 000 fullførte boliger, hvorav 70 prosent ble finansiert gjennom Husbanken [1].

Flyfoto Viste og Goa.

Mange syntes det var noe jåleri med det moteriktige «hageby»-navnet, men det solgte nok godt overfor funksjonærsjiktet fra byen. Nesten alle som flyttet til hagebyen var utenbygds folk. Da utbyggingen var fullført, bodde det rundt 500 mennesker i feltet, dvs. elleve prosent av alle i bygda.[2] Utbyggingsområdet var på cirka 200 dekar, med vakkert utsyn mot sjøen og Hålandsvatnet. Dette var en ganske uproduktiv del av Vestre Goa ned mot Vistevika, og dermed velegnet for utbygging. Læreren Tønnes Goa solgte området til byggmestrene Thomas Samuelsen og Sivert Askeland for to tusen kroner målet. De to tilbød i neste omgang hele feltet til kommunen, men politikerne avslo da det var andre områder i kommunen de ønsket å bygge ut. De tenkte dessuten at området virket øde og lite attraktivt. Dermed tok byggmestrene selv på seg utbyggingsprosjektet og fikk - i samarbeid med kommunen - utarbeidet en reguleringsplan for feltet som la til rette for 165 boliger. Randaberg trelast fikk oppdraget med å bygge ut området, og i november 1964 ble prosjektet presentert i Stavangeravisene (se annonsen til høyre).

Det er en spesielt godt bevart rekke av hus som er et verdifullt eksempel på de nøkterne og stilrene typehusene fra denne perioden. Dette gjelder Varheiveien 11, Lensmannsveien 13, Tingveien 11 og Krabbeveien 1. (Adressen er til andre veier pga. hjørnetomter).

Disse husene er tilnærmet originale, slik de ble ferdigstilt i 1966-1967. Det finnes også andre originale hus i Viste hageby, blant annet Sjøråkveien 7, 9 og 11.

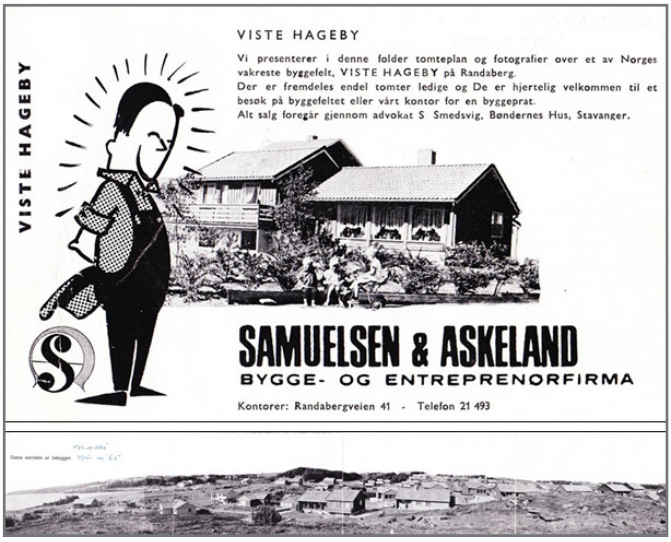
VISTE HAGEBY

Vi presenterer i denne folder tomteplan og fotografier over et av Norges vakreste byggefelt, VISTE HAGEBY på Randaberg.
Der er fremdeles endel tomter ledige og De er hjertelig velkommen til et besøk på byggefeltet eller vårt kontor for en byggeprat.
Alt salg foregår gjennom advokat S. Smedsvig, Bøndernes Hus, Stavanger.

VISTE HAGEBY

SAMUELSEN & ASKELAND
BYGGE- OG ENTREPRENORFIRMA
Kontorer: Randabergveien 41 - Telefon 21 493

Faksimile annonse.

1 Kilde: http://www.husbanken.no/om-husbanken/historikk/
2 RBH5 s. 40-42

Boligbebyggelse i Randaberg kommune, perioden 1930-2016

Sted	Kommentarer
1930-1940	Sentrum: Området nær kirken. Annet: Landbruksbebyggelse på gårdene. Boligbebyggelse langs Randabergveien inn mot sentrum. Trehusrekken øst for kommunehuset, Randabergvn 347-355 og 368 (Husfliden).
1940	Nesten ingen ny boligbebyggelse (2. verdenskrig og restriksjoner etter krigen).
1950	Sentrum: Bøveistubben og Varen (nord for sentrum). Rekkehusbebyggelse. Annet: Kyrkjeveien, nedre Grødem (spredt bebyggelse, «1000m2 tomter».
1960	Sentrum: Vestheim (sør for sentrum mot Torset). Valaveien (vest for sentrum), Varen, Bøveistubben, Solhadle. Annet: Dalen, Viste hageby, Nedre og Øvre Grødem.
1970	Sentrum: Valahaug. Annet: Nedre Grødem og Øvre Grødem, Hagafjell, Viste hageby fullført.
1980	Sentrum: Andreas Harestads vei (vest for sentrum), Erik Aanestads vei (sør for sentrum), deler av Vaahaug, boligblokker i sentrum (bolig og næring). Annet: Endrestø, Fjellheim nord.
1990	Sentrum: Torset (sør for sentrum), boligblokker i sentrum. Annet: Ryggleet, Fjellheim sør, nedre Grødem (Blålyngfeltet og fortetting), Øvre Grødem (Klokkarhaugen), Endrestøblokkene.
2000	Sentrum: Sentrum vest, boligblokker i sentrum (Vistnesgården, bolig og næring). Annet: Vestre Goa påbegynt. Fortetting i alle boligområder.
2010	Sentrum: Sentrum vest fullført. Fortetting. Annet: Vestre Goa, Nedre Grødem (Stølsbrotet, Fjellheim, Strandvågen, Øvre Grødem (Skiftesvikveien). Fortetting i alle boligområder. Valahaug påbegynnes.

3.5. Oppsummering kulturminner og miljøer som foreslås til hensynssone kulturminner og miljøer, jf. forslag i kulturminneplanens kart 2 over nyere tids kulturminner.

Sted	Kommentarer
Tungevågen/Tungeneset/Håbakken	Vedtaksfredet fyranlegg, en rekke SEFRAK-objekter, krigsminner og kulturlandskap. Håbakken framstår som et spesielt vakkert kulturlandskap.Se 3.2.1. og 3.2.2.
Randabergfjellet/ Randaberggeilen	Fortidsminner, krigsminner, kirketuft - Randaberg gamle kirke m.m. Jærhus med tun i Randeberggeilen 13 (Sørgarden) i verneklasse A. Se avsn. 2, 3.2.5., 4.2. og 5.2.2.
Vistnestunet/Vistnes	Jærtun og kulturlandskap med kystlynghei, krigsminner. Se omtale avsnitt 3.2.4.
Område ved Vistnesveien 190	Jærhus med tun, i et spesielt vakkert kulturlandskap med steingarder og geiler. Nausta ved Gardsenden ligger også her. Se omtale i avsnitt 3.2.3.
Ytre Bø	Et av de rikeste områdene på både kultur- og naturminner i Randaberg, med naust, naustruiner, kulturlandskap med steingarder og den største konsentrasjonen av krigsminner i Randaberg. Se omtale avsnitt 3.2.6.
Randabergbukta	Landskapsvernområde med to naustmiljøer i nord (vernekl. A) og i sør mot Mekjarvik (vernekl. B) Veien langs bukta er en viktig del av miljøet. Se avsnitt 3.2.6.
Harestadvika	Fire naust og et strandsitterhus Harestadvika 17, gnr. 49/1,17. Se avsnitt 3.2.6.
Kvekergården	Kvekergården på Håland, Kyrkjeveien 56, gnr. 62/16, er det stedet hvor det bodde kvekere lengst i Randaberg. Består av kjerrehus/redskapsbod, driftsbygning, uthus/eldhus og bolighus.
Vistnesvågen	Sammenhengende rekke av 16 naust, opprettet i perioden 1953-1963.
Kraftverket i Kvernevik	Etablert 1909. Usikkerhet rundt vernestatus som følge av “Transportkorridor vest”.

Sted	Kommentarer
Viste Stranhotell	Etablert 1934-1936.
Trehusmiljø Randaberg-veien 347-355 og 368	Verdifullt miljø fra 1930-40-tallet ved innkjørselen til Randaberg sentrum.
Viste hageby - rekke av boliger i Lensmannsveien	En rekke med godt bevarte og tidstypiske hus fra 1960-tallet.

3.5.2. Kulturminner og miljøer etter 1900 med formelt vern i dag.

Sted	Kommentarer
Bakeriet, Randaberg Handelslag	Områdereguleringen for sentrum (planid. 2008005).
Potetkjeller, Vistnesveien 122	Detaljreguleringsplan (planid. 2010001) for gang- og sykkelsti langs fylkesvei 473.
Steinmur/struktur langs fylkesvei 473 på gnr. 57/8 og 11, Vistnesveien 132	Detaljreguleringsplan (planid. 2010001) for gang- og sykkelsti langs fylkesvei 473.
Tørkehus, gnr. 51/2,24, SE-FRAK 1127/404/041.	
Eldhuset i Endrestø, Kvernkallen 9 , gnr. 60/6	

Viste Hotell, eller Viste Sjøbad, fra 1934.

PLAN OG BYGNINGSLOVEN (PBL) I KULTURMINNEFORVALTNINGEN

§ 11-8. Hensynssoner

Kommuneplanens arealdel skal i nødvendig utstrekning vise hensyn og restriksjoner som har betydning for bruken av areal. Hensyn og forhold som inngår i andre ledd bokstav a til f, kan markeres i arealdelen som hensynssoner med tilhørende retningslinjer og bestemmelser. Det kan angis flere soner for samme areal. Til hensynssone skal det i nødvendig utstrekning angis hvilke bestemmelser og retningslinjer som gjelder eller skal gjelde i medhold av loven eller andre lover for å ivareta det hensynet sonen viser.

Bokstavene c) og d) knyttes til kulturminner:

c) Sone med særlige hensyn til landbruk, reindrift, friluftsliv, grønnstruktur, landskap eller bevaring av natur-miljø eller kulturmiljø, med angivelse av interesse. For randsonen til nasjonalparker og landskapsvernom-råder kan det, samtidig med fastsetting av verneforskrift for nytt verneområde eller revisjon av verneforskrift eller forvaltningsplan for etablerte verneområder, fastsettes bestemmelser for å hindre vesentlig forringelse av verneverdiene i verneområdet. Det kan gis retningslinjer om begrensninger av virksomhet og vilkår for tiltak for å ivareta interessen i sonen.

Det kan gis retningslinjer om hvilke hensyn som skal vektlegges ved praktisering av annen lovgivning så langt kommunen er tillagt myndighet etter vedkommende lov.

d) Sone for båndlegging i påvente av vedtak etter plan- og bygningsloven eller andre lover, eller som er båndlagt etter slikt rettsgrunnlag, med angivelse av formålet. Båndlegging i påvente av vedtak etter plan- og bygningsloven eller andre lover er tidsbegrenset til fire år, men kan etter søknad til departementet forlenges med fire år.

§ 11-9 slår fast at kommunen, uavhengig av kommuneplanens arealformål, også kan vedta bestemmelser om ulike hensyn. Disse kategoriseres i åtte punkter, hvorav det nest siste omhandler kulturminner:

6. Bestemmelser for å sikre verneverdier i bygninger, andre kulturminner, og kulturmiljøer, herunder vern av fasade, materialbruk og interiør, samt sikre naturtyper og annen verdifull natur.

7. hensyn som skal tas til bevaring av eksisterende bygninger og annet kulturmiljø. Dette spesifiseres i enda større grad i§ 12-7 som gjelder bestemmelser i reguleringsplan.

Punkt 6 omhandler kulturminneverdier.

KULTURMINNELOVA

Bygninger eldre enn 1850 er melde-pliktige etter kulturminneloven § 25, hvor det står:

“De statlige, fylkeskommunale og kommunale organer som kommer i berøring med tiltak som omfattes av loven her, har plikt til å sende melding til departementet eller til vedkommende myndighet etter denne loven.

Kommunen plikter å sende søknad om rivning eller vesentlig endring av ikke fredet byggverk eller anlegg oppført før 1850 til vedkommende myndighet senest fire uker før søknaden avgjøres. Vedtak om rivning eller vesentlig endring av slike byggverk og anlegg skal umiddelbart sendes vedkommende myndighet, dersom denne myndigheten har uttalt seg mot rivning eller vesentlig endring

Saker som gjelder bygg oppført fra før 1850 skal altså sendes for uttale hos Rogaland fylkeskommune. Dette gjelder bygg fra alle verneklassene i SEFRAK og bygg som også kan være oversett ved registrering”.

Fra kirkegården i Randaberg sentrum.

4

Religiøse kulturminner

Kirker, gravplasser, kirketufter, bedehus/forsamlingshus

”Randaberg var sikkert mellom de fyrste bygdene i landet som vart kristna. Bygda låg vend mot Storbritannia og kontinentet, og med vikingane fylgde Kvitekrist heim. Me veit også at Erling Skjalgsson hadde kristne prestar.“

(RBH, Lindanger, 1988, s. 383, ”Kyrkja i Randaberg”)

Det går en linje fra bronsealderens helleristninger fram til dagens moderne gudshus. De er knyttet til religiøse ritualer og er fysiske uttrykk for menneskets søken etter mening med tilværelsen. Gjennom religiøs praksis har mennesket søkt å komme i kontakt med og påvirke de guddommelige makter. Kanskje helleristningsfeltet på Odda var et lokalt kultsted i bronsealderen, og dermed blir et av våre tidlige spor av religiøs aktivitet? Selv om arkeologene ikke er helt samstemte i tolkingen av helleristningene, synes det å være en utbredt oppfatning at de kan knyttes til religiøse ritualer.

Om vi tar et sprang fra bronsealder til jernalder finner vi en 4,5 meter høy bautastein som opprinnelig stod på en gravhaug midt i tunet på Indre Bø. Her er det risset inn med runer at «Kolbjørn bodde her». Runene representerer overgangen mellom hedning og kristen tid. Korset på bautasteinen viser at kristendommen kom til bygda allerede da, rundt år 1000 e.Kr. (Bilde s. 225 RB43). På grunn av de få synlige spor fra førkristen tid i Randaberg handler dette kapittelet mest om kristne kulturminner. Det er spor og ruiner fra to middelalderkirker i kommunen, Randaberg gamle kirke og kirken på Viste. I 1845 ble Randaberg kirke reist, og i 2000 åpnet Grødem kirke, som gjerne også kan stå som et eksempel på nyere tids kulturminne og byggestil.

Grødem kirke representerer nyere tids byggestil.

4.1. Forvaltningsansvar for kirker og gravplasser

Randaberg har ingen automatisk fredete kirker fra før 1650, men har ruiner etter kirken på Viste og spor etter den gamle Randaberg kirke på Randabergfjellet. Randaberg kirke som ble bygget i 1845 er listeført, jf. avsnitt 1.5. i innledningskapittelet. Kirken er ikke fredet, men er av Riksantikvaren vurdert som verneverdig. Den skal behandles etter kirkerundskrivet.[1] Alle saker om endringer i kirken skal sendes til Riksantikvaren for uttalelse før biskopen fatter vedtak etter kirkeloven. Kirkelig fellesråd sender søknad via biskopen til Riksantikvaren. Riksantikvaren gir faglige råd om endringer og vedlikehold, men det er biskopen som gjør endelig vedtak etter kirkeloven. Når det gjelder tiltak i den listeførte kirkens omgivelser, er det fylkeskommunen som skal uttale seg, jf. kirkerundskrifvet. Kirkeruinen på Viste er på sin side ikke knyttet til kirkeloven, men til kulturminneloven. Den norske kirke har dermed ingen formelle funksjoner som vedtaksinstans når det gjelder denne.

1 Rundskriv T-3/00 fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet og Miljøverndepartementet: *Forvaltning av kirke, kirkegård og kirkens omgivelser som kulturminne og kulturmiljø*.

Gravplassen er et forhold for seg. I forskrifter til gravferdsloven § 27 heter det at Kirkelig fellesråd kan vedta at områder av gravplassen eller enkeltgraver med gravminner og annet utstyr skal bevares. Slikt vedtak kan blant annet gjøres dersom gravminner på et område av gravplassen representerer en stil/historie, har et lokalt særpreg i form eller materialbruk, gir uttrykk for en interessant personalhistorie eller er unik på en eller annen måte. Per dags dato er det ingen slike vedtak om dette i Randaberg, men Kirkelig fellesråd har igangsatt et arbeid i samarbeid med Randaberg historielag for å vurdere om det er aktuelt.

Gravminner i kirkens eie som er eldre enn 60 år og yngre enn fra 1536, skal ike flyttes eller fjernes før fylkeskommunen har fått uttale seg, jf. kirkerundskrivet.

4.2. De to middelalderkirkene på Randaberg

I middelalderen, mot slutten av 1100-tallet eller begynnelsen av 1200-tallet reiste stormannsslekten på Randaberg en trekirke. Omtrent samtidig ble det av stormennene på Viste reiste en steinkirke. Det kan ha vært to sokn med hver sin kirke og prest.

Kirken på Viste

I den første kristne tiden ble det holdt messe under et steinkors på Krosshaug på Viste. På 1200-tallet brøt de stein på Vistnes og førte den til tunet på Viste, bare 20 meter vest fra Krosshaug, og reiste steinkirken. Den ble antagelig oppført som privat kapell for en betydelig person i området på den tiden, men var i forfall allerede 2-300 år senere. Den ble bygget i gotisk stil med spisse steinbuer over vinduer og dører. Kirken var 13 meter lang og 6,5 meter bred, med 1 1/3 meter tykke murer. Den hadde dermed plass til en forsamling på 100-120 mennesker, omtrent så mange som bodde på Goa, Viste, Raustein og Vistvik på denne tiden. Ellers på Jæren var det bare på Sola og Orre det ble reist steinkirker, foruten Domkirken i Stavanger som det er naturlig å peke på her. Kirken forfalt etter hvert og gikk ut av bruk etter svartedauden fra 1349. Folketallet sank da til bare tredjeparten av det det hadde vært, og folk samlet seg om kirken på Randaberg.

Ruinene etter kirken på Viste er lett synlige.

I dag er det likevel kirken på Viste som har de mest synlige restene av fra middelalderen. Søndre og vestre vegg er godt bevart, mens nordveggen er delvis bevart og østveggen nesten er helt borte. Kirkeruinen på Viste ble flott restaurert i 2015 av Arkeologisk Museum UiS etter tilskudd fra Riksantikvaren. Ruinene er lett tilgjengelige for publikum og har blitt brukt i forbindelse med kulturarrangement. Det har også blitt feiret gudstjeneste ved ruinene. http://www.kulturminnesok.no/Lokaliteter/Rogaland/Randaberg/Viste-Kirkebakken. Arkeologisk museum UiS har utarbeidet en rapport fra sitt arbeid. Det er avklart med Riksantikvaren at det ikke skal foretas ytterligere utgravninger i denne omgang.

Randaberg gamle kirkested på Randabergfjellet

Rett nordøst under toppen av Randabergfjellet kan vi fortsatt så vidt se sporene etter den gamle Randabergkirken. Disse er automatisk fredet. Området tegner seg som en liten plattform, litt høyere enn området rundt, med utsikt mot leiet inn til Stavanger og innseilingen til Boknafjorden. Det er mulig at den gamle kirken på Randaberg ble bygget av den mektige lendmannen Jon Torbergsson[1], som et privat kapell eller kirke for folkene på gården. Kirken er nevnt i skriftlige kilder fra 1300-tallet, men er trolig eldre. Fram til 1633 var dette sannsynligvis en stavkirke, men den ble da bygget om til tømret langkirke. Kirken var bare 15 meter lang, og totalt 82,5 kvadratmeter, og fungerte fram til 1845 som soknekirke for nordre del av Randaberg.

Kirketuften ligger på gnr. 51/11, 12, 15 og 16 rett nordøst for Randabergfjellet. Her er det ikke noe gårdstun i dag, men betydelige mengder skjørbrent stein like sør for kirkegården viser at det tidligere var et tun her. Rundt 1850 ble området med gravplassen kalt Kirkeageren. I områdets nedre del kan det skimtes et større søkk i bakken, noe som kan være svake spor etter kirketufta. Blant disse er det flere flate heller som kan ha tilhørt kirken eller kirkegården. Hverken kirken eller kirketuften er arkeologisk undersøkt, men det er svært sannsynlig at det i bakken kan skjule seg funn fra vikingtid eller middelalder.

BARK er en pågående kartlegging og prioritering av arkeologiske kulturminner for skjøtsel og formidling. Den gamle kirketuften på Randabergfjellet er et av de prioriterte kulturminnene i Randaberg her. I arbeidet med BARK undersøkes blant annet muligheten for å forbedre informasjonen i tilknytning til kirketuften.

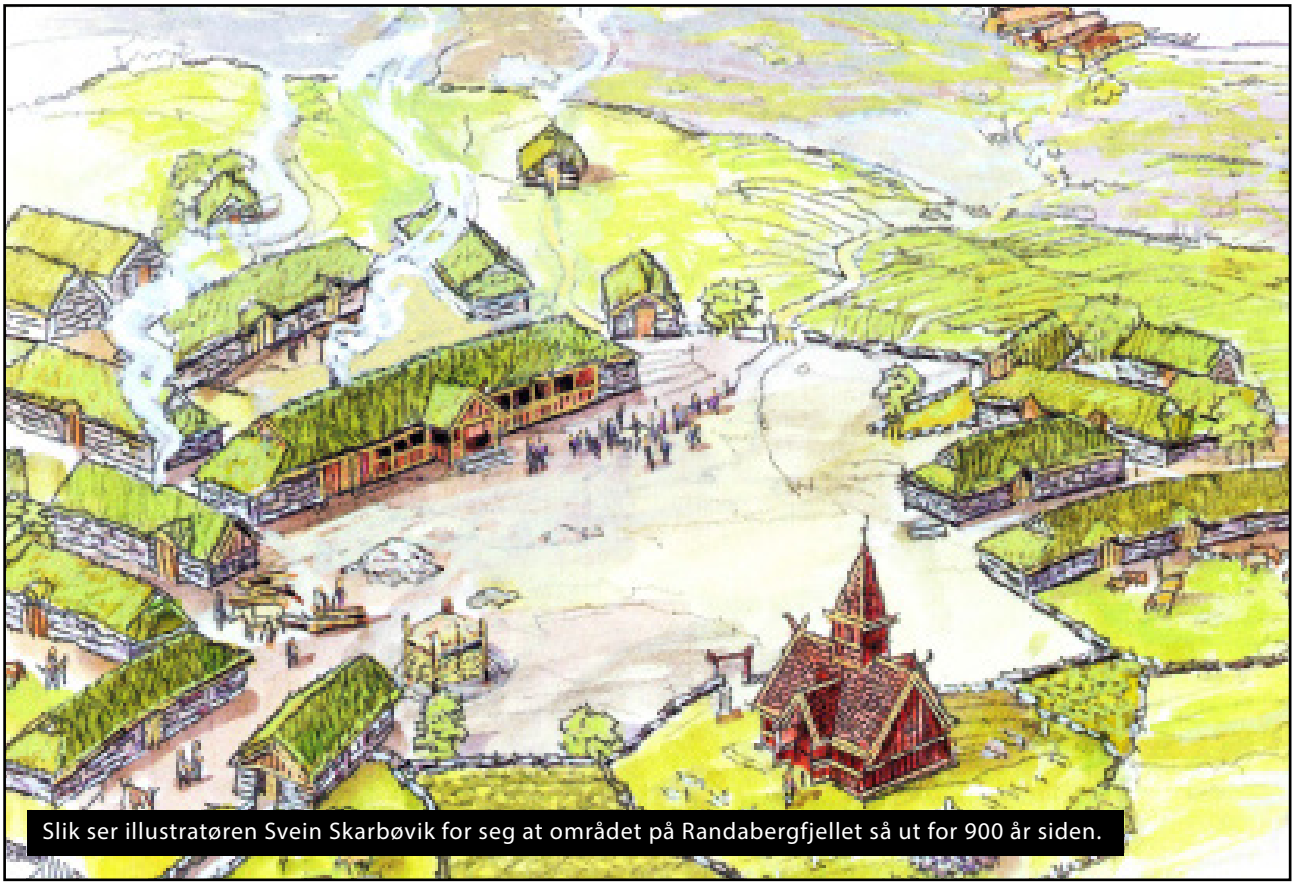

Slik ser illustratøren Svein Skarbøvik for seg at området på Randabergfjellet så ut for 900 år siden.

1 Jon Torbergsson bodde på denne gården og var lendemann og svoger til Magnus Erlingsson. Jon fall ved slaget ved Kalvskinnet i 1179 sammen med kongen. I Jon sin levetid var gården stor og mektig med inntekter både fra eget og kongelig jordegods.

Altertavlen i Randaberg

I tillegg til selve tømmeret er altertavlen og døpefonten fra den gamle kirken i den nye kirken som ble bygget i 1845. Det var den kjente trekunstneren Lauritz Snikker som laget alteraltertavlen i 1628, og stavangermaleren Gottfred Hentchel som dekorerte den. Tavlen blir i dag regnet som en av de mest verdifulle i fylket. Lauritz Snikker laget også prekestol i 1664. Det mest verdifulle inventaret i den gamle kirken forsvant nok med reformasjonen i 1536.

Altertavlen i Randaberg kirke.

I området ved hvit ring finnes det fortsatt spor etter den gamle kirken på Randabergfjellet.

4.3. Dagens kirker og forsamlingshus

Randaberg kirke ligger sentralt ved torget i Randaberg sentrum.

Randaberg kirke

Randaberg kirke ligger i Randaberg sokn i Tungenes prosti. I 1830 ble det lagt planer over hele Jæren for nye kirker. Etter mye tautrekking om tomtevalg ble det til slutt to dekar ved Bersagelheia som ble valgt som plassering for den nye kirken i området som i dag er Randaberg sentrum. Arbeidet som startet tredje pinsedag i 1845 ble ledet av den kjente kirkebyggeren Tønnes Gudmestad, med bygdefolk som deltok gjennom pliktarbeid. Kirken ble bygget etter en tegning av Hans Linstow, og er en kopi av kirken på Nærbø, bare litt mindre. I tillegg til altertavlen ble materialene fra den gamle kirken på Randabergfjellet brukt til byggingen.
Det er søkt biskop/riksantikvar om godkjennelse på utvendig detektorer for brann på Randaberg kirke. Dette vil erstatte behov for utvendig sprinkleranlegg.
Kirken var 195 m^2, med plass til 460 personer, fire ganger flere enn det den gamle kirken rommet. Den hadde plass til omtrent 95 prosent av alle som bodde i bygda. Med byggingen av kirken ble det fastslått at Randaberg fikk forbli et eget sogn, noe som ble kimen til kommunestatus for bydelen. Rundt kirken vokste etter hvert opp et bygdesentrum, ikke minst etter at det ble bygget opp et vegnett som strålte ut fra kirkebakken. Randaberg kirke ble påbygd i 1977. Kirken har en sentral beliggenhet og en sentral betydning for mange av kommunens innbyggere. Den vil fortsatt være et signalbygg ut fra betydningen den har for innbyggere når det gjelder de store merkedager i livet. I 2014 åpnet den nye kirkestua, tegnet av Ole Trodahl, og dermed har kirkens funksjon som sosial og kulturell møteplass i blitt forsterket. På Riksantikvarens hjemmesider er det mer informasjon om kirkene som kulturminner: http://www.riksantikvaren.no/Tema/Bygningar/Kirker.

Grødem kirke

Grødem kirke har ingen formell status i vernesammenheng, men hører likevel med i en kommunedelplan for kulturminner som et kulturminne fra vår egen samtid og som et av Randabergs sentrale signalbygg og tusenårssted. Kirken er basert på førstepremieutkastet i en lokal arkitektkonkurranse i 1995, og ble tegnet av arkitektkontoret Vest AS ved arkitekt Ove Morten Berge. Bygget ligger på en høyde i et etablert boligområde, godt synlig fra Byfjorden, som er hovedinn-

seilingen til Stavanger. Grødem kirke har en ny og uvanlig form, men bindes til tidligere kirker gjennom grunnleggende planprinsipper og symboler. Tankene bak utformingen av kirken har vært fellesskapet omkring alterbordet, livsaksen fra fødsel til død, aksen øst-vest og lyset som det åndelige element. Til denne symbolaksen knyttes gravlunden, klokketårnet, kirkerommet og korset. Kirkebygget ligger som et punkt på aksen mellom gravlunden og korset på toppen av haugen bak kirken.

Grødem kirke med alter og altertavle.

Kunstneren Per Odd Aarrestad har stått for utformingen av alteret og altertavlen. Det sentrale kirkerommet har cirka 300 sitteplasser. Kirkerommet omkranses av menighetssalen, kirkestuen, kjøkkenet og de administrative funksjoner. Menighetssalen og kirkestuen kan knyttes til kirkerommet ved å åpne foldevegger og dermed utvide kirkerommet med ca. 200 sitteplasser. I kjelleren er det forskjellige lager- og aktivitetsrom. Mer om Grødem kirkes arkitektoniske utforming her: http://www.grodemkirke.no/?page_id=92. Arkitekturanmelder Hild Søbys anmeldelse av kirkebygget: http://www.aftenbladet.no/kultur/Trenger-vi-slike-kirker-2680493.html. http://www.aftenbladet.no/nyheter/lokalt/Innholdet-viktigere-enn-innpakningen-2680580.html. www.kirkesok.no.

Andre forsamlingshus

Etter at det i 1968 ble vedtatt ny reguleringsplan for sentrum som la riksvei 14 gjennom det gamle bedehuset fra 1904, ble det fortgang i planene om å reise et nytt forsamlinghus. Etter en formidabel jobb med innsamling av penger, og dugnadsarbeid i tilknytning til byggingen av huset, kunne det 11. desember 1976 åpnes. I Stavanger Aftenblad ble det regnet som det største og flotteste i sitt slag i hele Rogaland. Det var plass til i alt 865 gjester. Arthur Edvardsen er byggets arkitekt.

Forsamlingshuset i Randaberg sentrum.

Foren skole i Torvmyrveien 28 har tidligere fungert som bedehus. Den gamle skolen på Håland i Kvernevikveien 159 benyttes i dag av Randaberg frikirke (Den evangeliske lutherske frikirke). Begge er omtalt i avsnitt 3.2.7.

Rikets Sal (Jehovas vitner) ligger like ved Hålandsvatnet.

Randaberg har ikke så mange bygninger som representerer frikirke- eller dissidentermenigheter. Kvekernes historie i Randaberg er et unntak, som vi har omtalt i tilknytning til «Kvekergården» i kapittel 4. Rikets Sal i Varheihagen 2 på Goa er et eksempel fra nyere tid som bør nevnes, selv om det ikke er aktuelt for

5

Krigsminner

Dette kapittelet handler om fysiske krigs- og forsvarsminner i Randaberg kommune, og da først og fremst fra den andre verdenskrig. Hensikten er å legge et grunnlag for forvaltning av krigsminnene i en arealplansammenheng. På et mer grunnleggende plan er imidlertid målet å legge til rette for formidling av kunnskap om andre verdenskrig til nye generasjoner i Randaberg og i regionen.

5.1. Randaberg under andre verdenskrig

Svein Magne Olsen har i samarbeid med Randaberg Historielag og andre gode støttespillere gjort en stor innsats med å dokumentere tyske krigsinstallasjoner, forsvarsverk og materiell. Dette arbeidet ble gjort i forbindelse med første bind av boken Randaberg under andre verdenskrig. Tyske krigsinstallasjoner, forsvarsverk og materiell (2010). Boken gir en god oversikt over de sentrale tyske anleggene i kommunen, supplert med kart og beskrivelser.[1]

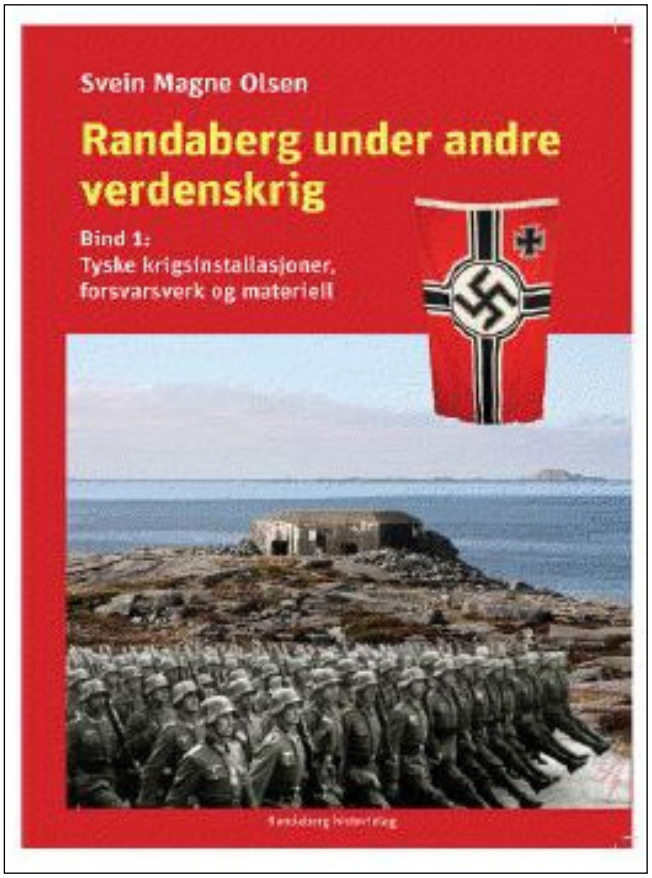

Olsens bok er en hovedkilde i dette kapittelet av kulturminneplanen. Den er også et grunnlag for arbeidet som ble gjort i 2015 med å registrere de fysiske krigs- og forsvarsminnene i Randaberg i den nasjonale databasen for kulturminner, slik at de er tilgjengelige gjennom søk i Askeladden og Kulturminnesøk. Det dreier seg om 116 enkeltminner fordelt på ti forskjellige lokaliteter.

Registreringen i 2015 var også et svar på utfordringen i et brev datert 20. mars 2015 til alle landets kommuner fra Riksantikvar Jørn Holme og daværende miljøvernminister Trine Sundtoft om å registrere krigsminnene. I 2015 var det 75 år siden den andre verdenskrig brøt ut og 70 år siden frigjøringen, og det ble påpekt at mange av de fysiske sporene fra krigen er forsvunnet, eller er i ferd med å forsvinne. Det er desto viktigere å ta vare på de gjenværende kulturminnene.

Under den andre verdenskrigen ble det bygget et sammenhengende festningsverk langs Atlanterhavet, fra Russland i nord til Spania i sør. Atlanterhavsvollen skulle være et hinder for alliert invasjon, en trussel som opptok Hitler sterkt. Med sin godt skjermede havn, og med flyplassene Sola, Sola sjø og Forus, ble forsvarsstatusen til Stavanger utover krigen oppgradert til «Festning» - en spesielt forsterket garnison som skulle ta opp kampen i første linje og kjempe til det siste.

1 Til litteraturlista: Randaberg under andre verdenskrig. Bind 1: Tyske krigsinstallasjoner, forsvarsverk og materiell. Svein Magne Olsen. Randaberg 2010.

Andre verdenskrigen har satt spor etter seg i Randaberg, som her på Bø.

Antall og tetthet av støttepunkter er derfor høyere enn gjennomsnittet for kystforsvarsorganisasjonene. Randaberg ble som Jærens nordligste punkt straks et sentralt sted. Fra Tungenes kunne man observere skip på vei til Stavanger og fly på vei til Sola og Stavanger. Randaberg hadde i 1940 et innbyggertall på rundt 1800 personer. I løpet av krigen ble bygda okkupert av 700 tyske soldater. Disse var blant annet stasjonert langs kysten på de forskjellige festningsverkene rundt halvøya som Randaberg utgjør, samt på andre strategiske høydedrag som Randabergfjellet og Varen.

For mange Randabergfolk ble hverdagen brått snudd på hodet. Enkelte måtte flytte fra husene sine og andre fikk tyskere boende både i stove og kammers. Noen fikk et 30 meter bredt minefelt med piggtrådsperringer på begge sider, lagt rett over åkeren. Busslaster med arbeidere og krigsfanger grov grøfter, mens flyalarmer og daglige skyteøvelser ble en vane. Alle over 16 år måtte fremvise grenseboerbevis ved passering av de mange bommene rundt om i bygda. Selv om minefelt og sperringer ble fjernet etter at freden kom, kan man den dag i dag se rester etter bunkerser, skytestillinger og andre innretninger som okkupasjonsmakten bygget under krigen.

Den andre verdenskrig blir stadig fjernere for oss i tid, og det blir stadig færre som kan huske tilbake til krigsårene. For nye generasjoner kan det være vanskelig å se sammenhengen mellom krigsminnene og formålene de representerte. Det er kun gjennom aktiv formidling at man kan skape interesse for og forståelse av hva som skjedde i Norge i 1940-1945.

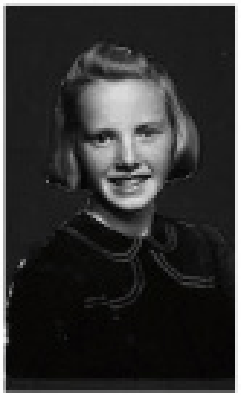

Det rolige gårdslivet på Ytre Bø fikk fikk en brå slutt ved krigsutbruddet 9. april 1940. Naboene Rakel Enge og Knut A. Bø (dengang 11 og 10 år, nå 87 og 86 år), ble vitne til at okkupasjonsmakten anla et stort militærbatteri på Bø.

«Tyskerne kom på kjøkkenet vårt og laget mat. Vanligvis gikk de på kantina og spiste hvert måltid, men de var også på bygda og kjøpte forskjellig som de skulle kose seg med. Norsk-tysk ordbok lå alltid på kjøkkenbordet.»

Knut A. Bø

«Bror min, Lars, og jeg lå og lukte. Plutselig skjøt de i en kanonstilling slik at steinene haglet over oss. Jeg skjulte hodet og la meg ned men Lars reiste seg opp. Det datt en stor stein ned rett ved siden av meg. Det var nære på denne dagen.»

Rakel Enge

Ved å registrere krigshistoriske kulturminner, sikrer man at den materielle historien blir dokumentert. Denne dokumentasjonen er et verdifullt utgangspunkt for å formidle krigshistorien, og vil kunne bidra til at krigsminnene blir en ressurs i det lokale formidlingsarbeidet.

Bunkersanlegg på Bø. (Foto: AJ).

5.2. Tyske anlegg i Randaberg

I Olsens bok er de fysiske krigsminnene fra andre verdenskrig delt inn i elleve lokaliteter. Boka beskriver utførlig de forskjellige lokalitetene, med byggverk, bemanning, skyts, historikk og kart som viser plassering. Vi skal derfor ikke gå så detaljert inn på dette her. Vi vil imidlertid liste opp installasjonene som er fjernet og de som står i dag. Totalt utgjør dette rundt 170 objekter som til sammen bidrar til å gi et bilde av hvordan krigen satte sitt preg på Randaberg. I registreringen som er lagt inn i Riksantikvarens database Askeladden er det bare de 116 objektene som ennå eksisterer som er tatt med. Disse er også listet opp i et vedlegg til denne planen.

I Olsens bok er det for hvert område også en oversikt over okkuperte bygninger, både private og offentlige bygg. I denne sammenhengen har vi begrenset oss til å nevne de offentlige byggene som ble okkupert. I tillegg var det mange gårder og hus som ble okkupert, og i flere tilfeller måtte eierne flytte ut.

Kartet Festung Stavanger

Nummereringen av de forskjellige byggene og installasjonene refererer til innplassering i kart for den enkelte lokalitet i Svein Magne Olsens bok.

5.2.1. Tungenes

Historien om tyskernes virksomhet på Tungenes i krigen er interessant å fortelle. Det store besøkstallet på området gir store muligheter for å nå et bredt publikum. Stedet er lett tilgjengelig, og ut fra dette er det naturlig at stedet blir en base for formidling av krigshistorien i Randaberg. På Tungenes var det stasjonert folk fra luftforsvaret og marinen. Tungenes ble et sentralt sted på grunn av den strategiske plasseringen der en kunne observere skip på veg til Stavanger, og samtidig observere flyvninger mot Stavanger og Sola.

Eirik Gurandsrud ved Tungenes fyr, Jærmuseet, utarbeidet i 2014 en utstilling om livet på Tungenes fyr under krigen. Museet arrangerer i tillegg årlige krigshistoriske vandringer i området ved Tungens fyr og rundt Tungevågen, og planlegger nå et undervisningsopplegg rettet mot 9. klasse i grunnskolen.

Tyskerne etablerte følgende byggverk: 1. Observasjonsbunker, 2. Kanonstilling, 3. Lyskastertårn (revet), 4. Mannskapsbrakke (revet), 5. Bunker med radiokommunikasjon, 6. Maskingeværstilling. Okkuperte bygninger, 7. Fyret og fyrvokterboligen.

5.2.2. Randabergfjellet (inkl. Sande)

Randabergfjellet speiler mye av Randabergs historie. Dette gjelder også andre verdenskrig og historien knyttet til Norges forsvar. Tyskerne okkuperte Randabergfjellet i siste verdenskrigen og gjorde fjellet til en bunker. Da Norge kom med i NATO etablerte Luftforsvaret seg med et omfattende overvåkingssystem, blant annet en stor radar som på folkemunne ble kalt ”Randabergkulå”. HV08 var stasjonert på Randabergfjellet fram til 1999. I denne sammenhengen skal vi imidlertid vektlegge krigsminnene fra andre verdenskrig.

Anlegg på Randabergfjellet.

Før krigen var det under oppbygging noen norske militære installasjoner på Randabergfjellet. Forsvaret avsluttet et støpearbeid i tilknytning til en bunker dagen før okkupasjonen. En av de norske soldatene som var igjen på stedet fanget opp melding om invasjonen rundt kl. 04.00 den 9. april. Året etter startet tyskerne omfattende utbyggingsarbeid på Randabergfjellet. Den viktigste installasjonen var kamphovedkvarteret for kystartilleriet. Stedet ble knutepunktet for et omfattende kommunikasjonssystem som strakte seg utover hele Nord-Jæren.

Tyske byggverk: 1. Lagerrom, 2. Kanonstilling, 3. Sperring med port, 4. Vakthytte (revet), 6. Lasarettbunker, 7. Kanonstilling, 8. Kommandobunker, 9. Personalbunker, 10. Mannskapsbrakke (revet), 11. Offisersbrakke (revet), 14. Oktogon, 15. Personellbunker med telefonsentral, 16. Maskingeværstilling, Okkuperte bygninger: 17. Sande skole.

Randaberg kommune kjøpte i 2016 den delen av Randabergfjellet som har vært i Statsbygg sitt eie, bortsett fra den delen som fortsatt er inngjerdet og som benyttes til forsvarsformål. Med dette ønsker kommunen å sikre området til friluftsformål, og dermed åpner det seg enda bedre muligheter for formidling av krigshistorien her.

I Kystprosjektet 2007-2009 er det spesielt pekt på mulighetene som ligger i nr. 6., lasarett-bunkeren. Denne fungerte som kinosal og undervisningsrom i den tiden Luftforsvaret og HVO8 brukte området. Prosjektet lanserer en ide om å gjør bunkeren tilgjengelig for publikum og benyttes til utstillinger, minikonserter o.a., og samtidig knytte historisk dokumentasjon til bunkeren. I prosjektets sluttrapport anslås det en totalkostnad på 200.000 kroner for å tilrettelegge bunkeren for denne typen bruk.

5.2.3. Valahaug

Anlegget på Valahaug, nord for Randaberg sentrum, var en fortifikasjon, det vil si et støttepunkt. En del av anlegget er skjult eller endret som følge av byggearbeid, men det meste er fortsatt intakt. Det største anlegget er et tunnelanlegg med to rom som skulle bli lasarett og dekningsrom for mannskapene som holdt til i Randaberg sentrum (på bedehuset, losjehuset og ungdoms-huset).

Tyske byggverk: 1. MG-Bunker, 2. Tilfluktsbunker (overfylt), 3. Maskingeværstilling, 4. MG-bunker, 5. Maskingeværstilling, 6. Panservernstilling, 7. Fjellanlegg (inngang a og b er gjenfylt), 8. Fjell-anlegg, inngang 8b er overbygd, 9. Sperring med port.

5.2.4. Varen

Bunkersen på Varen var en observasjonsbunker med fem skyteskår for maskingevær. I følge Svein Magne Olsen er det grunn til å tro at Varen først var planlagt som kompanihovedkvarter for alle infanterigruppene som skulle stasjoneres i Randaberg, men da tyskerne etablerte seg på Randabergfjellet ble hovedkvarteret flyttet dit.

Tyske installasjoner: 1. MG oktogon bunker utrustet med maskingevær, 2. Forlegningsbrakke i tre (revet)

5.2.5. Randaberg sentrum

Installasjonene var en del av støttepunktet Valahaug, med omkring 200 mann forlagt i og rundt sentrum. Deler av sentrum ble sperret med piggtråd, og det ble satt opp porter med vaktposter inn til sentrum. Alle som skulle passere måtte vise grenseboerbevis.

Tyske byggverk: 1. Sperring med port, 2. Sperring med port, 3. Steinhuset (revet), 4. Oktogon (revet), 5. Brakke (revet), T. Tilfluktsrom sprengt inn i fjellet.

Husene som tyskerne rekvirerte i sentrum: 6. Bedehuset (innkvartering, kontor), 7. Kirkestallene (tyskernes egne hester), 8. Deler av Randaberg-Tasta Billag (bussgarasjen) for en kortere periode, 9. Losjehuset (kontor, øvelsesrom), 10. «Lenehuset» (sykestue), 11. Haugenstua, 12. Framhaldsskolen – Bersageltun (innkvartering). Alle disse byggene er i dag revet.

5.2.6. Grødem

Allerede i mai 1940 ble det etablert tre kanoner på Grødemhammeren. Disse var tatt som krigsbytte fra den norske jageren Ægir. I juni kom det 100 soldater som skulle bygge ut området til et større festningsanlegg.

Tyske byggverk: 1. Lyskasterstilling, 2. Bunker, 3. Ildledningsbunker, 4. Mannskapsbrakke, 5. Ammunisjonsbunker, 6. Brakke, 7.-9, Kanonstillinger (9. er fjernet), 10. Brakke eller bunker, 11. Brakke, 12. Kantine, 13. Bad, 16. Sykestue, 17. Vaktstue med fengsel, 18. Sperring med port, 19. Maskingeværstilling, 20. Ammunisjonsbunker, 21. Lyskaster, 22. Bilverksted, 23. Luftvernkanon, 24. Maskingeværstilling, 26. Vakthytte, 27. Bunker, 28. Vannreservoar, 29. Pumpestasjon (revet), 30. Lyskasterstilling og maskingeværstilling.

Bunkersanlegg på Varen i Randaberg sentrum.

Bunkersanlegg ved Tungevågen.

5.2.7. Bø

Batteriet på Bø var operativt fra juni 1942 som et ledd i Atlanterhavsvollen. Sammen med batteriene på Fjøløy og Kvitsøy skulle det (batteriet) kontrollere og sperre innseilingen til Stavanger og den søre delen av Boknafjorden. Den viktigste installasjonen var den store kommandobunkeren som ennå ruver i terrenget på Bø, som under krigen var kamuflert som låve. Inne i bunkeren er det fortsatt mye originaltekst på veggene og over dørene. Som mange andre steder ble bygningsarbeidet dels utført av russiske krigsfanger, samt nordmenn som tok seg arbeid hos tyskerne. De fleste av de sistnevnte kom fra Stavanger med buss og fikk den lite flatterende betegnelsen «rotter». Russerne måtte på sin side komme med buss fra Sola. Lokalbefolkningen prøvde å hjelpe disse med mat, selv om dette var risikabelt.

Tyske byggverk: 1. Skytefelt, 3. Kommandobunker, 17. Oktogon, 34. Bunker, 35. Maskingeværstilling (fjernet), 36. Vakthytte med MG stilling (fjernet), 37. Idrettsplass, 38. Flammekasterstilling, 39. Sperring med port, 40. Personellbunker, 41. Bunker (fjernet), 42. Flammekasterstilling (fjernet), 43. Aggregatbunker til lyskasting (fjernet), 44. Sperring med port, 45. Lyskasterstilling, 44. Sperring med port, 45. Lyskasterstilling.

I Kystprosjektet ble det foreslått å gjøre kommandobunkeren om til et enkelt informasjonssenter. Grunneier er interessert i at historien blir formidlet og har gitt tillatelse til bruk av bunkeren både innvendig og utvendig. Det er tilrettelagt en sti som fører til bunkeren, og gitt muligheter til å komme opp til selve utkikksplassen. På sidene i ”utkikken” er det foreslått festet informasjonstavler om forsvarsanlegget og om verneområdet rundt Børaunen. Inne i selve bunkeren vil det være tilleggsinformasjon om krigen, og det foreslås at bunkeren alltid skal være åpen for publikum. Det er utarbeidet en egen prosjektbeskrivelse for dette. Det er ikke et ønske om å markedsføre bunkeren som turistmål, da de trafikale forholdene ikke er løst, samt at adkomsten går gjennom to tun. Det står imidlertid et skilt langs turstien ved fra sjøkanten for de som ferdes langs kysten.

5.2.8. Einarsvarden

Stillingen på Einarsvarden skulle bidra til å tette igjen linjen mellom fortifikasjonene på Vistnes og Bø etter at disse var etablert. I tillegg til kanonene ble det lagt ned et omfattende minefelt, slik at da støttepunktet var ferdig var det en sammenhengende forsvarslinje fra Kvernevika til Tungeneset. Det mest omfattende elementet på Einarsvarden er de to underjordiske tunellene.

Tyske byggverk: 1.-2. Maskingeværstillinger, 3. Underjordisk bunker, 4. Oktogon, 5. Vei, 6. Skytestilling, 7. Mannskapsbrakke, 8. Matkjeller, 9. Underjordisk bunker, 10. Panservernkanonstilling (37 mm.) med garasjebunker og ammunisjonsrom.

Bunkersanlegg på Einarpynten ved Einarsvarden.

5.2.9. Vistnes

Hæren etablerte sin første stilling på Vistnes allerede i april 1940. I starten av krigen var tyskernes strategi i stor grad basert på en seier etter kort tid. Da dette ikke slo til ble det fra høsten 1942 en kraftig opptrapping av de tyske utbyggingene, der kysten fra Vigdel til Tungenes fikk spesiell oppmerksomhet. Flere av bunkerne på Vistnes er av den standardiserte typen Regelbau som ble designet i 1942-1943 for å takle den massive utbyggingen. Bare fragmenter er synlige i dag, da mye er nedbygd og ligger under hager og beiteområder.

Tyske byggverk: 1. Kanonstilling, 2. Ammunisjonsbunker, 3. Personellbunker, 4. Oktogon MG-bunker, 5. Nedgravd personellbunker, 6. RS-MG, 7. Maskingeværstilling med løpegrav, 8.-10. og 13. Personellbunkere, 11. Sperring med port, 12. Vakthytte (flyttet), 14. Kanonstilling (fjernet), 15.-16 og 20. Maskingeværstillinger, 17.-18. Maskingeværstillinger med betongtårn (17. er fjernet), 19. Skytemål for kanonstilling, steinblokk med påmalt tanks (sprengt bort etter krigen), 21. Brakketomt, 22. Kanonstilling, 23 Maskingeværbunker, 24. Stilling, laget i gammel steinrøys (fjernet).

5.2.10. Viste

Den tyske marinen hadde under krigen en hovedpeilestilling ved Viste sjøbad. Dette var en såkalt MPH-stasjon, som det bare var to av i hele Norge, på Viste og i Kirkenes. Den ble betegnet som WN Viste Seebad. Hotellet var både kommandopost og innkvarteringssted for tyske offiserer.

Tyske installasjoner, 1. Kanon med kanonhus og ammunisjonsbunker, 2. Tilfluktsbunker, 3. Brakke (revet), 4. Skytestilling, 5. Personellbunker for luftvernkanon, 6. Luftvernkanon, 7. personellbunker, 8. RS-MG-bunker, 9. Brønn, 10. Splintmur, 11. Kabelbunker, 12. Kanonstilling, 13. Bunker (fjernet), 14. Brakke (revet), 15. Antenner (revet), 16. Trafohus (revet), 17. kanonstilling i Endrestø. Okkuperte bygninger: 18. Viste Strandhotell.

5.2.11. Goa

De vises to stillinger på Goa på tyske kart, som begge var forberedt for maskingevær for luftmål eller luftvernkanoner, men det ble aldri utplassert noe våpen her.

Bunkersanlegg, Hammaren ved Vistebukta.

5.3. Prioritering av krigsminnene i formidlingen

For at de mange fysiske krigsminnene i Randaberg skal bli mer enn taus betong i landskapet må det gjøres aktive formidlingsgrep. Grunnlaget er lagt gjennom den grundige dokumentasjonen av krigen i Randaberg gjennom bøker, bildemateriale og Jærmuseets formidling som utgangspunkt i Tungenes fyr. I det videre arbeidet er det naturlig å bygge videre på dette.

I formidlingssammenheng er det hverken mulig eller nødvendig å favne over alle de 116 enkeltminnene som er fordelt på elleve hovedlokasjoner. Prioriteringen av disse i en plansammenheng foreslås knyttet til to hovedkriterier:

a) Viktighet under krigen.
b) Tilgjengelighet for publikum i dag.

Ut fra disse kriteriene peker områdene Randabergfjellet, Tungenes/Tungevågen og ikke minst kommandobunkeren på Bø med tilhørende kanonstillinger seg ut.

Formidlingen kan være av både rent informativ karakter, gjennom skilting, skriftlig informasjon på nett og papir, eller mer aktiv gjennom omvisninger, vandringer og pedagogiske opplegg. Der det ikke er det offentlige som eier grunnen, er det viktig med et godt samarbeid med grunneiere for å få dette til. Dette gjelder også skjøtsel og vedlikehold av krigsminnene. Kommunen har begrensede økonomiske ressurser til dette, men det kan være midler å hente fra noen av tilskuddsordningene som er beskrevet i avsnitt 1.3.4.

Når det gjelder formidling rettet mot barn og unge, er det spesielt 9. klasse på ungdomstrinnet som har den andre verdenskrigen som tema. I samarbeid med Den kulturelle skolesekken i Randaberg kommune utvikler Jærmuseet nå et eget undervisningsopplegg for dette trinnet, med utgangspunkt i krigsminnene i området ved Tungenes fyr og Tungevågen.

I arealplansammenheng bør en som hovedprinsipp unngå at eksisterende krigsminner fjernes som følge av andre tiltak. Krigsminnene på Randabergfjellet, Tungenes/Tungevågen og på Bø, bør vurderes på linje med bygninger som er registrert som SEFRAK klasse A, dvs. som verneverdige kulturminner med et fredningspotensial. De øvrige bør vurderes på linje med B-byggene i SEFRAK-registreringen, det vil si som verneverdige bygninger aktuelle for spesialregulering/regulering til hensynssone etter plan- og bygningsloven. Dette betyr ikke at de ikke kan røres, men at det må gjøres en grundig vurdering av dette opp mot andre forhold i konkrete saker der dette kommer opp.

"I arealplansammenheng bør en som hovedregel unngå at eksisterende krigsminner fjernes som følge av andre tiltak."

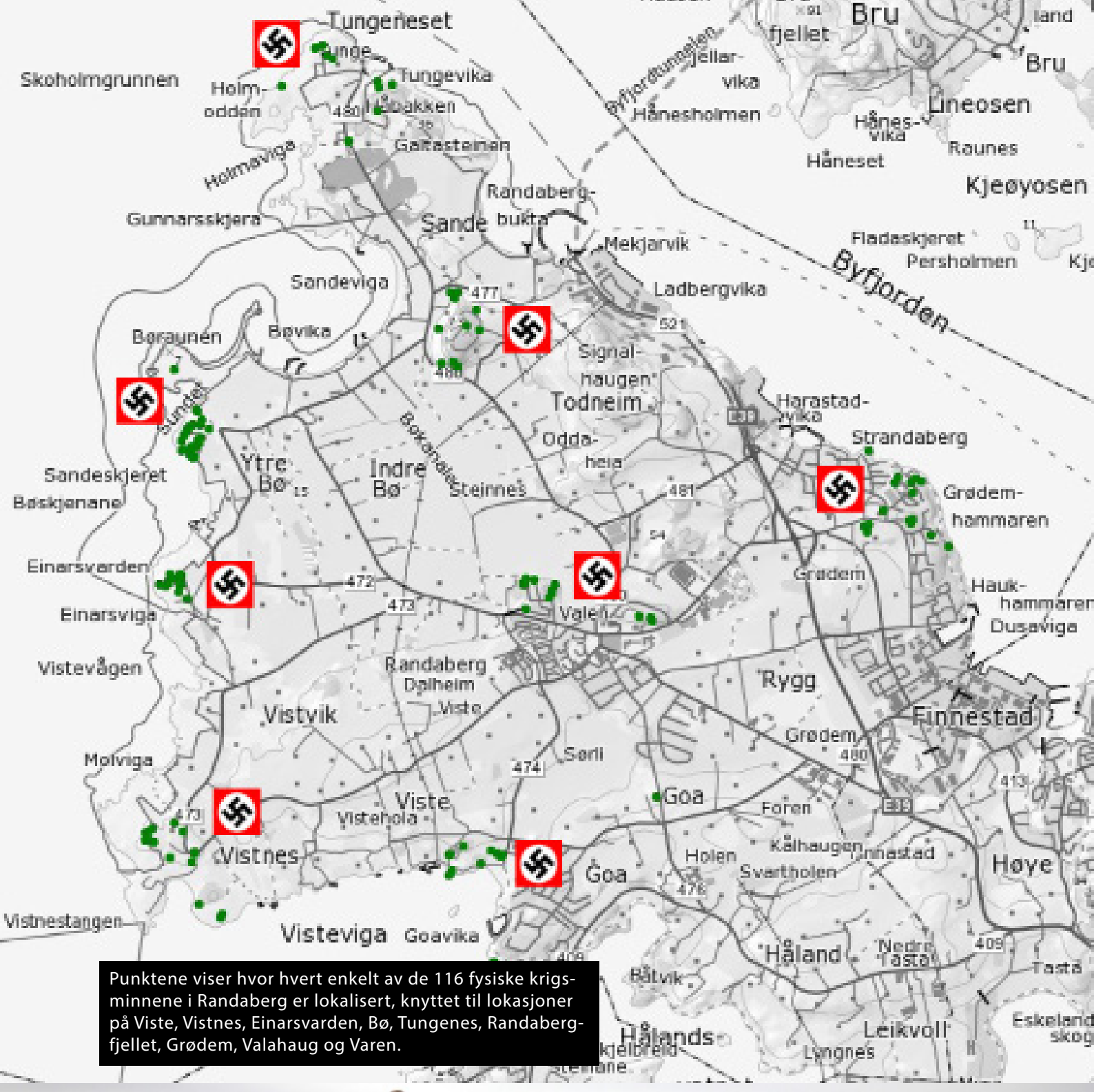

Punktene viser hvor hvert enkelt av de 116 fysiske krigsminnene i Randaberg er lokalisert, knyttet til lokasjoner på Viste, Vistnes, Einarsvarden, Bø, Tungenes, Randaberg-fjellet, Grødem, Valahaug og Varen.

Bunkersanlegg ved Tungenes fyr.

6

Planer og plangrunnlag

6.3. Planprosessen, organisering og medvirkning

Grunnlaget for planen ble lagt allerede i 1991 med den landsomfattende SEFRAK-registreringen. I 1998 ble registreringen evaluert og kulturminnene ble klassifisert etter grad av verneverdi. Dette skal vi komme nærmere tilbake til i kapittel 3.

2011: Rådmannen la fram en sak til Hovedutvalg for nærmiljø og kultur i Randaberg kommune om oppstart av en temaplan for kulturminner. Etter dette ble det samme år i samarbeid med Randaberg historielag gjennomført en omfattende ny gjennomgang av SEFRAK-registreringene på nytt. Det ble tatt nye bilder av objektene og det ble gitt en grov vurdering av tilstanden.

2014: Randaberg kommune ble via Rogaland fylkeskommune tildelt 100 000 kr fra Riksantikvaren til utarbeidelsen av en kommunedelplan for kulturminner. Bakgrunnen for dette var det såkalte kompetanseløftet for kulturminner, med en nasjonal målsetning om at 90 prosent av alle kommunene i landet skal ha stadfesta planer med et spesielt fokus på kulturminner innen 2020.

2015: Revidert planprogram for Kommunedelplan for kulturminner i Randaberg godkjennes i henhold til plan- og bygningslovens § 11-13.

2018: Utkast til kommunedelplan for kulturminner førstegangsbehandles og sendes ut på høring.

2019: Endelig planbehandling.

Fra Grøderøysa, et populært turmål i Randaberg.

Kommuneplanutvalget (KPU) er politisk styringsorgan for planarbeidet. Administrativt ble det det satt sammen en arbeidsgruppe med representanter fra tjenesteområdene kultur og plan og forvaltning i Randaberg kommune, Jærmuseet, Randaberg Historielag og Rogaland fylkeskommune. Tjenesteområde for kultur koordinerer planarbeidet, med kultursjef som prosjektleder. Gjennom planarbeidet er det også lagt opp til medvirkning fra andre aktører, som Randaberg kirke og Randaberg bondelag. I tillegg ble det gjennomført et åpent møte om «Randaberg - noge for seg sjøl», med et to timers foredrag om Randabergs historie med Birger Lindanger[1], der noe av hensikten var å skape blest om planarbeidet. I forbindelse med folkemøtet ble det som et samarbeid mellom historielaget og kommunen utarbeidet en serie med elleve plansjer med utvalgte kulturminner i Randaberg. Disse er nå utplassert på kommunehuset og i Landsbyhuset.

6.3.1. Planforutsetninger og lovverk.

På Riksantikvarens hjemmesider er det lagt ut veiledningsmateriale og informasjon i tilknytning til det kommunale kulturminnevernet. Mye av dette er samlet på denne siden: http://www.riksantikvaren.no/Prosjekter/Kulturminne-i-kommunen-KIK. Det er tre ulike kategorier av virkemidler i forvaltningen av kulturminner:

1. Lovverk
2. Stortingsmeldinger og planer
3. Økonomiske støtteordninger

> "Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø."

6.3.2. Lovverk

Lov om kulturminner («Kulturminneloven») [2]

§1. Lovens formål "Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning".
§2. Definisjon av kulturminner og kulturmiljøer: Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, inkl. lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Loven skiller mellom automatisk fredete kulturminner og kulturminner fredet ved enkeltvedtak. Randaberg har mange kulturminner i førstnevnte kategori, i stor grad om arkeologiske funn fra før 1537. Vi har bare ett anlegg – Tungenes fyr – som er fredet gjennom enkeltvedtak. I tillegg til kulturminnelovens §§ 1 og 2, har særlig §§ 3, 6, 8 og 9 betydning i fht. å ivareta automatisk freda kulturminner i forbindelse med plansaksbehandling. Vi ber kommunen vise til disse. Dersom noen vil sette i gang tiltak som kan virke inn på automatisk freda kulturminner, nevnt i § 3 første ledd, må vedkommende, tidligst mulig før tiltaket planlegges iverksatt, melde fra til kulturminnemyndighetene (jf. kulturminnelovens § 8).

Plan- og bygningsloven (PBL) [3]

Planlegging etter PBL skal klarlegge gjeldende og framtidig arealutnyttelse i et område og skal sikre både bruk av vern av arealer. Loven er det viktigste redskapet for å ivareta mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer. Som planmyndighet har kommunen en sentral rolle i forvaltningen av kulturarven. Kommunen kan ved bruk av plan- og bygningsloven sikre vern av kulturminner og kulturmiljøer på to nivåer: 1) Kommuneplannivå, jf. § 11-8 og 2) reguleringsplannivå, jf. § 12-6.

---

1 Birger Lindangers foredrag er lagt ut på You Tube. Det var rundt 100 tilhørere på selve møtet, og foredraget har i tillegg hatt flere hundre visninger via nettet.
Første time: https://www.youtube.com/watch?v=2J77VKzYqTM
Andre time: https://www.youtube.com/watch?v=EE6UPCcrK-4
2 Kulturminneloven: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50?q=kulturminneloven
3 https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71

Kommunedelplan for kulturminner i Randaberg ligger på kommuneplannivå. Bestemmelser og retningslinjer i denne planen knyttet til den arealmessige disponeringen av kulturminnene blir å anse som forslag i denne omgang, før de tas inn i rulleringen av kommuneplanen.

Kulturloven
§1 Formål: «Lova har til føremål å fastleggja offentlege styresmakters ansvar for å fremja og leggja til rette for eit breitt spekter av kulturverksemd, slik at alle kan få høve til å delta i kulturaktivitetar og oppleva eit mangfald av kulturuttrykk.» Inkludert § 2: «b) verna om, fremja innsikt i og vidareføra kulturarv.»

6.3.3. Stortingsmeldinger og planer

St.meld.nr.16 (2004-2005) "Leve med kulturminner":
Meldinga dokumenterer at uerstattelige kulturminneverdier er i ferd med å gå tapt og at kulturminner og kulturmiljø ikke blir sett på som en ressurs i samfunnsutviklinga. Regjeringens mål for kulturminnepolitikken er blant annet at:

- Mangfold av kulturminne og kulturmiljø skal tas vare på som bruksressurs og grunnlag for kunnskap, oppleving og verdiskaping.
- Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljø som dokumenterer geografisk, sosial, etnisk, næringsmessig og tidsmessig bredde, skal gis varig vern gjennom freding.
- Det årlige tapet av verneverdige kulturminne og kulturmiljø som følge av at de blir fjerna eller forfaller, skal minimaliserast.

St.meld.nr.26 (2006-2007) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand:
Kulturminnene skal være aktive element i lokalsamfunna, både med hensyn til trivsel og verdiskaping. Det skal være naturlig og så enkelt som mulig å kombinere bruk og bevaring.
Stortingsmelding nr. 35 (2012-2013), Fremtid med fotfeste.

Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller, skal minimeres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0,5 pst. årlig. Et av hovedbudskapene i meldingen er styrkingen av kulturminnekompetansen i kommunene.

Plan- og bygningsloven er kommunenes viktigste verktøy for å ta vare på kulturminner og kulturmiljøer. Det er derfor viktig at kommunene i sin praksis i større grad ser på kulturminnene som premissleverandører for en god samfunnsutvikling. Meldingen peker spesielt på at det er en særlig utfordring med de kulturminner som ikke er fredete, men som formelt sett er vernet av kommunene, gjennom regulering til bevaring eller hensynssone. Det finnes ingen sentral oversikt over slike eiendommer. De fleste kommunene mangler også en samlet oversikt over vernede kulturminner.

6.4. Økonomiske støtteordninger

SMIL-midler - spesielle miljøtiltak i landbruket (inkl. kulturminner) - som fordeles av fylkesmannen via kommunene. Formålet er å ivareta natur- og kulturminneverdiene i kulturlandskapet til jordbruket, og redusere forurensning fra jordbruket ut over det som blir forventa gjennom vanlig jordbruksdrift. Det kan bl.a. søkes om tilskudd til skjøtsel av kulturlandskap og utvalgte naturtyper, rydding og restaurering av kulturminner og verneverdige bygninger, samt etablering av stier og turveier. Søknad sendes kommunen. https://www.landbruksdirektoratet.no/no/miljo-og-okologisk/spesielle-miljotiltak/om-tilskudd-til-spesielle-miljotiltak-i-jordbruket

Riksantikvarens midler til istandsetting av fredete bygg og anlegg:
Fylkeskommunen forvalter på vegne av Riksantikvaren denne tilskuddsordningen for bygninger som er fredet gjennom Kulturminneloven. Ordningen skal dekke hele eller deler av merkostnadene som skyldes fordyrende vilkår satt av kulturminnestyremaktene for å ivareta og vedlikeholde bygg og anlegg som er fredet. Tilskuddene kan bare gis til private eiere. http://www.rogfk.no/Tilskudd-og-oekonomisk-stoette.

Tilskudd til verneverdige bygg og anlegg, Rogaland fylkeskommune:
Målet med ordningene er å bidra til å bevare bygg og anlegg av særlig kultur- og/eller arkitekturhistorisk lokal og regional verdi. Den skal dekke noen av merkostnadene ved vedlikehold og istandsetting etter antikvariske prinsipp. Det skal være et tilskudd, ikke en fullfinansiering. Søkere kan være privatpersoner, stiftelser og styret i organisasjoner. http://www.rogfk.no/Tilskudd-og-oekonomisk-stoette.

Kulturminnefondet: Tilskudd til bygninger, anlegg og kulturmiljø som er fredet etter kulturminneloven, verneverdige fartøy, og verneverdige kulturminner og kulturmiljøer. Både private eiere og frivillige organisasjoner kan søke, og midler kan brukes til tiltak innenfor hele kulturminnefeltet. Fondet yter ikke tilskudd til kommunalt eide kulturminner, herunder også kirker eller til museum og andre institusjoner som mottar offentlig driftsstøtte. http://kulturminnefondet.no/.

Regionalt miljøprogram: Regionalt miljøprogram: Tilskudd til bl.a. skjøtsel av synlige automatisk fredete kulturminner og vedlikehold av verdifulle landskapselement, naturtyper og ferdselsårer i landskapet. Administreres av Fylkesmannen i Rogaland. https://www.fylkesmannen.no.

Stiftelsen UNI gir støtte til allmennyttig virksomhet innen skade- og miljøvern, bl.a. tiltak som kan knyttes til sikring av kulturminner, eksempelvis brannsikring. Vistnestunet mottok i 2016 gjennom Jærmuseet støtte til brannsikring fra denne ordningen. http://www.stiftelsen-uni.no/, i tillegg til midler fra Riksantikvaren.

Norsk kulturarv disponerer midler til forfallstruede bygninger gjennom aksjonen «Ta et tak». Det er i første rekke Stiftelsen UNI som er økonomisk bidragsyter til aksjonen. http://kulturarv.no/

Sparebankstiftelsen SR-Bank gir gaver til allmennyttige formål. http://srstiftelsen.no/

Randaberg kommune har ikke en egen støtteordning for kulturminner rettet mot kulturminner i privat eie. Som et første skritt blir det i tiltaksdelen av denne planen foreslått en pris for kulturminnevern som kan tildeles med et årlig pengebeløp.

6.5. Styrende målsettinger og planer
6.5.1. Regionale planer
Fylkesplan for kulturminner i Rogaland, 1989:
- 63 synlige fornminner som er automatisk fredet etter Kulturminneloven. Av disse anses 9 som prioriterte: 9 stk.
- 30 kulturminner/miljøer fra nyere tid (etter 1537): Av disse anses 9 kulturminner som høyt prioriterte
- Med utgangspunkt i fylkesplanen for kulturminner ble det også utarbeidet *Standard for skilting*

Fylkesdelplan for universell utforming i Rogaland 2014–2017:
Uteområder, friluftsliv og kulturminner er et av de seks satsningsområdene her. En vil kartlegge tilgjengeligheten til allment tilgjengelige bygg og anlegg som er vernet etter Kulturminneloven etter universell utforming. I planen vises det til steinalderboplassen Vistehola som eksempel på et anlegg som har blitt tilrettelagt med sti og skilt. Utviklingsarbeidet som er gjort her vil kunne få stor overføringsverdi til tilsvarende sårbare naturområder. http://www.rogfk.no/content/download/49045/1180681/version/1/file/Vedtatt+plan+2014.pdf

Regionalplan for kultur 2014-2020:
Hovedtema kulturvern fra FINK ivaretas nå her. Hovedmål i kapittelet om kulturarv:

- Rogaland fylkeskommune skal bidra til å forvalte vår felles kulturarv på en bærekraftig måte i samsvar med nasjonale og regionale føringer.
- Kulturarven skal bidra til å skape bo- og kulturmiljøer som bidrar til livskvalitet og oppleves som attraktive.
- Kompetansebehovet for å kunne være en aktiv utviklingsaktør innen kulturminnevern skal ivaretas.

Randaberg kommune har, i likhet med mange andre kommuner, ikke egne ansatte med spisskompetanse innenfor kulturvernet i form av kulturvernleder, antikvar eller lignende. Rogaland fylkeskommune spiller derfor en viktig rolle overfor oss som kommune. Kulturarv er et bredt arbeidsfelt i fylkeskommunen. Det omfatter behandling av saker etter plan og bygningsloven og kulturminneloven, formidlings– og tilretteleggingsoppgaver, rådgivningsoppgaver og deltakelse i fylkeskommunal planlegging. I tillegg kommer også utvikling av museumsfeltet. Rogaland fylkeskommune skal sørge for at kulturarven ivaretas gjennom forsvarlig bruk og vern. Målet er at også fremtidige generasjoner kan få del i opplevelser og kunnskap om vår mangfoldige kulturarv. http://www.rogfk.no/Planer-og-prosjekter/Kulturplaner/Regional-kulturplan-for-Rogaland-2015-2025

Revidert vern av Jærstrendene landskapsvernområde med biotopfredingar og naturminne i Randaberg, Sola, Klepp og Hå kommune, vedtatt i statsråd 12.12.2003. Store deler av kysten fra Mekjarvik til Vistnes ligger innenfor dette landskapsvernområdet. Formålet med landskapsvernet er å ta vare på det egenartede natur- og kulturlandskapet på Jærstrendene med blant annet kulturhistoriske elementer som gir området et særpreg. På strendene er det en konsentrasjon av kulturminne av mange slag. I forskriften til verneplanen heter det følgende: ”*Ytre utforming på faste kulturminne, slik som gravminne og buplassar frå forhistorisk tid, båtnaust, båtstøer, kvernhus, forsvarsanlegg, fyranlegg, ferdselsvegar, steingardar og liknande må ikkje endrast, skadast eller fjernast utan etter løyve frå forvaltingsstyremakta.*”

Fylkesdelplan for kystsonen i Rogaland, 2002. Planen har et eget kapittel som omhandler kulturminner, med retningslinjer for offentlig forvaltning og planlegging. Overordnet mål for planen er å ”sikre estetiske og kulturelle kvaliteter i landskapet” og å ”bevare prioriterte stedbundne fysiske kulturminner”. Hovedmålet for kulturminner er i planen formulert slik: ”Prioriterte kulturminner skal sikres vern. Kulturminner skal utnyttes til økt forståelse for kultur og historie, og til utvikling av friluftsliv, reiseliv og annen næring.” Arbeidet med planen ble samkjørt med verneplanen for Jærstrendene landskapsvernområde, slik at de to planene utfyller hverandre med hensyn til areal- og virkemiddelbruk.

Tiltaksplan for jærhus / Registrering av jærhus i kommunane Randaberg, Stavanger, Sola, Sandnes, Gjesdal, Klepp, Time og Hå, Rogaland fylkeskommune 2002. Registreringen inneholder en fullstendig oversikt over de jærhusene som i 2002 sto igjen, i alt ca. 110 jærhus fra før 1900, derav fem i Randaberg. Med utgangspunkt i dette ble det utarbeidet en tiltaksplan som skal sikre at jærhuset også for framtiden er en levende del av det jærske landskapet.

6.5.2. Kommunale planer

Randaberg kommunes kommuneplan 2009-2022:
Vi skal sørge for at vår felles kulturarv blir en kilde til opplevelse, kunnskap og identitet for alle.

Noe vi oppnår ved:
• å gjøre fornminner og kulturminner, samt informasjon om disse, lettere tilgjengelige
• å rette fokus på kulturlandskap og naturverdier ved hjelp av tur- og kulturstier
• å markedsføre og profilere kulturminner på en profesjonell måte
• å samarbeide med regionale og nasjonale verneinstanser

Kommuneplan 2018–2030:
Arbeidet med kommunedelplanen for kulturminner har foregått i nært samspill med kommuneplanarbeidet. Den nye kommuneplanen skal sluttbehandles innen sommeren 2019. I samfunnsdelen står kulturarv som en av de verdier og kvaliteter som visjonen «Sammen skaper vi den grønne landsbyen» skal forankres i. Videre slås det fast at kulturminnene skal forvaltes i samsvar med egen kommunedelplan for kulturminner.

I kommuneplanforslagets planbestemmelser er det i § 10.1. gitt bestemmelser og retningslinjer for kulturminner og kulturmiljøer.

Les mer: https://spark.adobe.com/page/fYe2QP6AqG9fD/.

Landbruksplan for Randaberg 2007–2010, «Mat for framtida»
Kulturlandskapet er tett forbundet med de fleste typer av kulturminner som omhandles i kulturminneplanen. I Landsbruksplan for Randaberg er det et eget avsnitt om kulturminner. Her legges viktige premisser for kommunens forvaltning og politikk for kulturlandskapet. Utfordringene og veivalgene som er beskrevet i planen er fortsatt høyst gyldige i dag. Da det er viktig at de to planene henger sammen, vil vi i avsnitt 3.6. gjengi det som i landbruksplanen er mest relevant for kulturminneplanen.

"Vi skal sørge for at vår felles kulturarv blir en kilde til opplevelse, kunnskap og identitet for alle."

Randaberg kommune har, i likhet med mange andre kommuner, ikke egne ansatte med spisskompetanse innenfor kulturvernet i form av kulturvernleder, antikvar eller lignende. Rogaland fylkeskommune spiller derfor en viktig rolle overfor oss som kommune.

Kulturarv er et bredt arbeidsfelt i fylkeskommunen. Det omfatter behandling av saker etter plan og bygningsloven og kulturminneloven, formidlings– og tilretteleggingsoppgaver, rådgivningsoppgaver og deltakelse i fylkeskommunal planlegging. I tillegg kommer også utvikling av museumsfeltet. Rogaland fylkeskommune skal sørge for at kulturarven ivaretas gjennom forsvarlig bruk og vern. Målet er at også fremtidige generasjoner kan få del i opplevelser og kunnskap om vår mangfoldige kulturarv. http://www.rogfk.no/Planer-og-prosjekter/Kulturplaner/Regional-kulturplan-for-Rogaland-2015-2025

6.6. Definisjoner og begreper.
Kategorier av kulturminner
I arbeidet med denne oversikten har vi hatt god hjelp av andre kommuners kulturminneplaner. Gjesdal og Sokndals planer skal trekkes spesielt fram som gode planer og inspirasjonskilde for vårt eget arbeid.

"Randaberg kommune har, i likhet med mange andre kommuner, ikke egne ansatte med spisskompetanse innenfor kulturvernet."

Automatisk fredet kulturminne:
Fortidsminne og fornminne er synonyme begreper, men i dag erstattes gjerne begrepene i faglige sammenhenger med det mer presise begrepet «automatisk fredet kulturminne», som også inkluderer naturhistoriske minner.

Dette er:
1. Kjente og ukjente kulturminner fra før 1537 (før reformasjonen)
2. Kjente bygninger fra før 1650
3. Samiske kulturminner eldre enn 100 år
4. Skipsfunn eldre enn 100 år (også i ferskvann)

De automatisk fredete kulturminnene har i utgangspunktet nasjonal verdi, og er vår eneste kilde til forståelse av vår skriftløse forhistorie fra årene før ca. år 1000. Eksempel: Helleristningsfeltet på Odda, i grensa mellom Harestad og Todnem.

Vedtaksfredet kulturminne:
Nyere tids kulturminne, yngre enn 1537, kan fredes etter kulturminnelovens § 15, av Riksantikvaren. Vedtaksfredete kulturminner skal normalt ha nasjonal verdi. I Randaberg er det bare Tungenes fyr som har slik fredning.

Verneverdig kulturminne:
Nyere tids kulturminner og kulturmiljøer, yngre enn 1537, kan fredes etter kulturminneloven §§ 15, 19 og 20, av Riksantikvaren. Kulturminner i statlig eie kan forskriftsfredes etter kml § 22a. Betegnelsene verneverdig og bevaringsverdig betyr det samme og brukes om hverandre. En verneverdig bygning kan fortelle om lokal eller regional byggeskikk, arkitektur og kulturhistorie. Et eksempel på dette er bygninger registrert i SEFRAK.

"Tekster" fra helleristningsfeltet på Odda.

Verneverdig kulturminne, forts.:
registeret eller nyere lokale og regionale bygninger som myndighetene anser som viktige og typiske for stedet. Kommunen kan sikre vern av slike kulturminner ved hjelp av plan- og bygningsloven. Et eksempel på dette i Randaberg er bakeriet på Coop Mega.

Bakeribygningen til COOP Mega Randaberg.

Hensynssone for bygg, kulturminner mm. som skal bevares (erstatter spesialområde bevaring i gammel PBL fra 1985): Kulturminner, anlegg og kulturmiljøer som er sikret eller skal sikres vern ved regulering etter plan- og bygningsloven (§11-8 bokstav c og § 12-6). Kommunen har myndighet til denne type regulering.

Listeførte objekter:
Gjelder alle kirker som er bygd mellom 1650 og 1850, og dermed Randaberg kirke som ble bygget i 1845. Kirkene er underlagt et særlig vern og alle tiltak på kirken må godkjennes av Riksantikvaren[1]. Når det gjelder listeførte kirkers omgivelser ble dette ansvaret delegert fra Riksantikvaren til fylkeskommunene fra 1. mai 2013. Det vil si at fylkeskommunene skal uttale seg om plansaker, samt veilede biskopen i saker som berører listeførte kirkers omgivelser. Krigsminnene i kapittel 5 må også anses som kommunalt listeførte objekter.

SEFRAK-registeret:
Et landsomfattende register over eldre bygg og andre kulturminner i perioden 1537 til 1900. Registreringen ble gjort fra 1970-tallet til 1990-tallet. I Randaberg ble registreringen gjennomført i 1991, med en påfølgende evaluering i 1998. Bygningene ble da plassert i tre verneklasser:

- Klasse A: Verneverdige kulturminner med et fredningspotensial. Dette er kulturminner som en i prinsippet ikke kan akseptere å miste. Planen legger opp til at alle kulturminnene i verneklasse A skal sikres ved regulering til spesialområde bevaring etter PBL. 25, pkt. 6.
- Klasse B: Verneverdige bygninger som er aktuelle for spesialregulering/regulering til hensynssone etter PBL.
- Klasse C: Bygninger som sidestilles med andre bygninger, og som kun bør underlegges plan- og bygningslovens generelle bestemmelser

A- og B-status innebærer ikke at objektene er fredet eller vernet. De er kun definert som fredningS- eller verneverdige. Kommunen kan foreslå fredning, eller regulere til vern etter PBL.

Kulturlandskap:
Landskap som er formet av menneskers liv og virke opp gjennom tidene, eller landskap som på forskjellig vis bærer i seg forestillinger som påvirker mennesket [2]. Gode eksempler i Randaberg er beitemarker og flettverket av steingjerder.

1 https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/t-300-kulturminne-kirke/id278976/
2 http://www.miljolare.no/tema/naturomrader/artikler/kulturlandskapet.php

Museumsvern/musealt vern:
Kulturminner som museene eier eller har vedlikeholdsansvar for. Disse er som regel ikke fredet etter kulturminneloven. Dette gjelder en stor del av bygningsmassen som Jærmuseet overtok ansvaret for fra Randaberg bygdemuseum gjennom konsolideringsavtalen som ble inngått med Randaberg kommune i 2008. I avtalen slås det fast at Jærmuseet forvalter Randaberg kommunes gjenstandssamlinger og fotosamlinger, og skal legge til rette for formidling.

Fredning kan bare utføres av Riksantikvaren etter enkeltvedtak hjemlet i kulturminneloven. Fylkeskommunen ka ta initiativ til midlertidig fredning om viktige kulturminner står i fare for å bli ødelagt. **Vern** skjer ved å ta i bruk bestemmelser om hensynssone og eventuelt andre **best**emmelser i plan- og bygningsloven (PBL). Kommunen gjør vedtak om vern etter PBL.

6.6. Databasene Askeladden og Kulturminnesøk

Databasen Kulturminnesøk inneholder oversikt over kulturminner i Norge. Den viser informasjon om over 150 000 kulturminner registrert i Riksantikvarens offisielle database over fredete kulturminner og kulturmiljøer i Norge, Askeladden, og har i tillegg opplysninger og bilder fra flere andre kilder og fra publikum. Alle kan bidra med informasjon til Kulturminnesøk gjennom å legge til kommentarer, laste opp bilder, legge til en video eller en lenke, og registrere egne kulturminner. Askeladden er på sin side et verktøy for kulturminneforvaltningen, og man må registrere seg i databasen for å få tilgang til den. Tilgang til databasen gis til ansatte innen sentral, regional og lokal kulturminneforvaltning, offentlig forvaltning, konsulenter, forskere og studenter. Andre som er interessert i kulturminner kan benytte kulturminnesok.no.

For Randaberg sin er det i Kulturminnesøk registrert 244 lokasjoner med ett eller flere kulturminner på hvert sted. For hele 230 av disse er det knyttet arkeologiske funn. Når det gjelder henvisning til Askeladden og andre kartportaler knyttet opp mot denne, er det viktig å påpeke at en del registreringer er gamle og en del kartmarkeringer kan være unøyaktige. Askeladden oppdateres jevnlig, med nyregistrerte kulturminner, samt endret plassering, oppdatert beskrivelse og vernestatus som følge av kontrollregistreringer.

7

Tiltaksplan

Forklaring:
RK = Randaberg kommune
RA = Riksantikvar
JM = Jærmuseet
KFR = Kirkelig fellesråd Randaberg
RFK = Rogaland fylkeskommune
AmS UiS = Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger
RHL = Randaberg historielag

Hovedmål: Randabergs kulturarv skal være en kilde til opplevelse, kunnskap og identitet
Planens formål: Kommunedelplan for kulturminner skal styrke kulturminnevernet i Randaberg gjennom å gi:
• et formelt grunnlag for å ivareta kulturminnehensyn i kommunens løpende planarbeid og saksbehandling
• en bedre oversikt over kommunens kulturminner for å gi et bedre grunnlag for å prioritere
• et bedre grunnlag for å formidle kommunens kulturarv

Delmål 1: Randaberg kommune skal jobbe for å synliggjøre kommunens kulturminner.

Tiltak	Ansvar	Tidsplan	Økonomi
1.1. Etablere bygningsvernpris, gjerne kombinert med byggeskikkpris.	RK Kultur/ Plan og miljø	2020	10 000 kr Avklares i øk.plan
1.2. Oppdatere databasene Askeladden og Kulturminnesøk med kulturminneobjekter og miljøer i Randaberg som ikke er lagt inn per i dag.	RK i samarbeid med RA og RFK	2020	50 000 kr Ett månedsverk
1.3. Kartlegge og registrere kulturminner som ikke er med i planen, særlig kulturminner fra etter 1900. Sees i sammenheng med pkt. 1.2.	RK Kultur	2021	100 000 kr To månedsverk
1.4. Digitalisere de 5 bindene i Randabergs historie for å gjøre disse lettere søkbare. Kommentar: Alle bind er nå digitalisert og tilgjengelig i Nasjonalbibliotekets digitale tjeneste. Dette må gjøres bedre kjent.	RK. Randaberg historielag Nasjonalbibl.	2019	-
1.5. Stilling som kulturvernleder i 50 %, gjerne kombinert med annen plan- eller kuturfaglig funksjon.	RK	2020 - eller senere	Tas opp i fm. økonomiplanen

Delmål 2: Randaberg kommune skal aktivt ivareta fortidsminnene i kommunen gjennom den løpende arealplanleggingen, saksbehandlingen og gjennom informasjons- og formidlingstiltak.

Tiltak	Ansvar	Tidsplan	Økonomi
2.1. Videreføre arbeidet med å integrere fortidsminnene i turløyper og informasjon om tur- og friluftsområder. Dette kan skje gjennom skilting, digitale medier, arrangement, etc. Vedlikehold av skilt, og ev. utskiftning av skilt utarbeidet før den nye skiltmal (f.eks. Helleristningene på Odda).	RK i samarbeid med RFK	Kontinuerlig	Nærmiljømidler kultur + ev. eksterne midler fra fylke/stat mm.
2.2. Automatisk freda kulturminnene skal ivaretas gjennom bestemmelser og hensynssoneregulering i kommuneplanen og reguleringslaner.	RK	Kontinuerlig	Ordinær drift
2.3. Sikring og stenging av Grøderøys, og på sikt restaurering og gjenåpning av gravkammeret (jf. tekst på side 25).	RFK/AM UiS i samarbeid med RK.	2018: Sikring. 2019-2020: Restaurering	Avhengig av midler fra stat/ fylke.
2.4. Bidra til utvikling av Vistehola som et av kommunens fremste synlige fortidsminne, gjennom tilrettelegging, formidling og informasjon.	RK i samarbeid med RFK	2018	Nærmiljømidl. kultur + ev. eksterne midler fra fylke/stat

Delmål 2: Forts.			
Tiltak	**Ansvar**	**Tidsplan**	**Økonomi**
2.5. Ved arkeologiske utgravinger og undersøkelser bør det legges vekt på formidling til publikum, med spesielt vekt på barn og unge, der det ligger naturlig til rette for dette.	RK i samarbeid med RFK	Vurderes løpende i forhold til konkrete utgravinger	Ordinær drift

Delmål 3: Randaberg kommune skal tilrettelegge for god forvaltning av verneverdige bygninger og miljøer av bygninger og andre kulturminner.			
Tiltak	**Ansvar**	**Tidsplan**	**Økonomi**
3.1. Følgende hovedprinsipper legges til grunn: - Alle kulturminner i verneklasse A og B skal i utgangspunktet sikres ved regulering til hensynssone for kulturminner etter PBL. (§11-8 bokstav c og § 12-6). Kulturminner i klasse C som ligger tilknytning til kulturminner klasse A og B, eller hensynssone kulturminner skal også tas vare på. - Et utvalg av nyere kulturminner/miljøer fra etter 1900 skal tas vare på.	RK ved Plan og miljø/ Kultur	2017/løpende 2020: Ny kommuneplan/ arealdel	Ordinær drift
3.2. Utvidelse av brannalarmanlegget på Tungenes fyr.	-	2020	-
3.3. Det utarbeides og vedtas retningslinjer og bestemmelser for kulturminner til kommuneplanens arealdel.	RK ved Plan og miljø/ Kultur	2017 (forslag) 2020: Vedtak	-
3.4. Det foreslås hensynssoner for kulturminner for utvalgte områder og miljøer i hht. til liste i avsnitt 3.5.1. og 3.5.2.	RK ved Plan og miljø/ Kultur	2017 (forslag) 2020: Vedtak	-
3.5. Styrke informasjonen om tilskuddsordninger innenfor kulturvernet via kommunens hjemmesider og i den direkte dialogen med innbyggere.	RK ved Plan og miljø/ Kultur/ Kommunikasjon	2017	Ordinær drift
3.6. Bedre universell utforming av utvalgte kulturminner, spesielt Tungenes fyr og Vistnestunet.	RK i samarbeid med JM	2017-2020	Bud 2017: 500 000 kr (heis/ramp) Tungenes fyr
3.7. Etablere varmt rom til formidling for skoleklasser mm i driftsbygningen på Vistnestunet.	RK i samarbeid med JM	2016-2017	Eksterne tilskudd 100 000 kr
3.8. Oppfølgning av vedlikeholdsplan Tungenes fyr. Utarbeide vedlikeholdsplan for Vistnestunet.	RK og JM	2020	1 500 000 kr

Delmål 4: De religiøse kulturminnene er en viktig del av Randabergs identitet og historie, og skal ivaretas gjennom aktivt bygningsmessig vern og formidling.			
Tiltak	**Ansvar**	**Tidsplan**	**Økonomi**
4.1. Bevare og tilrettelegge kirkeruinene på Viste. Vektlegge tilgjengelighet, som skilting og vedlikehold av gangsti.	AM UiS	Kontinuerlig	Statlig ansvar

Delmål 4: Forts.			
Tiltak	**Ansvar**	**Tidsplan**	**Økonomi**
4.2. Vurdere gravplassen ved Randaberg kirke mht. til verdi som kulturminner, mht. til kirkehistorie, stilhistorie, personalhistore mm.	KFR i samarbeid med RH	2019-2020	Kirken/avklares i økonomiplan
4.3. Profilere Grødem kirke som et av kommunens moderne kulturminner.	KFR/ RK	Kontinuerlig	-
4.4. Innvendig renovasjon (bl.a. maling) og utvendig detektorer for brann i Randaberg kirke.	KFR/ RK Riksantikvaren	2017-2018	Avklares i økonomiplanen
4.5. Kirkeruinene ved Randabergfjellet: Rk tar initiativ overfor fylkeskommune og stat for å tilrettelegge ruinene bedre for allmennheten - gjennom informasjon og fysisk tilrettelegging, i dialog med grunneier. På sikt bør det gjøres arkeologiske utgravninger.	RFK/RK	Fra 2019	Avhengig av statlig/ fylkeskommunal finansiering

Delmål 5: Randaberg skal tilrettelegge å bruke kulturminnene fra andre verdskrig aktivt i formidlingen av krigshistorien.			
Tiltak	**Ansvar**	**Tidsplan**	**Økonomi**
5.1. I formidlingssammenheng prioriteres krigsminnene rundt Tungenes fyr, Tungevågen, Randabergfjellet og Bø	RK/ JM/ RHL	Løpende	Ordinær drift + ev. eksterne midler
5.2. Undervisningsopplegg for grunnskolen (9. trinn) knyttet til Tungenes/Tungevågen	JM i samarbeid med RK (DKS)	Fra 2017	JM
5.3. Krigshistoriske vandringer.	JM	Årlig	JM
5.4. Utføre skjøtsel på Randabergfjellet for å bedre tilgjengeligheten og synligheten til krigsminnene. På sikt følge opp Kystprosjektets forslag om å tilrettelegge lasarettbunker for publikum, med muligheter for konserter, utstillinger mm.	RK	2017 2020	Avklares i økonomiplan 300 000 kr

Tiltaksplanen følges opp gjennom Randaberg kommunes årlige rullering av økonomiplan.

Noen tiltak forutsettes løst innenfor eksisterende rammer i kommunen og/eller gjennom ekstern medfinansiering fra for eksempel fylkeskommune og stat/Riksantikvar. Andre tiltak vil være avhengige av at det tilføres friske midler.

"I formidlingssammenheng prioriteres krigsminnene rundt Tungenes fyr, Tungevågen, Randabergfjellet og på Bø."

Randaberg kommune skal tilrettelegge for å bruke kulturminnene fra andre verdenskrig aktivt i formidlingen av krigshistorien, som her fra Viste.

8

Litteraturliste. Referanser

Asplan Viak: *Kvalitetsprogram for Randaberg sentrum*. 2013. http://www.randaberg.kommune.no/Documents/Reguleringer/Randaberg%20sentrum/04_Kvalitetsprogram%20for%20Randaberg%20sentrum.pdf

Ersland, Bjørn Arild: *Bygdepolitikk*. En dokumentar. 1988.

Fylkesdelplan for kystsonen i Rogaland, 2002.

Fylkesmannen i Rogaland: *Forvaltningsplan for statlig sikra friluftslivsområder*. Randaberg: Vistnes for 2016-2021.

Lindangers, Birger: *Randaberg - noge for seg sjøl?* Foredrag 3. oktober 2015 på Randaberg forsamlingshus.
Første time: https://www.youtube.com/watch?v=2J77VKzYqTM
Andre time: https://www.youtube.com/watch?v=EE6UPCcrK-4

Lindanger, Birger: *Randaberg, Gard og ætt 1*. Bind 1 i Randabergs bygdehistorie i fem bind. 1983.

Lindanger, Birger: *Randaberg, Gard og ætt 2*. Bind 2 i Randabergs bygdehistorie i fem bind. 1984.

Lindanger, Birger: *Randaberg, Kultursoga*. Bind 3. Randabergs bygdehistorie i fem bind. 1988.

Lindanger, Birger: *Randaberg, Kultursoga frå 1945-1996*. Bind 5 i Randabergs bygdehistorie i fem bind. 1983.

Nag, Martin, Aarek, Hans Eirik og Olsen, Svein Magne (red.): *Randaberg kvekerne - åndsfrihetens pionérer*. Randaberg historielags årbok 1998.

Olsen, Svein Magne: *Randaberg under andre verdenskrig*. Bind 1: *Tyske krigsinstallasjoner, forsvarsverk og materiell*. Randaberg 2010.

Langs kysten i Randaberg, hefte gitt ut av Randaberg kommune i samarbeid med Rogaland fylkeskommune: http://www.randaberg.kommune.no/Documents/Brosjyrer/INFORMASJONS-FOLDER_Langs_kysten.pdf

Forskrift om vern av Jærstrendene landskapsvernområde med biotopfredingar og naturminne i Randaberg, Sola, Klepp og Hå kommunar, Rogaland. 2003

Kulturminner og kulturmiljøer i Sokndal. Sokndal kommune, 2016
http://www.sokndal.kommune.no/internett/hovedmeny/tjenestetilbud/kultur-idrett-og-fritid/kulturminnevern-og-museer/readimage.aspx?pubid=4b797479-daf6-4784-83b1-e8196bc3139e

Kulturminneplan for Gjesdal kommune. Gjesdal kommune, 2012.

Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer 2013-2025, Trondheim kommune.

Møllerop, Odmund: *Arkeologien- og målet var ny kunnskap om Rogalands forhistorie*. Årbok Stavanger museum, 1990–1991.

Måseidvåg, Torunn: *Registrering av Jærhus i Randaberg, Stavanger, Sola, Sandnes, Klepp, Time, Gjesdal og Hå.* Rogaland fylkeskommune, 2000.

Murphy, George og Meeks, Ann: *Tilbakeføringsprosjektet – Viste kirkeruin, Randaberg kommune*. Universitetet i Stavanger/Arkeologosk museum, 2016

Randaberg kommune: *Kystprosjektet 2007-2009 «Hav og land»*. 2009.

St.meld.nr.16 (2004-2005): *Leve med kulturminner*.
www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-16-2004-2005-/id406291

St.meld.nr.26 (2006-2007): *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand*.
https://www.regjeringen.no/contentassets/6e9a660fc2b441899a7cc2f6dab3887e/no/pdfs/stm-200620070026000dddpdfs.pdf

Stortingsmelding nr. 35 (2012-2013): *Fremtid med fotfeste*.
https://www.regjeringen.no/contentassets/d188971bddf84055a6e3d2161e6c3ea3/NO/PDFS/STM201220130035000DDDPDFS.pdf

Ueland, Trond (foto), Haugen, Helge og Skretting, Tobias: *Duale mæ steidn. Steingardar og steinarbeid på Jæren*. 2010.

Bang-Andersen, Sveinung. *Rennarsundet – en nyoppdaget bergmaling med veidemotiver i Sandnes kommune, Rogaland*. VIKING Tidsskrift for norrøn arkeologi. Bind LV-1992. Norsk Arkeologisk Selskap 1992.

9

Plankart. Vedlegg

VEDLEGG 1: PLANKART

Firmaet Karttjenester har utarbeidet to plankart til kulturminneplanen:
Kart 1 - Fortidsminner
Kart 2 - Nyere tids kulturminner
Kartene er tilgjengelige på kommunens hjemmesider. I kart 2 er det tegnet inn hensynssoner som foreløpig har status som forslag. det er først i forbindelse med kommuneplanen og behandlingen av arealdelen i denne at disse hensynssonene kan gis juridisk status.

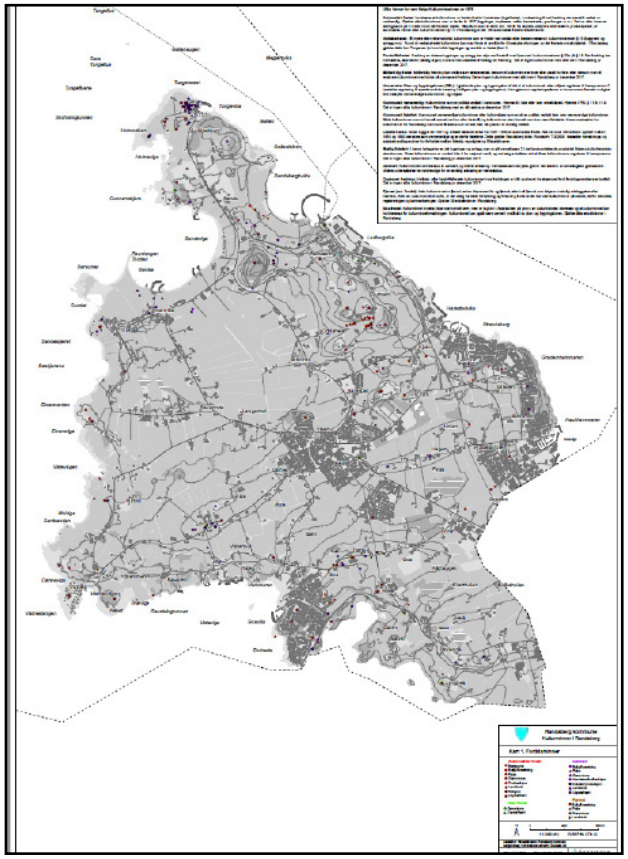

Kart 1: Fortidsminner

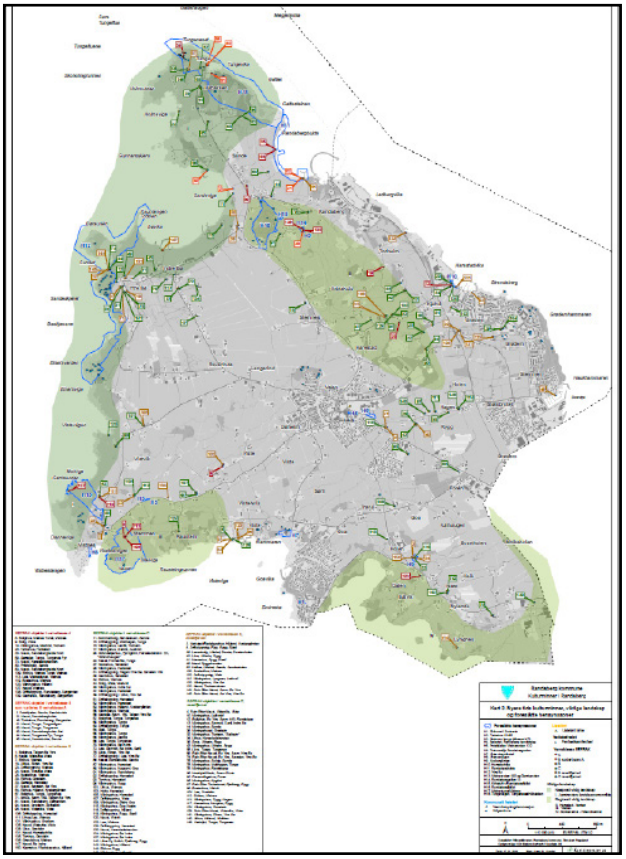

Kart 2: Nyere tids kulturminner

VEDLEGG 2: VERNELISTE

Vedtaksfredete kulturminner (Tungenes fyr) og kulturminner i verneklasse A i Randaberg, eller som vurderes som verneklasse A.

Freda eller fredningsverdige. Disse kulturminnene må sikres formelt vern gjennom freding, eller ved regulering til spesialområde bevaring.

SEFRAK_ID	1998	2016	KM_BETEGN	G.NR/ B.NR	Vedlikeholds-status
11270102005	A	F	Våningshus, Håland	62/9 +48	God stand
11270201011	A	F	Naust, Harestadstranden	49/1-17	Godt vedlikehold
11270404020	A	F	Tungenes fyr -fyret/fyrvokterbolig	15/12	God stand
11270404024	A	F	Tungenes fyr - kafebygg	15/12	God stand
11270404021	A	F	Tungenes fyr - uthus	15/12	God stand
11270404022	A	F	Tungenes fyr/nyere fyrmesterbolig	15/12	God stand
11270404023	A	F	Tungenes fyr Maskinhus	15/12	Akseptabel stand
11270404025	C	F	Garasjer, Tunge, Tungenes fyr	52/5	Begynnende forfall
11270302016	A	A	TØRKEHUS, HARESTAD	49/1-17	God stand
11270402001	A	A	Jærhus, Vistnestunet, Vistnes	57/7	God stand
11270402002	A	A	Løe, Vistnestunet, Vistnes	57/7	God stand
11270402003	A	A	Eldhus, Vistnestunet, Vistnes	57/7	God stand
11270402015	A	A	Naust, Vistnes	57/1	God stand
11270404027	A	A	Bolig, Sande	53/115	God stand
11270404031	A	A	Naust, Randabergbukta Nord	51/1	Begynnende forfall
11270404032	A	A	Naust, Randabergbukta Nord	51/1	God stand
11270404040	A	A	Jærhus, Randaberg, Sørgarden(Randaberggeilen 13)	51/2 + 24	God stand
11270404042	A	A	Driftsbygn, Randaberg, Sørgarden (Randaberggeilen 13)	51/2 + 24	God stand
Objekter som vurderes som A:					
11270401009	B	A	Jærhus, Viste (Vistnesveien 91)	59 /18	Nylig rehabilitert
11270402013	B	A	Jærhus, Vistnes (Vistnesvn. 190)	57/2	God stand
11270404006	B	A	Naust, Tunge, Tungenes	52/1	God stand
11270404018	B	A	Jærhus, Vestvoll, Todnemvn. 35	50/3	God stand
11270404026	B	A	Naust, Tungenes fyr, Tunge	52/5	Akseptabel stand
11270404033	B	A	Naust, Randabergbukta	51/11	God stand
11270404034	B	A	Naust, Randabergbuka Øst	51/11	Akseptabel stand. Vedlikehold i gang
11270404038	B	A	Potetkjeller, Sande, Sandebukta	53/14	Må sjekkes
11270404039	B	A	Naust, Tunge, Tungevågen	52/1	God stand
11270404041	B	A	Tørkehus, Randaberg, Sørgarden	51/2-24	God stand
11270404043	B	A	Naust, Randaberg, Sørgarden	51/2 + 24	Akseptabel stand
11270404044	B	A	Naust, Sandebukta, Sande	53/7	God stand

Bygg i verneklasse B i Randaberg - Verneverdige bygninger som er aktuelle for spesialregulering

SEFRAK_ID	1998	2016	KM_BETEGN	G.NR/ B.NR	Vedlikeholds-status
11270102007	B	B	Våningshus, Lyngnes, Leikvoll	63/7	Revet
11270102009	B	B	Kjerrehus/redskapshus, Håland	62/16	God stand
11270102012	B	B	Eldhus, Håland, Kvekergården	62/16	God stand
11270102013	B	B	Verksted/redskapshus, Håland, Kvekergården	62/16	Revet
11270201001	B	B	Torvhus, Grødem	48/2	Akseptabel stand
11270201002	B	B	Våningshus, Grødem	48/10	Begynnende forfall
11270201003	B	B	Låve, Grødem	48/10	Begynnende forfall
11270201004	B	B	Eldhus, Grødem	48/10	Langt kommet forfall
11270201007	B	B	Naust, Grødem, Skiftesvik	52/1	Mangler beskrivelse
11270201009	B	B	Naust, Ryggstranden	?	Revet
11270201013	B	B	Naust, Harestadvika	49/12	Godt vedlikehold
11270301003	B	B	Låve, Utheim, Rygg	47/19	Revet
11270301012	B	B	Driftsbygning, fjøs, Rygg, stødl	47/15	Revet
11270301013	B	B	Hønsehus, Rygg, stødl	47/15	Revet
11270302011	B	B	Driftsbygning, Harestad	49/31	Langtkommet forfall
11270302012	B	B	Garasje, Harestad	49/31	God stand
11270401003	B	B	Naust, Vistevika, Viste	59/11	God stand
11270401004	B	B	Naust, Vistevika, Viste	59/11	Begynnende forfall
11270401005	B	B	Naust, Vistevika, Viste	59 /14	Akseptabel stand
11270401006	B	B	Naust, Vistevika, Viste	59/14	God stand
11270401010	B	B	Driftsbygning, Viste	59/18	Revet
11270402004	B	B	Bustadhus, Vistnes	57/5	Akseptabel stand
11270402007	B	B	Grendahus, Vistnes	Rand.kom.	Akseptabel stand
11270402009	B	B	Driftsbygning, Vistnes	57/4	God stand
11270402010	B	B	Eldhus, Vistnes	57/4	Begynnende forfall
11270402016	B	B	Uthus, løe, Vistnes	57/2	God stand
11270402017	B	B	Bustadhus, Vistnes	56 /6	Revet
11270403001	B	B	Naust, Bøveien, Bø ytre	55/13	God stand
11270403002	B	B	Ruin etter naust, Bøvn., Bø ytre	55/13	Revet
11270403003	B	B	Ruin etter naust, Bøvn., Bø ytre	55/13	Revet
11270403007	B	B	Bustadhus, Teigen-Bø ytre	55/6	Akseptabel stand
11270403009	B	B	Eldhus, Bøvn. 169, Teigen-Bø ytre	55 /6	Begynnende forfall
11270403013	B	B	Uthus, Ekren, Bø ytre	55/7	Akseptabel stand
11270403016	B	B	Naust, Bø indre	54/7	Langt kommet forfall
11270403023	B	B	Våningshus, Bø ytre	55/4	Revet
11270404001	B	B	Bustadhus, Tunge, Tungenes	56/6+4	God stand

SEFRAK_ID	1998	2016	KM_BETEGN	G.NR/ B.NR	Vedlikeholds-status
11270404029	B	B	Velhus, Lillehei, Sande, Sande skule	53/23+34	Revet
11270403023	B	B	Våningshus, Bø ytre	55/4	Revet
11270404030	B	B	Lærarbustad, Lillehei, Sande, Sande skule	53/23+34	Revet
11270404033	B	B	Naust, Randabergbukta	51/11	God stand
11270404034	B	B	Naust, Randabergbukta aust	51/11	Akseptabel stand .
11270404035	B	B	Naust, Todnemstraen	59/4+23	Revet
11270404041	B	B	Tørkehus, Randaberg, Sørgarden	51/2-24	God stand
11270404043	B	B	Naust, Randaberg, Sørgarden	51/2 + 24	Akseptabel stand
11270404044	B	B	Naust, Sandebukta, Sande	53/7	God stand
11270102004	B	B	Uthus, Håland, Utsikten	62/4	Revet
11270102010	B	B	Driftsbygning, Håland	62/16	God stand
11270301007	B	B	Våningshus, Nygård	47/12	Revet
Klasse C som som vurderes som B:					
1127404045	C	B	Naust, Sandebukta	53/7	God stand
1127404009	C	B	Naust, Tungenesveien	52/7	Begynnende forfall

Fra Randabergbukta mot Mekjarvik.

VEDLEGG 3: REGISTRERTE KRIGSMINNER I RANDABERG

Løpenummer		Gnr.	Bnr.	Innhold	Henvisning S.M. Olsens bok[1]
VISTE					
1127-1	1	60	16	Uferdig kanonstilling, Endrestø	Nr. 17 s. 194
1127-1	2	59	15	Kanon med kanonhus og ammunisjonsbunker	Nr. 1
1127-1	3	59	15	Tilfluktsbunker	Nr. 2
1127-1	4	59	15	Skytestilling	Nr. 4
1127-1	5	59	15	Personellbunker med luftvernkanon	Nr. 5
1127-1	6	59	15	Luftvernkanon 2,0 cm	Nr. 6
1127-1	7	59	149	Personellbunker med RS-MG	Nr. 7
1127-1	8	59	128	Kanonstilling 7, 62 cm	Nr. 12
1127-1	9	59	128	RS-MG Bunker	Nr. 8
1127-1	10	59	128	Brønn	Nr. 9
1127-1	11	59	128	Splintmur	Nr. 10
1127-1	12	59	128	Kabelbunker	Nr. 11
GOA					
1127-2	1	60	8	Kanonstilling	Nr. 1., s. 210
VISTNES					
1127-3	1	57	114	Kanonstilling	Nr. 22 s. 179
1127-3	2	57	114	Maskingeværbunker	Nr. 23
1127-3	3	57	114	Brakketomt, brakke ble ikke bygget	Nr. 21
1127-3	4	57	114	Maskingeværstilling	Nr. 20
1127-3	5	57	6,15	Personellbunker	Nr. 13
1127-3	6	57	4	Personellbunker, 2 rom	Nr. 10
1127-3	7	57	4	Personellbunker, 1 rom	Nr. 9
1127-3	8	57	3	Maskingeværstilling med betongtårn	Nr. 18
1127-3	9	57	1	Personellbunker	Nr. 8
1127-3	10	57	1	Maskingeværstilling	Nr. 7
1127-3	11	57	3	RS-MG	Nr. 6
1127-3	12	57	3	Nedgravd personellbunker	Nr. 5
1127-3	13	57	3	Oktogon	Nr. 4
1127-3	14	57	3	Kanonstilling 5,0 cm	Nr. 1
1127-3	15	57	3	Ammunisjonsbunker til KwK (kanonstillingen)	Nr. 2
1127-3	16	57	3	Personellbunker	Nr. 3
EINARSVARDEN					
1127-4	1	55	1	Panservernkanonstilling, 3,7 cm m/garasje-bunker og ammunisjonsrom	Nr. 10, s. 167
1127-4	2	55	12	Underjordisk bunker	Nr. 9

1 Kolonnen refererer til det løpenummeret det enkelte objekt har fått på kartene i Svein Magne Olsens bok Randaberg under andre verdenskrig, Bind 1: Tyske krigsinstallasjoner, forsvarsverk og materiell. Randaberg 2010. Det er ett kart for hvert område (hovedsakelig knyttet opp mot de opprinnelige gårdsbrukene).

Løpenummer		Gnr.	Bnr.		Henvisning S.M. Olsens bok[1]
EINARSVARDEN					
1127-4	3	55	12	Matkjeller	Nr. 8
1127-4	4	55	12	Mannskapsbrakke	Nr. 7
1127-4	5	55	12	Vei	Nr. 5
1127-4	6	55	12	Oktogon	Nr. 4
1127-4	7	55	12	Skytestilling	Nr. 6
1127-4	8	55	12	Underjordisk bunker	Nr. 3
1127-4	9	55	12	Maskingeværstilling	Nr. 1
1127-4	10	55	12	Maskingeværstilling	Nr. 2
1127-4	11	55	12	Maskingeværstilling	Nr. 2
BØ					
1127-5	1	55	6	Panservernkanonstilling	Nr. 14, s. 138
1127-5	2	55	6	Ammunisjonsbunker	Nr. 15
1127-5	3	55	6	Juksekanon. Laget for å lure fienden	Nr. 13
1127-5	4	55	6	Bunker	Nr. 16
1127-5	5	55	6	Oktagon med luftvernskanon 2,0 cm	Nr. 17
1127-5	6	55	6	Bunker	Nr. 18
1127-5	7	55	6	Brakke, revet. Grunnmur,	Nr. 19
1127-5	8	55	6	Personellbunker	Nr. 20
1127-5	9	55	6	Kanonstilling 15,5 cm	Nr. 11
1127-5	10	55	6	Personellbunker	Nr. 12
1127-5	11	55	6	Kanonstilling	Ikke registrert
1127-5	12	55	6	Kanonstilling 15,5 cm	Nr. 9
1127-5	13	55	6	Personellbunker	Nr. 21
1127-5	14	55	6	Personellbunker	Nr. 22
1127-5	15	55	13	Kanonstilling 15,5 cm	Nr. 8
1127-5	16	55	13	Ammunisjonsbunkere	Nr. 7
1127-5	17	55	13	Kanonstilling 15,5 cm	Nr. 6
1127-5	18	55	13	Ammunisjonsbunker	Nr. 5
1127-5	19	55	13	Kanonstilling 15,5 cm	Nr. 4
1127-5	20	55	13	Kommandobunker for hærkystartilleri, R 636	Nr. 3
1127-5	21	55	13	Kommandobunker	Nr. 2
1127-5	22	55	13	Personellbunker	Nr. 26
1127-5	23	55	13	Aggregathus til lyskaster	Nr. 31
1127-5	24	55	13	Feltkanon 7,5	Nr. 32
1127-5	25	55	8	Skytefelt	Nr. 1
TUNGENES					
1127-6	1	52	5	Observasjonsbunker	Nr. 1, s. 64
1127-6	2	52	1	Kanonstilling	Nr. 2

Løpenummer		Gnr.	Bnr.		Henvisning S.M. Olsens bok[1]
TUNGENES					
1127-6	3	52	6	Bunker med radiokommunikasjonsrom	Nr. 5
1127-6	4	52	4	Maskingeværstilling	Nr. 6
1127-6	5	52	6	Mannskapsbrakke	Nr. 4
1127-6	6	52	6	Maskingeværstilling	Nr. 11, s. 76
1127-6	7	52	6	Maskingeværstilling	Nr. 12
1127-6	8	52	6	Maskingeværstilling	Nr. 13
1127-6	9	52	6	Oktogon	Nr. 9
1127-6	10	52	6	Tunnelanlegg	Nr. 10
1127-6	11	52	30	Maskingeværstilling med dekningsrom	Nr. 8
RANDABERGFJELLET					
1127-7	1	53	11	Lagerrom	Nr. 1, s. 84-85
1127-7	2	53	2	Kanonstilling	Nr. 2
1127-7	3	53	11	Maskingeværstillinger	Nr. 5
1127-7	4	51	31	Lasarettbunker	Nr. 6
1127-7	5	51	12	Personellbunker	Nr. 9
1127-7	6	51	73	Kantine	Nr. 12
1127-7	7	53	12	Personellbunker med telefonsentral	Nr. 15
1127-7	8	51	31	Oktogon	Nr. 14
1127-7	9	51	31	Maskingeværstilling	Nr. 16
1127-7	10	51	71	Kommandobunker	Nr. 8
GRØDEM					
1127-8	1	48	3	Lyskasterstilling	Nr. 1, s. 120-121
1127-8	2	48	13	Bunker	Nr. 2
1127-8	3	48	13	Ildledningsbunker	Nr. 3
1127-8	4	48	13	Kanonstilling 10 cm	Nr. 7
1127-8	5	48	13	Kanonstilling 10 cm	Nr. 8
1127-8	6	48	13	Brakke eller bunker	Nr. 10
1127-8	7	48	13	Brakke - fjernet	Nr. 11, s. 76
1127-8	8	48	2	Maskingeværstilling	Nr. 19
1127-8	9	48	32	Lyskaster	Nr. 21
1127-8	10	48	32	Ammunisjonsbunker	Nr. 20
1127-8	11	48	194	Maskingeværstilling	Nr. 25
1127-8	12	48	194	Bunker	Nr. 27
1127-8	13	48	194	Luftvernkanon	Nr. 23
1127-8	14	48	194	Vakthytte grunnmur (bygg revet)	Nr. 26
1127-8	15	48	87	Lyskasterstilling og maskingeværstilling	Nr. 30
1127-8	16	48	736	Vannreservoar	Nr. 28
1127-8	17	48	160	Sykestue (nå del av privathus)	Nr. 16

Løpenummer		Gnr.	Bnr.		Henvisning S.M. Olsens bok[1]
VALAHAUG					
1127-9	1	49	14 el. 331	MG- bunker	Nr. 1, s. 102
1127-9	2	49	331	Tilfluktsbunker (overfylt)	Nr. 2
1127-9	3	49	331	Maskingeværstilling	Nr. 3
1127-9	4	49	100	MG-bunker	Nr. 4
1127-9	5	49	100	Maskingeværstilling	Nr. 5
1127-9	6	49	100 el. 224	Panservernstilling	Nr. 6
1127-9	7	49	265	Fjellanlegg - inngang (a) gjenfylt	Nr. 7a
1127-9	8	49	264	Fjellanlegg - inngang (b) gjenfylt	Nr. 7b
1127-9	9	49	224	Fjellanlegg- inngang c	Nr. 7c
1127-9	10	49	14	Fjellanlegg - inngang a. (Inngang b er overbygd)	Nr. 8a
VAREN/BERSAGELVAREN					
1127-10	1	49	113	MG Oktogon bunker med fem skyteskår	S. 109
1127-10	2	49	113	Fundament etter brakke	S. 109
1127-10	3	49	113	Fundament	Ikke tidl. reg.

Bunkersanlegg ved Grødem skole.

FORTIDSMINNER: Kategorier av enkeltminner i Randaberg, fordelt på tidsepoken

Tabellen viser hvordan de ulike funnene fordeler seg på ulike kategorier av enkeltminner. Spennvidden er stor, fra mindre løsfunn til boplasser. Gravrøyser og gravhauger utgjør en meget stor andel av funnene. Rundt fire av fem kulturminner faller innenfor denne kategorien.

TABELL 2: Kategorier av enkeltminner i Randaberg, fordelt på tidsepoke

Utvalg av enkeltminne	Istid steinalder	Bronse-alder	Jernalder vikingtid	Middel-alder	Etter reform. 1537	Sum
Aktivitetsområde		1		1		2
Annet arkeologisk enkeltminne				1		1
Bautastein		2	5			7
Boplass	3	3				6
Bosetningsspor		4	3	1		8
Dyrkingsflate				20		20
Gardfar		1	4			5
Gravhaug		23	33			56
Gravrøys		19	39			58
Hellekiste			2			2
Hellemaleri (Leidangveien)				1		1
Heller		3				3
Helleristning (Harestad)		1				1
Hule	1					1
Hustuft		1	3			4
Innhegning			1			1
Innhegning						0
Fyrbygninger (vedtaksfreda)					6	6
Kirke					1	1
Kirkegård (Randabergfjellet)				1		1
Kirkeruin (Viste kirkeruin)				1		1
Kirketuft (Randabergfjellet)				1		1
Kokegrop (Todnem)				5		5
Løsfunn	2	5	6	1		14
Marint løsfunn (blylodd + anker)					2	2
Naturdannelse		1	3			4
Nausttuft		1	6			7
Offerdepot (Holkøks-innlevert)		2				2
Runestein (Indre Bø)			1			1
Rydningsrøys		1	4			5
Skipsvrak (Raustein og Vistvik - fartøyrester)						
Skålgropfelt		5				5
Stakktuft		1	7			8
Steinlegning			3			3
Ukjent				1		1
Veg (Sande)		1				1
Samlet	**6**	**75**	**120**	**34**	**11**	**246**
Uviss tid						2

Alle enkeltminnene er kartfestet, men når vi viser dem samlet er det ikke mulig å få fram enkeltminnene. Vi har likevel tatt med et kart her for å illustrere spredningen og sammenklyngingen av fortidsminner i Randaberg.

Fyrlykta ved Tungenes fyr.

VEDLEGG 4: NOTAT OM BESTEMMELSER OG RETNINGSLINJER

Støttedokument til utarbeidelsen av bestemmelser og retningslinjer i til arealdelen i ny kommuneplan

Dette dokumentet er utarbeidet i forbindelse med arbeidet med Kommunedelplan for kulturminner i Randaberg, som et innspill til arbeidet med bestemmelser og retningslinjer til kommuneplanens arealdel. Kulturminner kommer her som et tema sammen med en rekke andre forhold, og vil ikke bli så detaljert beskrevet som i dette dokumentet.

Kulturminner

Det er et nasjonal mål at det årlige tapet av, og skade på, verneverdige kulturminner og kulturmiljøer skal minimeres. Det forventes at fylkeskommunen og kommunen ivaretar viktige natur- og kulturminneverdier. Hovedansvaret for å ta vare på fredete eller verneverdige kulturminner og kulturmiljø ligger hos eierne. Kulturminner og –miljøer kan og skal brukes til å styrke landsbyens identitet gjennom bevaring og formidling av Randabergs historie.

Generelle bestemmelser

1. Fellesbestemmelser

Bestemmelser

1.1 Automatisk freda kulturminner Før område- og detaljplaner kan bli vedtatt må kulturminnemyndighetene vurdere om foreslått arealdisponering vil føre til konflikt i forhold til automatisk freda kulturminner, jf. Kulturminnelova §§ 3, 8 og 9. Dette gjelder alle områder i kommuneplanen som ikke tidligere er frigitt av kulturminnemyndighetene. Tiltak unntatt det generelle plankravet (mindre utbyggingstiltak, idrettsanlegg, område for fritidsbebyggelse og lignende) skal sendes kulturminnemyndighetene for vurdering i hht. Lov om kulturminner §§ 3, 8 og 9. Dette gjelder også for tiltak innenfor formålene grønnstruktur og LNF. Forholdet til marine kulturminner Alle tiltak i sjø og vassdrag skal avklares med kulturminnemyndighetene iht. KML §§ 9 og 14 og kulturminner og kulturmiljø §10.

1.2 Ved detaljregulering/søknad om tiltak som berører registrerte kulturminner skal eksisterende og planlagte forhold dokumenteres. Alle registrerte kulturminner skal markeres i område- og detaljreguleringsplaner med hensynssone etter §12.6 (viderefører kommuneplanens hensynssoner c) eller d) etter PBL § 11-8.)

1.3 Ved all saksbehandling etter plan- og bygningsloven skal det i tillegg til kulturminneplanen brukes oppdatert datasett med kulturminner, som lastes ned fra Riksantikvarens kulturminnedatabase (Askeladden.ra.no m fl.), for å sikre at hensynet til kulturminner ivaretas.

Retningslinjer

I arbeid med og behandling av plan og byggesaker skal det i størst mulig grad tas vare på:

a) kulturminner som veier, steingjerder, hustufter, krigsminner, infrastruktur i tilknytting til f.eks. energiforsyning mm.
b) antikvarisk verdifulle bygninger, og bygninger og anlegg som er del av et helhetlig kulturmiljø/kulturlandskap

2. Fortidsminner/automatisk fredete kulturminner

Fortidsminner og automatisk fredete kulturminner er vist i Kart 1, vedlegg til KDP Kulturminner.

Bestemmelser

2.1.Forholdet til undersøkelsesplikten i kulturminnelovens §9 vil bli avklart på reguleringsplannivå.

2.2 Arealet som inneholder fredete kulturminner markeres i område- og detaljreguleringsplaner med hensynssone «båndlagt etter kulturminneloven» (PBL §§ 12-6 og 11-8). I disse områdene må det ikke forekomme inngrep i grunnen eller andre tiltak uten dispensasjon gitt av Riksantikvaren.

2.3 Tilbygg, påbygg og andre tiltak som er unntatt krav om plan eller byggesøknad må ikke på noe vis komme i konflikt med automatisk fredete kulturminner i henhold til kulturminnelovens §§ 3 og 6.

2.4 Dersom det under gravearbeider/anleggsvirksomhet eller andre tiltak støtes på kulturminner som ikke er registrert fra før, skal arbeidet umiddelbart stanses og de regionale kulturvernmyndigheter varsles i samsvar med kulturminneloven av 9. juni 1978, §8.

Retningslinjer

Fortidsminner som er egnet til det bør tilrettelegges for publikumstilgang. Tilkomst, skilting/forklaring og synlighet skal fremmes på en måte som gir tilgang og opplevelse i størst mulig grad som la seg oppnå uten at det risikeres skade på kulturminnet.

3. Verneverdige bygninger og kulturmiljø/nyere tids kulturminner

Bestemmelser

3.1 Kulturminner listet i verneliste som vurderes i verneklasse A (verneliste side 113 og kart 2) tillates ikke revet. Tiltak på kulturminner listet som verneklasse A tillates bare etter særskilt vurdering.

3.1.1 Alle tiltak på byggene skal forelegges kulturmyndighetene til uttale.
3.1.2 Ved vedlikehold og utbedringer skal fasadeuttrykk og konstruksjon bevares. Til fasade elementer som vinduer, dører, kledning, taktekking, samt overflatebehandling skal ved det ved nødvendig vedlikehold/utskifting brukes samme stil og material som originalt.

3.2 Til- og påbygg på bygninger listet som klasse A og B i verneliste (verneliste side 113-115 og kart 2 vedlegg til KDP for kulturminner) skal utføres på en måte som ivaretar bygningens opprinnelige uttrykk.

3.3 Alle tiltak i områder listet som kulturmiljø (kart 2 vedlegg til KDP for kulturminner) skal tilpasses både de naturlige og de menneskeskapte omgivelsene. Det må tas hensyn til samspill mellom gammelt og nytt i forhold til bl. annet høyde, form og materialbruk.

Retningslinjer

Ved oppføring av nybygg i områder med verneverdige bygg og kulturmiljø bør det tas særlig hensyn til samspill mellom gammelt og nytt i forhold til bl. annet høyde, form og materialbruk.

4. Religiøse kulturminner
Randaberg kirke er listeført og skal behandles etter kirkerundskriv T-3/00. Grødem kirke vurderes til å ha høy identifikasjonsfaktor, og å dermed å være lokalt verneverdig.

Bestemmelser

4.1 Alle tiltak på byggene skal forelegges kulturvernmyndighetene til uttale. Listeførte kirker forvaltes av Riksantikvaren.

4.2 Ved vedlikehold og utbedringer skal fasadeuttrykk og konstruksjon bevares. Til fasadeelementer som vinduer, dører, kledning, taktekking, samt overflatebehandling skal ved det ved nødvendig vedlikehold/utskifting brukes samme stil og material som originalt.

4.3 Alle saker som angår kirker skal behandles av kirkelig myndighet etter kirkeloven.

Retningslinjer

Ved all planlegging i kirkenes nære omgivelser skal det tas hensyn til kirkenes plassering og virkning i landskapet. Fylkeskommunen har ansvar for listeførte kirker og skal få uttale seg i saker i Randaberg kirkens nære omgivelser.

5. Krigsminner

Bestemmelser

Krigsminner skal i størst mulig grad tas vare på ved tiltak og daglig drift av områdene de befinner seg i. Alle tiltak som berører krigsminner er søknadspliktige. I saker som berører krigsminnene som er prioritert ifg. tiltakssplan i KDP for Kulturminner, (tabell side 104) skal vernemyndighet uttale seg i saken.

6. Kulturlandskap

Bestemmelser

6.1 Massefyllinger tillates ikke etablert i områder tett opp til viktige kulturlandskap, eller der det befinner seg synlige automatisk fredete kulturminner. Sluttførte massedeponier skal tilpasses omliggende landskap. Hvor mulig skal steingjerder og karakteristisk beplantning reetableres.

6.2 Elementer som viser historiske forhold, som steingjerder som viser de gamle gårdsgrensene, tillates ikke fjernet helt eller delvis uten tillatelse fra kommunen.

Retningslinjer

Innenfor LNF-områdene skal landskapselementer som steingjerder, geiler og andre historiske spor, i størst mulig grad ivaretas. I viktige kulturlandskap skal det drives med skjøtsel som ivaretar karakteren til området.

7. Hensynssoner
Det lages hensynsoner for kulturminner og miljøer oppført i liste 3.5. KDP for Kulturminner (side 64/65).

Hensynssone C

7. 1 Områder som inneholder automatisk fredete kulturminner:
Alle tiltak innenfor området må på forhånd avklares med kulturminnemyndighetene, jf. Lov om kulturminner § 3. Det er ikke tillatt å oppføre bygg eller større anlegg innenfor området. Det forutsettes videre at evt. mindre installasjoner i området skal ha en god landskapstilpasning av hensyn til nærliggende automatisk freda kulturminner. Kulturlandskap innenfor hensynssone skal bevares.

7.2 Område som inneholder nyere tids kulturminner:
Bygninger og anlegg skal bevares. Det er ikke tillatt å rive bygg og anlegg helt eller delvis. Vedlikeholdsarbeid skal følge antikvariske prinsipper. Eventuelle tiltak i nærheten av kulturminnet må ta tilbørlig hensyn til dette. Kulturlandskap innenfor hensynssone skal bevares. Alle søknader om tiltak i områdene skal oversendes vernemyndighet til uttalelse.

Hensynssone D

Innenfor områdene som er båndlagt etter lov om kulturminner §§ 3, 15 og 19 er det ikke tillatt å foreta noen form for fysiske inngrep. Eventuelle tiltak innenfor områdene må på forhånd avklares med kulturminnemyndighetene, jf. Lov om kulturminner §§ 8, 15 a og 19 . Fortrinnsvis bør slike tiltak fremmes i form av reguleringsendring.

Hensynssone for automatisk freda kulturminner (H730). Områdene er fredet i henhold til lov om kulturminner av 1978, jf. § 4. Det er ikke tillatt å utføre tiltak eller arbeid innenfor disse områdene uten tillatelse fra kulturminnemyndighetene, jf. Kulturminnelovens § 3 og § 8. Automatisk freda kulturminner som ligger innenfor områdene vist som utbyggingsområder (bebyggelse og anlegg, samferdsel og teknisk infrastruktur) skal, med tilstrekkelig vernesone jf. Kml § 6, søkes bevart gjennom hensynssoneregulering i kombinasjon med grøntområde/friområde eller lignende i fremtidig område/detaljregulering. I forbindelse med framtidig reguleringsplanarbeid, skal det utarbeides skjøtselsplan for det arealet som avsettes til hensynssone kulturminne, innenfor avsatt planområde.

RK INFORMASJON 2019 Formgjeving/foto/kart: Ove Sveinung Tennfjord (hvis ikkje anna er nemnt), Anders Jaarvik (AJ) og Randaberg Historielag (RH). Illustrasjon: Annlaug Auestad

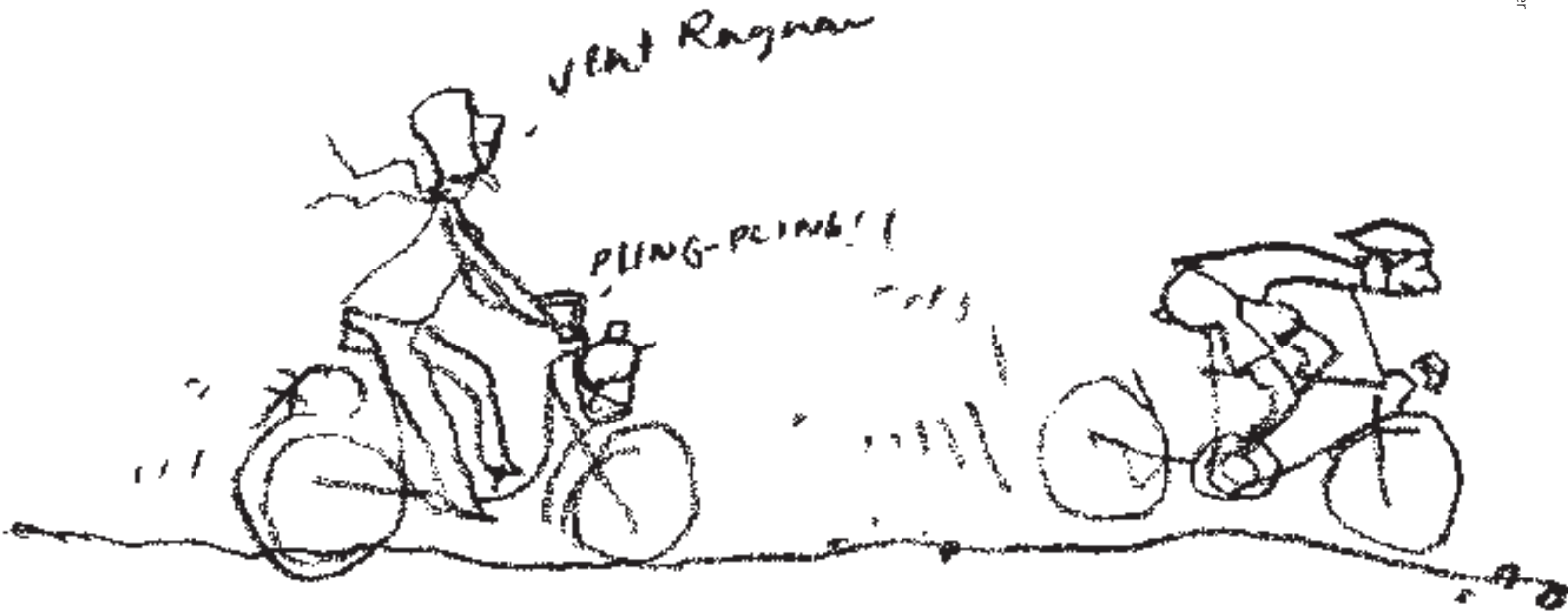

Randaberg kommune

www.randaberg.kommune.no